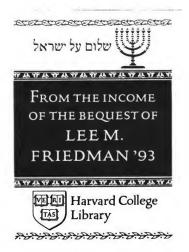
R. Meir ben Baruch aus Rothenburg

Samuel Back

R. Meir ben Baruch

aus Rothenburg.

Sein Leben und Wirken, seine Schicksale und Schriften.

GEDENKSCHRIFT

EUL

sechshundertsten Jahreswende seines Todes.

Von

Dr. Samuel Back.

Rabbiner zu Prag-emichow,

Erster Band.

Leben, Wirken und Schicksale.

Mit Subvention der Zunz-Stiftung in Berlin

FRANKFURT A. M.

1895.

J. KAUFFMANN.

R. Meir ben Baruch

aus Rothenburg.

Sein Leben und Wirken, seine Schicksale und Schriften

GEDENKSCHRIFT

zur

sechshundertsten Jahreswende seines Todes.

Von

Dr. Samuel Back,

Rabbiner zu Prag-Smichow,

Erster Band.

Leben, Wirken und Schicksale.

Mit Subvention der Zunz-Stiftung in Berlin-

FRANKFURTA, M. 1895. J. KAUFFMANN. Jul 205.65

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY JUL 5 1962

Druck von Adolf Alkalay, Pressburg.

Dem Andenken

meiner seligen Onkel

Emanuel und Daniel Eisler

in unwandelbarer Treue.

Vorwort.

Der Mann, den diese Schrift behandelt, ist der Schicksalsgenosse so mancher literarisch hervorragenden Persönlichkeiten, deren Schriften bei den Kundigen zu den bekanntesten und geschätztesten gehören, über deren Lebensgang aber selbst den Kundigsten wenig oder nichts bekannt ist. Diese besonders in der jüdischen Literatur häufig wiederkehrende Erscheinung hat ihren Grund in den unsäglich traurigen Verhältnissen der Juden im Mittelalter. Bei täglicher und stündlicher Bedrohung des Lebens, der Familie und des Eigenthumes ist man nicht situirt, die Lebensgeschichte einzelner Personen zu erforschen, um hiernach deren Lebensbilder und Charakterzüge zu zeichnen. Dazu gehören ruhige, sturmfreie Zeiten. In sturmbewegter Zeit kann der Forscher nur auf das Ganze seinen Blick richten, nicht noch den Lebensgäugen Einzelner nachspüren.

So kam es, dass wir auch über die doppeltinteressante Persönlichkeit R. Meirs aus Rothenburg bei den älteren Bibliographen und Chronographen nur einzelne, kurze, dürftige Notizen finden und in weiterer Folge auch in den neueren und neuesten jüdischen Geschichts- und Literaturgeschichtswerken vergeblich nach ausführlichen, ein treues, volles Bild gebenden Mittheilungen aus seinem Leben suchen. Wohl hat zuerst der fleissige M. Wiener in seinen "Regesten", Hannover 1862, Vorwort, S. X—XVI, und in Frankels "Monatsschrift" 1863 S. 172, dann nach ihm Grätz, Gesch. d. J. B. VII S. 185—188 u. 190—191, und zuletzt nach beiden Adolf Neubauer in "Rabbins français" S. 453 ff. Materialien aus der Geschichte R. M.s gesammelt, aber einen Biographen hat

Meir Rothenburg bis heute noch nicht gefunden, was in Fachkreisen sehr häufig vermisst und gleichsam auch als literarischer Undank schmerzlich empfunden wurde. Noch vor zehn Jahren schrieb mein seither so frühzeitig abberufener Jugendfreund Dr. P. F. Frankl, Berlin, wehmuthsvollen Tones, dass R. M.s. "Schicksale es wohl verdienen würden, einmal besonders erzählt zu werden." (Grätz-Frankl'sche Monatsschr. 1884, S. 7). Die vorliegende Schrift bringt nun die vermisste "besondere Erzählung" und unterbreitet sie hiermit der Beurtheilung der fachmännischen Leser.

Die Theilung meiner Schrift in zwei Bünde hat ihren Grund in einer mich überfallenen schweren Krankheit, die mich eine längere Zeit am Arbeiten hinderte. Um nun ihr Erscheinen nicht abermals hinauszuschieben, entschloss ich mich, vorerst die Erzählung der Lebensgeschichte als ein abgeschlossenes Ganze in einem Bande herauszugeben und in Kurzem unter Gottes Beistand das Capitel "Schriften" und die hier versprochenen "Excurse" in einem zweiten Bande von gleichem Umfang folgen zu lassen.

Es erübrigt mir nur noch, meinen Dank abzustatten Herrn Prof. Dr. David Kaufmann, Budapest, der mir mehrfache interessante Mittheilungen, die der Leser hier an den betreffenden Stellen findet, aus handschriftlichem Material freundlichst zukommen liess, und zum Schlusse dem verehrlichen Curatorium der Zunz-Stiftung in Berlin für die Bewilligung einer namhaften Subvention zur Herausgabe dieser Schrift.

Prag-Smichow, im September 1894.

Back.

Inhalt.

	Seite.
Vorwort	V_VI
Einleitung	1-5
Erstes Capitel. Abstammung, Heimath u. Lehrer R. Meirs .	6-24
Zweites Capitel. Wohn- und Amtssitz	24-41
Drittes Capitel. Amtliche Stellung und Wirksamkeit	4161
Viertes Capitel, Auswanderung und Verhaftung	62-71
Fünftes Capitel. Ort und Dauer der Haft	72-79
Seehstes Capitel. Leben in der Haft, Tod, Alter	79-87
Siebentes Capitel. Bestattung ,	87-95
Achtes Capitel. Einiges über R. M.s religiöse Richtung, über	
seine Nachkommen und Schüler	95 - 111
Berichtigungen und Ergänzungen	112

Einleitung.

Die Geschichtsbücher sämmtlicher Literaturen bieten die gleichmässige Erscheinung, dass immer eine bestimmte Periode ihren Lieblingsstoff bildet, dem sie vorzugsweise die unermüdlichste Ausdauer und hingebungsvollste Sorgfalt widmen. Wie die Historiker ihre Lieblingsperioden haben, deren Bearbeitung sie ihre ganze Wärme und Begeisterung entgegenbringen, so haben auch die Literaturhistoriker auf dem weiten Gebiete der Weltliteratur wie auf den engeren Gebieten der Einzelliteraturen ihre Lieblingspartieen, die sie mit erschöpfender Genauigkeit und erfrischender Lebendigkeit darstellen. Dort wird der Antheil eines einzelnen Volkes an der Weltliteratur, hier wiederum der Antheil eines einzelnen Zeitraumes, einer Generation, an der Entwicklung der betreffenden Einzelliteratur in den glänzendsten Farben geschildert, durch die blühendste Sprache verherrlicht, um noch die späte Nachwelt zur dankbarsten, von höchster Bewinderung getragenen Anerkennung der so feierlich vorgeführten geistigen Thätigkeit hinzureissen, während die literarischen Schöpfungen und schriftstellerischen Leistungen anderer Völker, anderer Generationen, geringere Beachtung finden.

In der jüdischen Literaturgeschichte bilden die Leistungen der spanischen Juden im Mittelalter diese Lieblingspartie. Mögen wir welches jüdische Literaturgeschichtswerk immer aufschlagen, so wird stets der unverwelkliche Lorbeer der Unsterblichkeit den spanischen Juden gereicht, deren Blüthezeit als die klassische Glanzperiode der jüdischen Literaturhingestellt und im überschwänglichsten Masse gepriesen wird, wogegen die gleichzeitigen Leistungen der Juden anderer Länder—als dürftig angeschen— uur gering angeschlagen wer-

den und darum im Verhältnis zu jenen einen verschwindend kleinen Raum darin einnehmen.

So entsendet Spanien hergebrachterweise den breiten Hauptstrom in die jüdische Literaturgeschichte, aus dem sie ihren Boden reichlich tränkt; und an den Ufern dieses Hauptstromes grünt und blüht es in ewiger Frische und Lebendigkeit, Italien, Frankreich und Dentschland hingegen senden nur vereinzelte schmale Streifen, die kaum das Auge erquicken, an deren Saume die Oede abgestorbenen Geisteslebens wehmüthig uns entgegenstarrt. Die Quellen über das geistige Leben und Streben der Juden im Mittelalter, die ans Spanien so stetig und reichlich fliessen, sie fliessen aus jenen Ländern uur selten und spärlich. Und dennoch ist die Kenntnis des gleichzeitigen Geisteslebens in jenen Ländern wichtig für die Erkenntnis des Entwicklungsganges der gesammtjüdischen Literatur und geradezu unentbehrlich zur Erforschung der Quellen unseres eigenen religiösen Ideenkreises, unentbehrlich zur Auffindung der in den entschwundenen Jahrhunderten vergrabenen Wurzeln unserer eigenen inneren und äusseren religiösen Welt. Denn die innere Entwicklung wie die äussere Gestaltung unseres ganzen religiösen Lebens, sie wurzeln im Geistesleben der deutschen Juden welchen die französischen Juden Muster und Vorbild waren, deren Lehrmeister wiederum die italienischen Juden waren.

Darum ist die Erforschung dieser bisher, trotz einzelner in den letzten Jahren diesem Literaturzweige gewidmeten Arbeiten, noch immer stark vernachlässigten und dadurch noch wenig bekannten Partie des jüdischen Literaturgebietes eine dringende Aufgabe. Erschwert aber schon dieser Mangel an gründlichen, auf das Wesen der einzelnen literarischen Erzeugnisse eingehenden Vorarbeiten eine auch nur theilweise Lösung dieser Aufgabe, so wird sie noch mehr erschwert durch den oft bis zur Unergründlichkeit fehlerhaften Text des Quellenmaterials, das überdies in zahlreichen Werken zerstreut ist und erst gesammelt und gesichtet werden muss, um daraus ein klares Bild von der geistigen Strömung jener

Zeiten erhalten zu können. Die zahllosen Fehler und Lücken, die im Verlaufe der Jahrhunderte durch den Zahn der Zeit in den Handschriften und durch die Hand des Setzers in den Druckwerken entstanden sind, müssen erst richtig gestellt und richtig ausgefüllt werden, um das Quellenmaterial für eine solche Arbeit brauchbar zu machen.

Unter solchen Umständen ist eine erschöpfende, systematische Darstellung dieser Partie der jüdischen Literatur vorläufig nicht zu erwarten, und müssen wir uns vor der Hand mit der ehrlichen, auf ernster, gewissenhafter Quellenforschung basirenden Darstellung einzelner Theile begnügen, wodurch ihnen der ihrem Inhalte und Werthe entsprechende Platz in der allgemeinen j\u00fcdischen Literaturgeschichte angewiesen werden kann. Jeder fachgemässe Beitrag muss uns da willkommen sein, und der Bearbeiter eines solchen Theiles muss sich zu seiner Aufmunterung zurufen den alten Spruch des Rabbi Tarphon: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן בשל ממנה "Es liegt dir nicht ob, die Arbeit ganz zu Ende zu führen, du bist aber auch nicht von aller Pflicht frei, um dich ihr völlig zu entziehen". (Aboth III, 21.) Sagt ja auch Grätz bezüglich dieser Partie: "Während über die Träger der jüdisch-spanischen Cultur eine Fülle von Nachrichten vorhanden ist, muss sich die Geschichte der nordfranzösischen und deutschen Juden mit dürftigen Angaben begnügen. Darum, - meint er -- ist für diese jede Notiz von Werth, weil sie Licht ins Dunkel zu bringen vermag" (Gesch, d. J., B. VI, Note I, 3.)

Hier soll nun eine Partie aus der Literatur der deutschen Juden des Mittelalters behandelt werden. Erklingen ja in den jüdischen Literaturvereinen unserer Tage oft genug die Namen der heute von Juden unbewolnten Städte des fernen Spanien, so mögen auch die Namen der heute no ch oder wieder von grossen intelligenten jüdischen Gemeinden bewohnten Städte des näheren Deutschland zu ihren verdienten Ehren gebracht werden. Die Namen: Speier, Worms, Mainz, Köln, Würzburg, Regensburg, Nürnberg können in der jüdischen Literatur neben den Namen: Cordova, Toledo,

1*

Barzelona, Saragossa, Valencia, Granada und Tortosa in Ehren genannt werden, Schreibt doch der Spanier Isak bar Schescheth im vierzehnten Jahrhundert: "Denn von Frankreich geht aus die Lehre und das Wort Gottes von Dentschland; von ihrem Wasser trinken wir, sie erklärten uns alles Verschlossene, ohne sie wäre der Talmud ein versiegeltes Buch geblieben."1)

Und so führt diese Schrift den Leser dahin in jene Städte Deutschlands und versetzt ihn um sechs Jahrhunderte und darüber in die Vergangenheit, in das dreizehnte Jahrhundert zuräck. In diesem Jahrhundert lebten und wirkten, wie in den zwei früheren Jahrhunderten, an der Spitze jener Gemeinden Männer, deren Namen ewig zu den klangvollsten in der jüdischen Literatur gehören werden, Männer, die noch zu dem Gelehrtenkreise der Thossafisten gehörten, bei welchen wir auch ihren Namen fast auf jedem Blatte unserer Tahnudausgaben begegnen. Um jeden Einzelnen dieser Männer schaarten sich zahlreiche wissbegierige Jünger, die die Lehren und Aussprüche der Meister aufzeichneten und weiter verbreiteten, wodurch diese einen bleibenden mächtigen Einfluss auf weite Kreise erlangten. Viele dieser Männer standen in solch hohem Ansehen, dass ihr Rath in schwierigen religiösen Fragen von Einzelnen sowohl wie von ganzen Gemeinden aus Nah und Fern eingeholt wurde, und den von ihnen getroffenen Entscheidungen wurde eine solche Autorität beigelegt, dass man sich auf sie als massgebende Gesetzesbestimmungen noch nach Jahrhunderten in gleichen oder ähnlichen Fällen beruft.

Der angesehenste von Allen aber war — wenn wir von dem um zwei Menschenalter früheren Elieser ben Joël Halewi absehen — Rabbi Mëir ben Baruch aus Rothenburg, in der Literatur: מהרים מרוטנבורנ, abbrevirt: מהרים מרוטנבורנ, abbrevirt: מהרים מרוטנבורנ genannt. Er ist der glänzendste Stern, der vor Beginn des sechsten Jahrtausends unserer Zeitrechnung am Himmel der

כי מצרפת תצא תורה ודכר הו מאשכנו ומימיהם אנו שותים והם פירשו (1 לנו כל סתום ובלעדיהם היה התלמוד כדברי הספר החתום (ריביש סיי שעיו).

jüdischen Literatur in Deutschland aufgegangen ist und in finsterer Zeit helles Licht in die Hallen der jüdischen Lehrhänser Deutschlands und weit darüber hinaus ausgestrahlt hat. Von den Zeitgenossen wie in der ganzen Folgezeit wird sein Name mit der höchsen Verehrung genannt; und seit mehr als sechs Jahrhunderten gehört er zu den meistgenannten und populärsten Männern in der halachischen Literatur. Noch heute in unseren Tagen ist der Name dieses grossen Lehrers von entscheidendem Einfluss auf halachischem Gebiete. Viele unserer religiösen Bränche und liturgischen Einrichtungen tragen in nuseren Ritualwerken den Namen zunzen zuren als Quelle an der Stirne, und in zweifelhaften, schwierigen Fällen bildet er noch heute eine der Hauptstützen und hat eine der Hauptstinnen für die zu treffende Entscheidung.

Verdient schon darum das Leben und Wirken dieses vielgefeierten Mannes endlich einmal ausführlich und eingehend dargestellt zu werden, so macht das hochtragische Geschick, das dieser grosse Lehrer erlitten und mit beispielloser Geduld und Ergebenheit ertragen hat, die Darstellung seines Lebens und Wirkens zur dringenden, heiligen Pflicht,

Diese alte, bisher nicht getilgte Ehrenschuld will nun, anlässlich der sechshundertsten Jahreswende seines Todes, diese Schrift abzutragen versuchen. Es soll hier seine äussere Lebensgeschichte zum erstenmale möglich st genau dargestellt, dann seiner Lehrthätigkeit und literarischen Wirksamkeit eine eingehende Untersuchung gewidmet und darnach entsprechend gewürdigt werden.

I. Capitel.

Abstammung, Heimath und Lehrer R. Mëirs.

Rabbi Mëir entstamte einer Familie, in der talmudische Gelehrsamkeit heimisch war. Sein Vater Rabbi Baruch war talmudisch gelehrt¹) und war Mitglied eines Rabbinatscollegiums²), wahrscheinlich zu Worms. R. Baruch befasste

In der Responsensammlung R. Meirs, ed. Lemberg, beginnt Resp. 311, betreffend eine nähere Bestimmung des Challa-Gebotes, mit den Worten: ישאלני אבא סרי מאלני אבא סרי des Respondenten; doch in dem mit dieser Sammlung zugleich angelegten Index heisst es ausdrücklich: יששאלו תשובת מוהור באור לאבין הור ברוך

In der letztedirten Sammlung. Berlin, Handschr. Amsterdam II, Resp. 54. schreibt er, (R. Meir): יבינים יבצים יבינים על ידי רבותי בצים ובינים וציול אם ימי מוהר נודני בודו והי מויר ששאל מורו אבי ולהיה את מורו הרב וציל אם ימי מוהר נודני בהא יבא מקד בלינ הרב "תמה בדבר מאד וכי אינך יודע שימי מוהר נודנין והא ליכא מאן דפלינ וכן אמר לי לכתוב לו וכשובי לזה המלכות שמעתי בני אדם אומרי שהאלמם כי שאינם נודני . . ודקדקתי בדבריו ועלה בידי מאשר כתבתי לך והמחמיר במידי והמיד והמידל לא המסיד . . . יומיד והמידל לא המסיד

In derselben Sammlung, Handschr. Parma, beginnt Nr. 60; "שאילת הזר ברוך לתאות אבר היו אריי היו אלינו העד און הודיעני אין היו אינו הודיעני אין הודיעני אין הודיעני שבוער עליה שבועת הקרקעות אם ישבעי עליה שבועת היו וא הוא הוא הוא הוא הוא הוא השיב לי יורבי שמחה וא woranf dann die Antwort des Elieser ben Joel Halewi folgt. Dieser R. Baruch dürfte identisch sein mit dem Vater R. Meirs, der ein Zeitgenosse Eliesers war und der sich auch noch anderweitig auf ihm gewordene Entscheidungen des R Simcha beruft, Vgl. weiter S. 8 Anmerkung 1.

2) Ein das Wechselrecht betreffendes Responsum R. Meirs an

ו) In Mardechai zu Baba Mezia, Abschn. VI. § 346, findet sich eine Beweisführung des R. Baruch aus dem Sifre für die Unanfechtbarkeit des Rechtssatzes, dass einem erkrankten Lehrer auch für die Zeit seiner Krankheit der volle Lohn gezahlt werden muss; diese tradirte Beweisführung leitet Mardechai ein mit den Worten: אבי ברי בריך בריך אורה מפוסרי

sich auch mit der Erklärung der Pijutim¹). Ein glänzendes Zeugnis aber wird dem Vater R. Mörrs ausgestellt in der bis zum heutigen Tage erhaltenen Inschrift seines Grabdenkmals in Worms²).

seinen Vater R, Barneh: ברי אבי היר ברוך findet sieh in den Ed. Cremona. N. 81, Prag N. 919 und Berlin, Handschr. Amsterdam H. N. 100. In Gremona und Berlin respondirt er in der selben Nammer zuerst an ein unbenanntes Collegium: ייבוע יולמער בי וייבוע אולי הארי כן שלח אבין עבור אותו הדין כי היא כסו בי ישב ואופי אבי עבור אותו הדין עצמו כי ישב ישב בי וייבוע אותו הדין אותו הדין עצמו כי וייבו ישב כי וייבוע ואותו הדין אותו הדין עבור אותו הדין בא מיני אבי הייבוע האותונה אותי בי אותי בי הוא בא מיני אבי הייבוע באותי שני בתיבוב הבאים באחד זה סדבר ווה בא מיני אבי הייבוע בווא התשובה שבת שבתבתי שבתבתי שבתבתי שבולו והוא התשובה שוא לבולבם והוא התשובת שבתבתי בון והוא התשובה אותו בי ווייבוע והוא התשובה הוא בי מדיל בולבי והוא התשובה הוא התשובה בי מדיל נפש תולעוך מאיר בון fe h 1 t dem Resp, die Unterschrift.

 Die in der Hamburger Bibliothek handschriftlich vorhandenen Pint-Erklärungen seines Sohnes R. Meir führen öfter Erklürungun von hm an. Siehe Zunz, Ritus, S. 195, wo die einzelnen betreffenden Pintstücke angegeben sind.

2) Mitgetheilt von Lewysohn in seinem אדיקיב N. 16. Im Interesse unseres Gegenstandes setzen wir sie hieher:

לוכר צדוק לברכה, ציון זה נערכה, עלי מעשיו הישרים היא הכה את הארי, ביום שלנ כלי, נשא לעורת צור בנבורים תולמזרו (תולמזרו 10 בפון ערוך, הוא הרב רי ברוך, במויל צהיק ראש הרום נכר חכם בעון עלה, במסילה (במסולה 15) העולה, ליושבי נים הברים בשם טום בא להתקרב, עבורתו עדי ערב. עלם ובקר הטרים והיא צמינד עתי, מראשיתו על אחריתו, אשר קבע בכל שחרים ٠.

In dieser werden an R. Baruch rühmend hervorgehoben: seine mit ausserordentlicher Frömmigkeit gepaarte Gelehrsamkeit, seine glänzende, vielbewunderte Beredtsamkeit und allgemeine Beliebtheit, endlich mit ganz besonderem Nachdrucke seine noch im hohen Greisenalter jugendlich Körper- und Geistesfrische. Wahrscheinlich war Worms seine Vaterstadt, da man daselbst, wie das Epitaph besagt, seine früheste Jugend ebenso genau kannte, wie sein Greisenalter¹).

נבר ישיש ותחכסוני, יפה עין ואדסוני, היה אדור באדירים
והוא אסק אל האדל, לסתנת טוב אור והל, עם משכילים מזהורים
ומצא חן ישכל טוב, בשיבתו כנן רסב. כסו ביטי הנעורים
ומצא חן ישכלכל, בדעו מוסר השכל, בשפתי חן חיקרים
בני דורו היה מכלכל, בדעו מוסר השכל, בשפתי חן חיקרים
פרי צדיק מקור חיים, פרץ מעיין לכל איים, מסק נפך וספורים
אדוים לא עסמוהו, כאילו הי בסותו הוא, קם בנו תחתיו לשרום
והו בחדש הראשון, אשר נכבה מאור אישון, ונכ לחיו מסארים
והו שלום סנוחתו, צדור חיים רפידתו, עם צדיקים אבירים
אנו אין מלה.

Die vier mit Punkten verschenen, das Wort Thet, bildenden Buchstaben, deren Zahlenwerth 41 beträgt, sollen zugleich das Sterbejahr als das 41ste des sechsten Jahrtausends angeben; zu Anfang eines neuen Jahrtausends war es noch mehr als heute üblich, die Tausende wegzulassen. Darnach starb er im Nissan (מושרת בחוד במושרת במושרת) 5041 = März oder April 1281.

Das בין מחתיי לשרים (בן בקי, das sich ohne Zweifel auf seinen Sohn R. Meir bezieht. beweist gleichfalls, dass auch R. Barnch eine hervorragende amtliche Stellung, wehl als Mitglied des dortigen Rabbinatscollegiums, eingenommen hat,

Dass R. Baruch ein selten hohes Alter erreichte, geht auch aus den Werken seines Sohnes hervor. In den Gutachtensammlungen R. Meirs sind die allermeisten Responsen noch beim Leben des Vaters und nur eine verhältnissmässig geringe Zahl nach dessen Tode abgefasst¹).

R. Baruch starb also als hochbetagter Greis, wo sein Sohn schon auf dem Höhepunkte seines Ruhmes stand oder

Ein handschriftlicher Jozer R. Meirs für Sabbath האה ist überschrieben: יסד הרב רי מאיר סרוטנבורג בן הרב רי ברוך Zunz, -Literaturgeschichter, S. 361, N. 4.

 Ausserdem ist noch häufig das dem Vaternamen beigefügte היללו u ach weislich falsch, wofür das selbe Responsum in anderen Editionen das richtige משודת hat. Vgl. die vorletzte Anmerkung.

Respons. 500. ed. Lemberg, lautet die Unterschrift: מאיר ברי ברין ברי ברי ברין על הם עלם הדיים בסרת משכבי. . . . בריון תחיי בי ותחתני יבי הברת על הם עלם הדיים בסרת משכבי. . . . בריון תחיי בי מחות Anch N. 245. ed. Berlin, Handschr, Amsterd. II., ist unterschrieben: בי ברין הבים איר בי ברין הבים המשפה Sie sind also im Trauerjahre nach dem Vater abgefasst.

Dass R. Meir im Trauermonat nach dem Vater ein Sohn geboren worden sei, was Zunz »Literaturgeschichte«, S. 358, aus dem von ihm a a. O. in der Anmerkung, N. 7. nach Opp. 1284 Q. § 158 angeführten behaupten will, סורי הרים הוה בעל ברות תוך לי של אביו זיל ורחץ בלילה beruht auf einem Irrthum. Unter בעל ברית versteht man nicht - wie Zunz irrthümlich annahm - den Vater des Kindes, sondern den , der hebräisch בעל ברית heisst. Siehe מנרכן ed, Fischer, וחוינן דרי יעבין חשות תבעל ברות לאבי תבן וכן 1841 N. 116 וחוינן דרי ירח"ז בתב בפרנם דמהרים תוך לי של אביו היה בעל ברית ורח"ז. Vgl. ferner ובן לברית מילה בשתיא :ed. Goldmann, Warschau 1875 N. 423 בשתיא מילה בשתיא אבי הבן או מוהל או בעל ברות או בשהחתו עצמו אבל או מותר. Auch die Fran, die das Kind von der Wöchnerin nahm und zur Beschneidung brachte, heisst: מעלת ברים Siehe במר מתרהל, ed. Lebensohn, Warschau 1874. S. 67 b, היל דכתב מהרים האשה שהיא בעלת ברית ליטול הילד מהרים מהרים אשה שהיולדת להוליכו לבחים להסיל תוליכנו עד פתח ביה ולא תכנס אל תוכו להיות נים סנדים לשם להסול הילד על ברכיה משום פרוצות שתלך אשה בין אנשים, (Vgl. hierüber תשביץ, N. 397) Ferner das 67a: בסר הסרנם סיי הניח אבל מותר להיות בעל ברית בכל יום. סהרים היה בעל ברית תוך לי יום של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה. S. auch Agudda, Bab. Mez. V,: בשאדם אישר לחברו היה בעל בדית שלי . Sagen wir dech im Tischgebet nach dem Beschneidungsmahle: הרחסן הוא יברך את החתן הוה ובעל ברותו ואת אבין ואת אמו.

R. Meir bekam also keinen Sohn, sondern war מנרק im Trauermonat nach dem Vater. Noch heute ist es üblich, mit dieser heiligen Function einen אבל zu betrauen. ihn schon überschritten hatte. Diesem gelehrten, greisen und, wie das Epitaph besagt, von Allen geliebten und hochgeschätzten Vater hat gewiss auch der gelehrte Sohn stets die grösste Hochachtung entgegengebracht. Ein Umstand, der hier zur Ehrenrettung des grossen Sohnes wie zur richtigen Werthschätzung des gelehrten Vaters ganz besonders hervorgehoben werden muss.

Es findet sich nämlich bei Ascher ben Jechiel, dem berühmtesten Schüler R. Meirs, die Mittheilung : "dass R. Mëir aus Rothenburg von dem Tage an, wo er seine hohe amtliche Stellung erlangt hatte, seinen Vater nicht besuchte und auch nicht wollte, dass dieser zu ihm komme"1). Diese befremdende Erzählung Ascheris machte dann in der ganzen Folgezeit die Runde durch alle einschlägigen Werke und warf natürlich einen tiefen Schatten auf den Charakter R. Mëirs, der seinen Hochmuth in der unkindlichsten, herzlosesten Weise selbst seinen Vater hätte fühlen lassen, Nun entstand aber die Frage, wie vertrüge sich dies einerseits mit seiner hohen Frömmigkeit, underseits mit seiner sonstigen geradezu übermässigen Bescheidenheit, die überall in seinen Werken uns entgegentritt? Wie konnte, um die Frage zu verschärfen, derselbe Sohn, der seines Vaters Piut-Erklärungen unter se in e aufnahm, der in dem Schreiben an diesen Vater sich : "einen Wurm" (הולעהד) nennt, wie konnte er demselben Vater gegenüber, der Mitglied eines Rabbinats-Collegiums war, einen solchen Hochmuth hervorkehren? Angesichts dieser Schwierigkeit griffen Manche zu dem verzweifelten Anskunftsmittel, R. Meir aus Rothenburg und R. Mëir ben Baruch als zwei verschiedene Personen hinzustellen und meinten, der Vater un seres R. Meir sei gar kein Gelehrter gewesen2). Doch abgesehen davon, dass auch dies

אמרו עליו על רביי מאור מרוטנכורג 72 zu Kidduschin I. § אמרו עליו על רביי מאור מרוטנכורג לא הקביל פני אביו ולא רצה שאביו יבא אליו.

²⁾ Siehe hierüber Asulai, בתרילים I, Artikel: מתרים (מאיר) ביים המדינים איני שם המדינים אינים א

noch immer nicht ein solch hochmüthiges Benehmen dem Vater gegenüber entschuldigt, ist ja nach dem Vorgebrachten die Gelehrsamkeit des Vaters sattsam erwiesen, zumal nach der seitherigen Auffindung seines Grabsteins mit dem des höchsten Lobes vollen Epitaph.

Da man dies also nicht gelten lassen konnte, so trat zuerst Asulai mit der Behauptung auf, dass hier durch einen Copisten-Fehler oder durch Namen-Verwechslung ein qui pro quo vorliege; es sei dies aber nicht von unserem R. Meir, sondern von R. Meir ben Todros Halewi Abulafia aus Toledo erzählt worden, und er beruft sich hiebei auf den 1334 verstorbenen Rabben u Jerucham, bei dem es heisse: "von Rabbi Meir Halewi erzählte man sich" u. s. w. "und ist R. Meir Halevi gemeint, bei Ascheri aber hat sich ein Schreibfehler eingeschlichen". 1) Grätz, in seiner Vorliebe zu Emendationen, schliesst sich dem an und hält damit diesen Punkt für erledigt. 2)

יבר מן דין כן רבינו ירוחם ניא חוד כתב רמיה אסרו עליו כי בולה לכדולה ונפל מים מיום שעלה לנדולה וכוי ואפשר שזו נסחא עיקרית והוא הרמיה ונפל מים בהראיש...

²⁾ Er schreibt von R. Meir Abulafia: »Seine Aufgeblasenheit ging so weit, dass er, seitdem er einen hohen Rang in der Toledaner Gemeinde einnahm, seinen edlen, gebildeten und hochgelehrten Vater Todros Abulafia in Burgos nicht besuchte, um seiner Ehre nichts zu vergeben«, (Gesch. d. J., VII. S. 34). Als seinen Gewährsmann hiefür nennt er in der Anmerkung: Abraham Zakuto. Wir werden die betreffende Stelle bei Zakuto bald kennen lernen. Warum sich Gr. auf diesen und nicht auf den um zwei Jahrhunderte früheren Rabbenn Jernicham, den Gewährsmann Asulais, beruft, ist nicht abzusehen. Bezüglich der kritischen Stelle bei Ascheri sagt er dann in derselben Anmerkung: »Merkwürdigerweise hat Ascheri diesen Meir Abulafia mit seinem Lehrer Meir von Rothenburg verwechselt und diesem den Hochmuth gegen seinen Vater zugeschrieben, was von jenem gilt«. Grätz fühlte wohl selbst das Undenkbare, anzunehmen, Ascheri, dieser treueste Schüler und intime Freund unseres R. Meir, hätte diesen mit einem Anderen verwechselt, darum schreibt er im selben Satze weiter: «wenn nicht in dem Satze: אמרו עליו על רביי מאיר מרוטנבורנ das Wort -von Rothenburg- der Zusatz eines Copisten ist. Denn Ascheri musste besser über seinen Lehrer unterrichtet sein. Diesen

Auch Lewysohn konntt zu diesem Resultate, fügt aber noch als neues Argument für die Emendationsberechtigung hinzu, dass "Ascheri, der Schüler des Meir, jene Angabe in Betreff seines Vaters nicht vom Hörensagen (אמרו עליו), sondern viel bestimmter ausgedrückt haben würde"). Wies o aber dieser "Zusatz" בין בות in den Text kam, darüber schweigen Alle. Man könnte sich die Geschichte dieses Zusatzes in folgender Weise zurechtlegen. Der Text konnte ursprünglich gelautet haben: בין בין מירום בין מורום אמרו עלין על רבינו מאר בר״ם oder für: בין רצבי מיררום בר״ם oder für: בר״ם wurde leicht שמהם של dann für das abbrevirte: מרום בורם gehalten und nachher anch in dasselbe aufgelöst wurde. Hatte man einmal בר״ם vor sich, so lag, so zu sagen, die Sünde vor der Thüre, den Text Ascheris durch Auflösung der fraglichen Abbreviatur zu verdeutlichen.

Bei alldem aber erscheint uns diese Emendation nicht als die richtige Lösung dieser Schwierigkeit. Vor Allem erscheint es denn doch etwas zu gewagt, an einer Stelle, die sämmtliche Antoren, die diesen Gegenstand behandeln, in derselben Fassung wiedergeben, in der sie auch die Codificatoren - darunter Josef Karo und Mose Isserls - durch Jahrhunderte schon vor sich hatten, so dass sie, wie sich zeigen wird, als halachische Gesetzesbestimmung in den Schulchan Aruch aufgenommen wurde, an einer solch alteing ebürgerten Stelle eine Emendation vorzunehmen. Zweitens aber ist nicht einzuschen, wenn Ascheri - was ia diese Emendation bezwecken soll - dasselbe erzählte, was der spätere Zakuto erzählt, wozu es dann Ascheri überhaupt erzählte. Dem Geschichtsschreiber geziemt es, die Handlungen grosser Männer unparteiisch, wahrheitsgetreu vor den Richterstuhl der Geschichte zu bringen, um sie darnach richtig zu beurtheilen. Bei dem strengen Halachisten Ascheri

Irrthume, meint Gr. zum Schlusse shaben Viele sich zu Schulden kommen lassene. (das. S. 33, Anm. 2.) Das ist also genau dasselbe, was wir schon bei Asulai finden.

ו) In צדיקים S. 29.

aber sieht man durchaus nicht ein, wozu er dann überhaupt diese pikante Geschichte erzählen würde? Endlich verliert diese Emendation den letzten Rest jeder Berechtigung dadurch, dass mit ihr gar nichts erreicht ist, indem Zakuto durchaus nicht dasselbe von Meir Abulafia erzählt was Ascheri von Meir aus Rothenburg erzählt; es müsste denn zu der einen Emendation erst noch eine zweite hinzukommen.

Zakuto erzählt von Meir Abulafia: "Seitdem er eine hohe Stellung einnahm, ging er nicht zu seinem Vater, aber sein Vater kam zu ihm".¹) Ein unqualificirbares Benehmen eines Sohnes gegen den Vater, das uns zur strengsten Verurtheilung herausfordert.

Wesentlich Anderes erzählt Ascheri von Meir Rothenburg, das hier sofort klargestellt werden soll, wodurch jede Emendation als ganz unnöthig und unstatthaft sich erweisen wird.

Das Wissen wurde sehon in den ältesten Zeiten im Judenthum so hochgeschätzt, dass wir schon in der Mischna den Lehrer in mehrfacher Beziehung vorangestellt finden dem Vater; was sie mit den schönen Worten begründet: "Denn führte ihn der Vater in diese Welt ein, so führt ihn der Lehrer, der ihn Weisheit lehrt, zum ewigen Leben der zukünftigen Welt". Diest man aber im Talmud die ins Minutöseste ausgearbeiteten einzelnen Vorschriften, die das Verhalten des Schülers gegen den Lehrer regeln: so müssen wir nur staunen über die strenge und strame Disciplin, die hierin gehandhabt wurde. Unsere heutige Schuldisciplin hält keinen Vergleich nit ihr aus. Wir könnten sie nur mit der heutigen Armee-Disciplin vergleichen.

So lautet eine der diesbezüglichen Vorschriften: Der Schüler hat den Lehrer, sowie dieser in seinen Gesichtskreis

ימים שעלה לנדולה לא הלך אל אביו אבל אביו בא אליו (ו Juchasin s. v. Grätz a. a. O lässt, mit oder ohne Absicht, sowohl im Texte wie in der Anmerkung, den Nachsatz אבל אביו בא אבל אביו בא gänzlich weg.

²⁾ שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העודים In den Talmudausgaben, B. Mezia 33 a.

tritt, (מלא עיניו) stehend zn erwarten und hat in dieser Stellung zu verharren bis der Lehrer wieder seinem Gesichtskreise entrückt ist.') (עד שיתכסה מסנו שלא יראה קוסה.) Ferner darf sich der Schüler in Gegenwart des Lehrers nicht setzen und auch nicht von seinem Sitze sich erheben, wenn der Lehrer ihn nicht ausdrücklich hiezu einladet oder der Schüler dessen Erlaubnis sich eigeholt hat; und selbst wenn er sitzt, hat der Schüler so stramm da zu sitzen wie vor einem König.²)

Diese Vorschriften galten aber nicht etwa blos für den Schüler im engsten Sinne, der noch den Unterricht des Lehrers geniesst, sie galten anch für erwachsene reife Männer, die oft schon selbst geachtete Lehrer in Israel waren und eigenen Lehrhäusern vorstanden. Das talmudische Grundprincip hierin lautet: Wem man einen bedeutenden Theil seines positiven Wissens, sei es durch directen mündlichen Unterricht oder durch indirecte schriftliche Belehrung, zu verdanken hat, dem hat man lebenslänglich die Ehren eines Lehrers zu erweisen.³)

Bei solch hoher Auszeichnung des Lehramtes musste im Talmud natürlich die Frage auftauchen: wie es zu halten sei, wenn der Sohn der Lehrer des Vaters geworden ist? muss er auch da noch als Sohn sich vor dem Vater erheben, oder hat er als sein Lehrer dies zu unterlassen? 4) Es tauchte sogar die weitergehende Frage auf: ob in einem solchen Falle nicht der Vater vor dem Sohn e als seinem Lehrer sich zu erheben habe? 5) Beide Fragen lässt der Talmud unentschieden. Hieraus concipirt nun Ascheri als Norm für das praktische Leben: In solchem Falle haben beide, Vater

B. Kidduschin 33 a, Maimuni, Hilch. Talmud Tora Abschn. 5,
 Hal. 7 und Abschn. 6, Hal. 7, Vergl. Jore Dea 242, 16.

²⁾ Maimuni und Jore Dea a, a, O,

³⁾ Von den vorgschriebenen Ehrenbezeugungen gelten manche blos für den Lehrer שרוב הכסתו ססנו die übrigen hingegen auch für den שלא למד רוב הכסתו ססנו s. Jore Dea, 242, § 30 und 244, § 10.

⁴⁾ בנו והוא רבו מהו לעמוד מפני אביו Kidduschin a. a. O.

בנו והוא רבו מהו שיעמוד אביו מפניו (5).

und Sohn, sich gegenseitig vor einander zu erheben¹). Nachdem er dies als halachische Norm aufgestellt, erzählt er sofort jenes seither vieleitirte: אסרו עליו על רביי כאיר כרומנבורג שמיום שעלה לגרולה לא הסביל פני אביו ולא רצה שאביו יבוא אליו "Man erzählte sich von R. Meir aus Rothenburg, dass er seit dem Tage, wo er zu einem hohen Range gelangt war, seinen Vater nicht besuchte und nicht wollte, dass sein Vater zu ihm komme," Das Vorangegangene lässt gar keinen Zweifel über den wahren Grund dieses für den ersten Augenblick so auffallenden Benehmens R. Mëir's zu. R. Baruch verehrte gewiss seinen grossen, als Lehrer in Israel hochgefeierten Sohn, dessen Rath auch er, gleich tausend Anderen, in schwierigen, zweifelhaften Fällen eingeholt hat, als seinen geistig ihn hoch überragenden Lehrer; und bei der ausserordentlichen Frömmigkeit, die im Epitaph dem R. Baruch nachgerühmt wird, wollte er sich gewiss nicht nehmen lassen, seinem von ihm wie von aller Welt hochverehrten Sohne die Ehrenbezeugungen zu erweisen, wie sie dem Lehrer gegenüber vorgeschrieben sind, R. Meir war aber dazu viel zu bescheiden, sich von seinem Vater solche Ehren erweisen zu lassen. Da aber der Vater aus Frömmigkeit darauf beharrte, blieb R. Mëir nichts Anderes übrig, als jede öffentliche, officielle Begegnung mit dem Vater zu vermeiden2). Ascheri will offenbar mit dieser Erzählung diesen Vorgang seines Lehrers etwaigen grossen Söhnen der Zukunft zur Darnachachtung empfehlen3). Genau so fasst die Stelle auf

ו) הו מסני זה מעמדו היא ויעמדו זה מסני זה Ascheri z. St.

 Ascheri rechtfertigt anch damit seine vereinzelt dastehende Normirung: איעסדו זה ספני זה, denn alle übrigen, Rabbenu Chananel, Jizehak Alfassi und Maimuni, decisiren: נהאב שהוא תלסיד

Mose Isserls. Josef Karo decisirt diesbezüglich: "Wenn der Vater der Schüler des Sohnes ist, hat sich jeder von ihnen vor dem anderen zu erheben." — "Und so mögen sie von einander sich fernhalten, damit nicht die Ehre des einen unter der des anderen leide; und so machte es unser Lehrer R. Möir mit seinem Vater").

Wir haben also gar nicht nöthig, den Text bei Ascheri zu emendiren; denn nicht einen hochmüthigen, sondern umgekehrt einen bescheidenen Zug erzählt er hiermit aus dem Leben seines Lehrers; und nur dadurch, dass man die Stelle aus dem Zusammenhang gerissen, erblickte man anstatt Bescheidenheit den grössten Hochmuth in ihr und fand sie emendationsbedürftig. Wenn aber endlich Ascheri seine Mitheilung einleitet mit den Worten: אמבור עליו, was Lewysohn so auffallend erscheint, so will Ascheri damit sagen, dass man sich von dieser eigenartigen Bescheidenheit des R. Meir, die seinem Herzen gewiss ein schweres Opfer gekostet, zu der ihn aber der Gesetzes-Uebereifer des Vaters genöthigt hatte, allgemein erzählte²).

בנו אין האב עומד מסני הבן אבל הבן עומד מסני אביו אעים שהוא הדד? אני הדד? אין האב עומד מסנים מין מסיים מיו הדד? Nur der erzählte Vorgang seines Lehrers war für die Entscheidung Ascheri's massgebend. Das Vorgehen des Abulafia hingegen, wie es bei Zakuto erzählt wird, wäre in Bezug auf die Entscheidung Ascheris mayer.

ואם האם תלמוד בנו כל אחד מהם עומד מפני השני. ויש להם להרחיק (זה מה אביו המה שלא יקל שום אחד בכבודו לפני חבירו וכן עשה מודרים עם אביו המודר מודרים עם אביו (Jore Dea, 240, § 7).

³) Aehnlich wie: אסרו עליו על בניסון הצדיק (B.-Bathra, 11 a) אסרו עליו על הנקן (Joma, 35 b, Kethnboth, 67 b) אסרו עליו על הלל הזקן אסרו עליו על הכן (Chulin 7 b).

Vielleicht benahm sich aus dem gleichen Grunde auch Meir Abulafia nicht anders gegen seinen Vater; nur hat der in der Verdunkelung der Charaktere missliebig gewordener grosser Männer sich gefallende Volksmund bei Abulafia, der so rücksichtslos heftig gegen Maimuni, diesen gefeierten Liebling so weiter Kreise, aufgetreten war, es anders dargestellt und auch anders ausgelegt. Was man bei dem allverehrten Rothenburg richtig als Bescheidenheit ausgelegt, das legte man bei dem wenig beliebten Abulafia mit Recht oder Unrecht als Hochmuth aus.

Nach dieser, zur Richtigstellung und Aufhellung dieses dunklen Punktes in der Lebensgeschichte R. Mëirs nothwendigen Digression wenden wir uns seinem Verwandtenkreise zu. Eine grosse Anzahl hochgelehrter Männer gehörte theils dem engeren, theils dem weiteren Verwandtenkreise R. Mëirs an.

In seinen schon erwähnten Piut-Erklärungen nennt er beim Wochenfeste auch seinen Bruder Abraham¹), von dem sich auch ein Werk unter dem Titel: "D handschriftlich erhalten hat²). Als seine Onkel nennt er: R. Josef ben Mëir³), der höchstwahrscheinlich der Bruder seines Vaters R. Baruch war, und R. Nathan⁴).

¹⁾ S. Zunz, Ritus, S. 199

²⁾ Zunz, zur Gesch. und Literat. 162, nach den in der dortigen Anmerkung II, eitirten Bibliographen.

מכיכ מדרכי בע Gittin, V. 404, hat ein Resp. mit der Unterschrift מביר בי מדרכי עוד מצאת: שבתב רביי אברהם darauf schreibt er: קאיר בּר בּרוּק), darauf schreibt er: בשם הרים אחיו דהיכא דליכא כהן ויש שם לוים וישראלים און לקרות לוים כלל

וסורו דודו הרב רי יוסף ביר סאיר וציל הביא ראיה מחולו של מועד (* שהוא אסור בתספורת ואיה כל העם חופפין וסורקין ולא היה אדם שעירער מעולם בדבר כלום. עכול מורי רבינו וציל (הגחות מיומי פיה. הי אבל).

י) Ed. Crem. N. 17: עליך תמיד וכה עליך ברכה ותפילתך תמיד וכה עליך אשא אל שמים ידי וכפיי פרושות בעדד מוי דודי להאריד ימיד ושנותיד למלאות לסובה כל משאלותיך גם אליך כפיי שטהתי וממקומי לעומתך השתחויתי ברכני גם אני סברכות נדבותיך ותרומת ידך וסברכתך יבורך עברך כי טובים דודוך מאיר בר ברוך, mit der Untersehr ליודעי סודיך מוי דודי הרי נתן מורי דודו הרי haben התכות נדרום וHandschriften Budapest u. Wien zu מרדבי נתן. S. Frankels Monatssehr. 1878, S. 172. Dasselbe Resp, mit derselben באיר בר ברוך und unterschrieben לשון מורי und unterschrieben שיהוד findet sich in איית הרשביא L. ed. Wien 1812, N. 854, nur ist dort der Name des Respondenten ausgefallen, der aber auch dort von R. Meir Dnkels genannt wird: מורי הודי הרב שיחיה. Ohne diese ganze Einleitung hat es auch ed. Prag. N, 122, mit der Unterschr. מאיר ברבי ברוך ולהוה S. ferner ed. Prag, N. 637: כלכל ודרדע מורי דורי הרי נתן mit der Unterschr. מאיר ביר ברוך ולהוה. Endlich Taschbez, N. 23: איר ביר ברוך ולהוה סעודה ני על שלחנו כבקר שאמר משם הודו רבי נתן שאמר לו שיש בתרגום ירושלמי של זה הפסוק אכלוהו היום ני פעמים היום

Das, N. 232 lesen wir: אמנם אויםר הרי נתן מולנשטם und N. 354: אמנם עוול עוול אים אים אים אים ואיל בתוב

Manche wollen auch Chiskija aus Magdeburg zum Onkel R. Meirs machen, was jedoch nur auf einem unten nachgewiesenen Irrthum beruht¹).

Als seine Verwandten nennt er folgende talmudische Grössen seiner Zeit: R. Samuel ben Baruch aus Bamberg²) R. Jakar ben Samuel Halewi³), ohne Zweifel das Rabbinatsmitglied dieses Namens zu Cöln⁴), R. Juda (ben Mose²) Hakohen⁵), wahrscheinlich aus Fried-

Die in Crem, dem Resp. vorgesetzte Ueberschrift: אוז נכתר יווקדה מטובות יוד ist entweder überhaupt falsch, oder ist sie am falschen Orte, wie z. B. in ed. Lemb., N. 311, die Ueberschrift an falschem Orte steht, oder wurde dieses von R. Meir an seinen Onkel R. Nathan gerichtete Schreiben auch dem R. Chiskija zugesendet, oder endlich bezieht sich das mit auf das vorherige Resp. 19. Vgl. das. S. 29. wo sich das der N. 76 vorgesetzse אינו הוא משר לינו בעשים לשון הרי שמואל hauf de vorherigen NN. 73-75 bezieht. In keinem der von R. Meir an Chiskija gerichteten Responsen wird dieser von jenem "Onkel" genannt.

Sehr häufig in sämmtlichen Editionen, z. B. Cremona, NN. 8, 205, Prag 957, 988, Lemberg, יום הגרות מור א מורי הוב מו שמשאל מבכנברם, קרובי הור שמואל (Augustus), Mard. zu Gittin V, 402 מורבי הורב הי שמואל

ענוותך תרבני מורי וקנסוני מחמד לבי ועיני מורי קרובי :Gremona. 160 הרי יקר הלוי בר אבהן ובר אוריין נבור מזויין אומן וכלי אומנתו בידו.

Das. 76: והתשובה ביד קרובי הרי יקר הלוו .das. 125.

S. Brisch, Gesch. d. Jud, in Cöln, II, hebräische Schreinsnoten,
 S. 8—9 יקר העלוב בן הרב רי שמואל הלוי וצמוללהיה
 im Jahre מיו לפרט
 אלף הששו
 בו אלף הששו

⁶⁾ Crein. 95: אחת שצוה מוי קרובי הרור יהודא כהן זציל ופן ראיתי פעם אחת שצוה מוי קרובי הרור לאחת מקרובותיו.

Prag, 95: אמר לי קרובי מזרי הר' יודא כהן זיל mit der Unterschrift: מאיר ברבי ברוך ז'לדיה. Lemberg 179 m. d. U. מאיר בר' ברוך ז'לדיה. לשיא מאיר בר' ברוך ז'לדיה, das. 213, עד שבא מור' קרובי הר' יהודא הכהן זיל.

berg¹), R. Menachem bar Natronai aus Würzburg²), R. Baruch Hakohen, der sich seiner besonderen Zuneigung erfreute³), R.

Er trat gegen die Geldbeschneider mit aller Strenge auf. Ed. L., S. 246.

ואחרי רבינו יצחק ברסרו סלך רי יודא בפריש ורבינו :N. 29 שיות רשיל (ו שמשון בשניין יודא כהן מורידבורג למדו לפגיו.

In ed. Lemb. 108 richtet die Gemeinde Stendal (קרל שטינרל)
eine Anfrage an R. Meir, dessen darauffolgende Antwort die Untersch.
באשר ברוך האות ברובי היי מאור ברובי ברוך וללהדה
באשר שוחם בר מחום בר mit der Unterschrift מנחם בר נטרונאי ישיעים
מנחם בר mit der Unterschrift מנחם בר נטרונאי ישיעים
מנחם בר mit der Unterschrift וואר ישיעים מוחם בר נטרונאי ישיעים
ברובי הואר מנחם בר נטרונאי הסנובר רבי קובלין מווירצבור מאור אותר האותר ברובי מוחם בר נטרונאי האותר ברובי מוחם בר נטרונאי השנים ברי נטרונאי הסנובר רבי קובלין מווירצבור mit abica nennen aus dem Jahre 1289 einen Kobelinus magister universitatis Iudaeorum Herbipolensium. (אור המכובר ברי שרונאי הסכובר ברי קובלין מווירצבור המכובר ברי שרונאי הסכובר ברי קובלין מווירצבור Monutaschrift, 1878, S. 142, in Kohn's fleissiger Arbeit Mardochai ben Hillele.

In den Respp, zu Maim. הי אישות ist Nr. 31 überschrieben מאיר ביר נטרונאי וציל und unterschrieben: סאיר ביר כירוב שיי ברוך שיי.

שפתי כהן, ישמרו דעת :1, Resp. 839—40 beginnt תחשבות הרשבוא (3 תורה מכרעת, לעקור ולמעת, אלופי ומיודעי קרובי חבובי הרוך להאריך אין פנאי ובקצרה נראה בעיני דברי רשיי ודברי ריי לפניך נלויים וידועים ומה אנו ומה חיינו להכריע להיתר בדבר שנחלקו כה אבות העולם ובספק כרת Samuel¹) aus Eisenach, dessen dünkelhaften Eigensinn er geisselt. R. Elieser²), R. Abraham³) und R. Ascher⁴).

Durch die Schreinsnoten bei Brisch kennen wir auch seine Frau und seinen Schwiegersohn. S. 6: רי יצחק בר יוקב קנה מחסיו די ברוך כהן רי ברוך הכהן המכונה די וילקסן ואשתי מרת סינא. und weiter: יילקסן

- תשובה שהשיב למודהר (Transtall Amet II 75, ביות שהבלת מהרי יעקב וציל ... שמואל מאיונכא, מורי קרובי הדי שמואל אשר כתכת שקבלת מהרי יעקב וציל ... ועוד יש להשיב על דבריך הרבה ונלאתי לכתים ובבקשה ממך קרובי הזור בך ועא תעשה מעינו לדברי ותודה על האמת למען יברכוך מוכים שהרי רבא פעמים אמר דברים שאמרתי בפניכם מעות הם בידי ומי לנו גדול ממשה עיה שהודה ולא בוש ולמדתנו רבוני מנין לדיין שלא יעשה פניגרון לדבריו וכוי שהודה ולא בוש ולמדתנו רבוני מנין לדיין שלא יעשה פניגרון לדבריו וכוי אתור בעומים כל הימים כני שוחר מוכך קרובך מאיר בר בדוך ...
- וששאלת על קרובו הרי אלועזר שחילק עם :Ed. Prag. N. 1008 שעמי בחוב אחד.... וששאלת על חוב שהוה לו עם אחרום.... שעמי בחוב אחד... וששאלת על חוב שהוה לו עם אחרות עליו סן נראה דאין כאן איסור רובית... שהוו קרובו לא קובל אחרוות עליו סן החוב... הוג אי בעי קרובו מצי אסר הילך יוג זקוקים ותנוח לי חובו ואסול אני הקרן... ואפי אם קרובו לא היה שאל הריבות אסור לבשנקדו לעכבו אני הקרן... ואפי אם קרובו לא רשותו ער שימחול לו בפירוש.

N. 698, das.: זכרובי חביבי הרי אליעזר בנו דסוריון בר אבהון זכר ישלום: Auch der Schluss ist verwandtschaftlich warm gehalten: ישלום לכם ולכל נותיכם כני שוחר טובתכם מאיר ביר ברוך.

- אלופינו קהל נו רנבערק דעו כו זה קרובי רו אברהם : 83 Ed. Pr. 983 בא אלי בשליחות קהלו וקובלים על סקצת בני קהלכם שנושאים ונותנים בעירם באיר ביר ברוך ולהיה unterschr. ויש בירכם לסחות ואינכם עושים,
 - י) Ed. Berlin, Handschr, Amsterd. I, N. 108: סורי קרובי הדי אשר

So weit also nachweisbar ist, lebten seine Verwandten in den Städten: Eisenach, Cöln, Bamberg, Friedberg, Würzburg und Worms.

R. Mëir war höchstwahrscheinlich ebenfalls in Worms, dem Wohn- und Sterbeorte seines Vaters — der nur hier gelebt zu haben scheint — geboren und hat man gewiss darum seine Hülle dahin gebracht und dort beigesetzt.

In seiner frühen Jugend lag er unter Leitung seines Lehrers R. Jizchak ben Mose aus Wien den Studien ob in Würzburg, als R. Elieser ben Joël Halewi daselbst Rabbiner war!). Seine reifere Jugend verbrachte er

Vgl. Crem. 8 und 27. Es ist wahrscheinlich Ascher ben Mose gemeint.

Gelegentlich sei hier bemerkt, dass beim directen schriftlichen Verkehr das wein den einleitenden Begrüssungszeilen oft nur eine von nachahmenswerther Bescheidenheit eingegebene Hößlichkeitsformel ist, die auch der Lehrer dem Schüler, der Grossvater dem Eukel gegenüber gebraucht; wiederholt sich aber das wein auch im Verlaufo des Schreibens, so ist der Respondent keinesfalls der Schüler des Schreibers, Bezieht sich endlich das weit eine dritte Person, so ist darunter der wirkliche Lehrer zu verstehen.

Wie mir Prof. Dr. Kaufmann schriftlich mittheilt, heisst es in Cod. 641 14 Oxford; דה העתקה מכיי רי אברהם כד יוקף זול ששאל למורע: זה העתקה מכיי רי אברהם כד יוקף זול ששאל למורע: Ob hier unser R. Meir gemeint ist oder ein anderer, vielleicht אישואל א, די מאיר מאנלפרא kann ich vorläufig nicht erniren.

ומי זובדני כשהיותי תינוק והיותי : 925 § מועד קטן zu מדרכי. S (! בוורגבורק בהציקותי מים על ידי הדריי מיוין באה אינו (16) ישראליי אחת אמרה להדי וופף אחיו של הרי יונתן שנפטרה אחותי ושאלו לראבויה כדת מה לעשי והשיב לו שדרה לו להתאכל והביא לו ראיה ומתוך כך היה לעשי והשיב לו שדרה לו לתהא

in Frankreich¹). Als seine dortigen Lehrer nennt er: Jechiel ben Josef aus Paris²), in den Disputationsacten auch Vivo genannt³), den bekannten Vertheidiger des Talmud vor

רוצה לומר אבי העזרי דנאמן נמי לענין אבילות אמנם רים אומר דסברי נדולה. היא דאין להאמין כותי הימא דנתכוון להעיד דאם היה לנולהאמין כותים ששמחים להוציא דבה נתמלא כל הבנד כולו קרעום מיי מסיח לפי תומו כיל דנאמן כדפורש לעיל עד כאו לשוץ רבינו מאיר.

Responsen, ed. Berlin, Handschr. Parma, N. 289: המרחץ בית המרחץ להוור לבית המרחץ במדומה אני אחר המבילה לא ידעתי מאין לאסור ומכבר שמעתי שיש אוסרים וכמדומה אני שש מעתי ממהדור יצחק מויונא שהיי אוסר אמנם שוב נשאתי ונתתי לפניו בדבר להתירו ולא מתר את דברי ובקוצר נראה בעיני היתר נמור מאיר בדבר להתירו ולא מתר את דברי ובקוצר נראה בעיני היתר נמור מאיר בדבר להתירו הידע שוחוד.

ונק דנתי בשכבר לפני הרי: (I, N. 55: בית הבנסת בשכבר לפני הרי: שבוויי שבוויי שבוויי שבוויי שבוויי שבוויי בבית הבנסת בבית הבנסת ולורים אורים ולורים בית הבנסת בבית במווא בית הוא מווא מווא בית הבית במווא במווא בית הוא מווא בית במווא במ

ורי מאיר שטע מסי דרי יצחק מוינא : III, N. 886 מועד קטן 20 מרדכי שרבני נרשוי נתאבל על בנו שנעשה מוסי אמום איל שאין ללמוד מסנו דלאסושי שרבני נרשוי נתאבל על בנו שנעשה מוסי אמום איל שאין ללמוד מתשובה. צערא הוא דעביד שלא זכה לשוב בתשובה.

כיכ מהרים ששמע סרבו הרי יצחק: ,8 הי חמץ ופצה 20 הנהות מיים: מווינא ששמע משם רי שמואל.

Auch in Frankreich betrieb er seine Studien jedenfalls noch unter Leitung des Isak b. Mose.

- 1) Ed. Lemb. 365; (אשבית חשה 878 בסי ורי ששמע ספי (רבו 878 תשר הרשביא). Vgl. das S. 6, Anmerkung 1, schon angeführte מים על ידי רבותי בצרפת זכורני ששאל מורי אבי זלהיה את מורי הרב וציל.
- 2) In den unserem R. Meir angehörenden Tossaphot zu יומא 18b: יומא מפריש וציל 18b: בי שמעתי בשם מורי הרי יחיאל מפריש וציל 18b. Respp. ed. Berl., Handschr. Prag, N. 594 ובן שמעתי שמורי הרב רי יחיאל מפריש שלא היה הני 194 (Taschbez, 322.) Taschb. מסנים מפריש פרטיש (פאטראס 195 ליחיר. להרים ויל אומר בשם רבינו יחיאל מפריש שברכת המזון מעונה. כום אפי ליחיר. Tycl. ferner das. 299.

Resp. 137, ed. Lemb., ist unterschrieben איזיאל ביר יובן. Ein in mehrfacher Beziehung interessantes Resp. von ihm an Isak b. Mose findet sich Or Sarua I. 223.

ישאלתי להרב רי יחיאל בר יוסף זציל IV, S. 78 אור זרוע

Ludwig IX, R. Samuel ben Salomo¹) aus Falaise, auch Sir Morel genannt²), den Verfasser unserer Tossafot zu Aboda Sara³), endlich R. Samuel ben Menachem aus Würzburg⁴).

Diesen von den Chronographen als seine Lehrer genannten Männern müssen wir noch hinzufügen: R. Samuel

לי בתב שיר ויויש ובתב לי ferner I. 232: והרי יחיאל הנקרא שיר ויויש בתב לי (richtig יויש מעמד (שיר ויויש.

ואסר לי מורי הרב רי שמואל בר שלמה בשם הרב יוסף, קלצון וציל (Toss, Joma 42a Schlagw, תשחיטה לאו עבודה היא. In den Respp, zu Maim, ובן פסף, heisstes in dem der X. 1 vorangehen dem Stück: ובן פסף, ומורי רבינו וציל ובתב שכן קבל מרבו הרי שמואל בר שלמה in X. 489 alsh אל מפלייוא Ass alsh X. 489 alsh בירושי אלהי הרוחות לכל בשר והפסקים פירש הרי שמואל מפלייש וציל. אלו פירושי אלהי הרוחות לכל בשר והפסקים פירש הרי שמואל מפלייש וציל. מפלייש וציל.

ובבר נעשה ששלחו מטיידבורק לצרפת אצל מהוד שמואל: Ed. L. 386: בר שלמה... ומורי היה חולה באותה שעה ולא היה יכול לכתוב והראה לי תשובת הית וצוה לי להעתיקה להם וחתם עליה.

²⁾ Ed. Lemb. N. 169, enthält ein Resp. des Isak ben Mose Or Sarua. Dariu heisst es:בח הבי הביה שהוא ליד בחיבה בא לידי בחתיכה שהוא לי תשובת הרי שסואל שורסורל זול והיה בתוכ וראיתי שהאירו וגם הראו לי תשובת הרי שסואל זול לסוף התשובה ושוב אסר לי נכב הראו Vrgl. dasselhe Resp. in Or. Sar. I, S. 130: לי תשובת הרב רבי שסואל זציל הנקרא סוריל ... ושלהתו להרי שסואל לי תשובת הרב רבי שסואל זציל הנקרא סוריל ... ושלהתו להרי שסואל והשיבני לי השוב ביד שלמה וציל והשיבני ביד ביד במיחם היה רבינו יהודה במיוטיי ודרב די שסואל כד שלמה וציל והשיבני ובניסודם היה רבינו יהודה במיוטיי ודרב די שסואל כד שלמה וציל שראל. הנקרא שיר אויל! (סורל) וסשניהם קבל הריב רי סאיר רחסנא נופרה ובל ישראל. Auf ihn bezieht sich auch das Resp. 250 daselbst au.

³⁾ S. Zunz, Zur Gesch, und Literatur S. 37 und 40,

⁴⁾ Toss, Joma 40 b: מורה מורי שמואל בד מנחם וציל (Toss, Joma 40 b: 165, אמנם מדרים ויל אומר בשם הרי שמואל מווירצבותו שרבינו אבר העזרי בשם אבר לו רבו שום ראיה אבל נהאל מהרוב אומר לקנות חדשים בחול המועד ולא אמר לו רבו שוב ראיה אבל נהאל מהרוב דול להבוא ראיה...

וכתב מהרום בשם רבו : Cap. 29, N. 20; במשם מהרום בתם וכתב מהרום בשם מנוץ נול. הרור שטואל בר מנחם שאמר לו בשם הרור משה מנוץ נול.

Ed. Berl., Handschr. Prag N. 1019: ברום שמואל בר שמואל בר מנחם וציל בשם הרו משה הים ביש וביה פליני.

Ed. Crem. N. 80 ist ein Resp. von ihm אותריד שמאל הלוי vielleicht eine Corruptel von מירמויא, Chajim Chefez Sahab neunt ihn ed. Pr. 188 seinen Collegen: ועל זה אשיבך עמותי הרי שמואל בר מנחם.

aus Evreux, wohnhaft in Chateau-Thierry¹), den Verfasser unererer Tossaphot zu Sota²).

II. Capitel.

Wohn- und Amtssitz.

Wo, in welchen Gemeinden R. Meir seinen Wohn- und Rabbinatssitz hatte, darüber haben wir keine directen bestimmten Nachrichten; diesbezüglich sind wir auf einzelne, in verschiedenen Werken als Beweismaterial vorkommende Entscheidungen angewiesen, die er einst da und dort getrofen, um daraus mit mehr oder weniger Berechtigung schliessen zu können, dass er an den daselbst genannten Stätten zu verschiedenen Zeiten den Rabbinatssitz einnahm. Die so gelegentlich genannten Stätten sind in alphabethischer Reihenfolge: Augsburg, Kostnitz, Mainz, Nürnberg, Rothenburg an der Tauber³), Worms und Würzburg.

Ueber die Zeit seiner amtlichen Wirksamkeit an diesen Stätten sind wir noch weniger unterrichtet, so dass sich nicht mit Sicherheit ermitteln lässt, in welcher von diesen Gemeinden er früher und in welcher er später Rabbiner war. Ein chronologisch geordnetes Verzeichnis dieser einzelnen Stationen seiner amtlichen Laufbahn ist darum vorläufig noch ein pium desiderium. Doch seien hier die Er-

ים שהרות חז מהרים מפרים של מירוש היו des מירוש מים מות חום מות מחדרים מת חודת מות מחדרים מתרים מתר

²⁾ Darüber s. Zunz, Zur Gesch. und Literat. S. 38 und 46. Er ist auch bekannt als Mitvertheidiger des Talmud unter Ludwig IX.

³⁾ Siehe weiter S. 36 Anmerk. 1.

gebnisse meiner Studien als bestimmte Anhaltspunkte zu weiteren diesbezüglichen Forschungen vorgelegt.

Als erster und wichtigster Punkt erscheint mir diesbezüglich die richtige Erklärung des seinem Namen beigefügten
zeichtige Erklärung des seinem Namen beigefügten
zeicht zur Landshut meint, Rothenburg sei "entweder der
Geburtsort oder der letzte Rabbinatssitz" R. Meirs gewesen.")
Wiener und nach ihm Frankel suchten es wieder zu erklären
durch die entgegengesetzte Annahme, Rothenburg sei sein erstes
Rabbinat gewesen?) Bei einem näheren Eingehen auf diesen
Punkt erweisen sich aber beide Annahmen als falsch. 3) Rothenburg kann, wie sich zeigen wird, weder sein letztes noch sein
erstes Rabbinat gewesen sein. Der einzig richtige Erklärungsgrund liegt für mich darin, weil er in Rothenburg nachweislich am längsten gelebt hat, so dass seine Hauptwirksamkeit in die Zeit seines Rothenburger Rabbinates fällt.

Als Ausgangspunkt hat uns hiebei zu dienen ein Responsum, welches darum von ganz besonderer Wichtigkeit ist, weil es unter allen bisher bekannten Responsen R. Meirs das einzige ist, das ein bestimmtes Datum enthält und zugleich den damaligen Rabbinatssitz R. Meirs ausdrücklich augiebt. Es wird uns hier nicht nur die Entscheidung R. Meirs mitgetheilt, sondern auch die an ihn gerichtete Anfrage ist dem vollständigen Wortlaute nach — wie es nur selten der Fall ist — treu wiedergegeben. Die Anfrage betrifft eine angebliche ehebrecherische Kindesmörderin, Namens Sara, deren Gatte Jizchak gegen sie klagbar auftritt, wie genau angegeben wird, im Monate Ab des Jah-

י) In seinem עמודי העבודה S. 160: נראה שמולדתו או מושבו של רי מאיר האחרון היה בעיר ראטענבורג.

²⁾ Wiener in Frankels Monatschr. 1863, S. 169, Anmerkg: "und trug die Bezeichnung "von Rothenburg" von dem ersten Orte seiner Wirksamheit", und Frankel in seinem »Entwurf einer Gesch. der Literat, der nachtalmudischen Responsen«, S. 51: »Er wirkte zuerst in Rothenburg a. d. Tauber (daher gewöhnlich R. M. aus Rothenburg genannt).«

³⁾ Rothenburg als Geburtsort R. Meirs anzunehmen, widerlegt sich von selbst durch die Beweise, die für Worms als seinen Geburtsort im Texte erbracht sind.

res 5032.1) Nach beendeter Darlegung des vorgetragenen Falles erzählen die unterschriebenen drei Respondenten in dem hier beigegebenen Anhang: "Dies Alles schickten wir nach Rothenburg zu dem grossen Lichte, an den Lehrer R. Meir, den Gott am Leben erhalte".... "Und nun haben die uns nahen Lehrer in Erfurt und die von uns entfernteren in Würzburg und das grosse Licht R. Meir aus Rothenburg, dem Gott beistehen möge, und unsere übrigen Lehrer am Rhein befreit den Jizchak von dem abtrünnigen, unmenschlichen Weibe durch Zusendung des Scheidebriefes, der vor uns ausgefertigt wurde. Dies haben wir geschrieben und unterschrieben: Mose Asriel, Sohn des R. Elasar Hadarschan, Elieser, Sohn d. sel. R. Jechiel, Ephraim, Sohn d. sel. R. Joël. "2)

Hieraus ergiebt sich, dass R. Meir בירה אב שנה ליב = Juli-August 1272, und selbst noch etwas darüber hinaus da ja zwischen der Anzeige des Gatten und der Anfrage bei R. Meir auch einige Zeit verstrichen ist; — in Rothenburg war. Aus der darauf erfolgten Antwort R. Meirs erfahren

נחנו נעבור חלוצים לפני רבותינו : N. 23 הי אישות חלוצים לפני רבותינו : N. 25 אישת שרה את מעשה הדע אשר האיר יוצרם אלינו וצעק על אשת. שרה את מעשה הדע אשר השני ליא כאדר ואחר בשנה ליא כאדר (Ed Lemb) ופרוף אשר הלך מאדר בשנה ליא כאדר הקנית ולא חור אליה עד אשר הוגד ושמע במקום טרף נלהביא לביתו וזנהה והנה הרה לונונים וילדה וחור למלבות ופא לפנינו בירה אם שנת לים לפרט ואף גם זאת בטרם יצאה השמועה הרעה לתיך העיר הואת בא אביה של שרה לפני שנים ממני התתומים למטה לתיך העיר הואת בא אביה של שרה לפני שנים ממני התתומים למטה. והיא זונה נמורה ומפורסמור.

הכל שלחנו לרוטנבורק אל המאור הנדול למורי הדי מאור שיי.... (?
ועתה רבותינו הקרובים אלינו שבארפורט וההחוקר מסנו שבווירצבורנ והמאור
הגדול הר'ם מרוטנבורק המקום יהוה לו בעזרו ושאר רבותינו שברינום פשרו את
הגדול הר'ם מרוטנבורק המקום יהוה לו בעזרו ושאר רבותינו שברינום פשרו את
יצחק מסרה סרה סרה בזריקת נט הנעשה בפנינו כתבנו וחתמנו משה עוריאל
בהיד אלעור הדרשן אליעור ברבי יחיאל זלהיה אפרים בר יואל מביע.

Das Responsum findet sich anch in der Sammlung, ed. Lemb, N. 310; dort folgt der bisher hier behandelte Theil mit denselben drei Unterschriften erst nach dem entscheidenden Resp. R. Meirs, was auch insoferne richtiger wäre, als ja der hier gegebene Schlusspassus: או באור הגדול הרים מרוטובורק. בטרו ועשה בטנון ועתה רבותינו בטנון ועתה בטנון בעשה בטנון לא בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בטנון בעשה בטנון בעשה בטנון בטנו

wir auch zugleich, dass zu der Zeit (1272) sein Vater R. Baruch noch am Leben war.¹)

In der Prager Sammlung Nr. 92 beginnt die Anfrage mit der Klage der Respondenten: Seitdem wir entfernt sind vom Tische des R. Meir, fehlt uns jede Sicherheit in der Entscheidung; denn es mehren sich Streitigkeiten in Israel, was Diese für unrein erklären, das erklären Jene für rein, so dass aus der einen Thora zwei Thora's zu werden drohen. Daher beschlossen wir den Fall zu berichten nach Rothenburg an den berühmten Gerichtshof, an unseren Lehrer R. Meir, um uns erleuchten zu lassen". 2) Darnach lebte R. Meir auch zur Zeit dieser Anfrage in Rothenburg.

Dieselbe Anfrage finden wir in Nr. 4 der zu Cremona erschienenen Sammlung.³) Hier in die ser Sammlung hat die Anfrage einen von den selb'en Respondenten unterschriebenen interessanten Schlusspassus, aus dem hervorgeht, dass R. Meir während seines Rothenburger Rabbinates vielfache heftige Anfeindungen zu erdulden hatte, gegen deren Urheber die Respondenten ihre schlimmisten Verwünschungen auslassen.⁴)

In die Zeit seines Rothenburger Rabbinates führt uns auch eine Entscheidung in einem Familienstreite, der damals ungewöhnliches Aufsehen erregte. Ein armer junger Mann

aber gerade dort, wo er erst recht am Platze wäre, der ganze Schlusspassus von בחבנו החתמנו bis הבל שלחנו לרוטנבורנ vor den Unterschriften. Gekürzt finden wir das Resp, noch in יבמות מדרת מדרכ § 121.

י איר ברבי ברוך: 1) In beiden Quellen lautet die Unterschrift: מאיר

מעת נלינו מעל שלחן מהרים שוב אין לנו פה להשיב כי רבו מהלוקות (? בישראל הללו מסמאין והללו מטחרין ונעשה תורה כשתי תורות לכן נפנינו להלך אחר ביד יפה אחר מרים לרוטנבורג להאיר עיניני.

³⁾ Hier ist nach בחרם אחר das Wort לרוטנבורג nur ausgefallen, וכמדומד לי שאמרת לי לשתוק הואיל והגויות עושות לצורך עצמן (4 ואינו יכול לסמוך על זה כי שמא שניתו ולא הבנתו ממך על היושר לכן תכתוב לי דעתך הנקיי עם ראיות ברורות, ועסך שרי נהרות, ופני שונאיך יהפבו לי דעתך הנקיי עם ראיות ברורות, ועסך שרי נהרות, וועסד מוחורות, היושבים בשורות, ישינו ששון ושירות וחיים ושלום כאות תלמידך מנחם בר דוד זיל הלל בשורות, ישינו ששון ושירות וחיים ושלום כאות תלמידך מנחם בר דוד זיל הלל (Richtig ב- עוראל (Richtig בר עוראל).

aus Rothenburg, Namens: Jakob, Sohn des Mose1), hatte durch einen Bevollmächtigten die Tochter des Juda aus Düren,2) eines reichen, in weiten Kreisen bekannten, angesehenen Mannes in Frankreich, sich antrauen lassen mit der von seinem Vater für ihn eingegangenen Verpflichtung, im Orte des Schwiegervaters in Frankreich seinen bleibenden Wohnsitz zu nehmen. Nach einem längeren Aufenthalte in Frankreich war der junge Mann erkrankt, und sein Schwiegervater liess ihn auf sein Verlangen wieder nach seiner, klimatisch für ihn günstiger gelegenen Vaterstadt Rothenburg zurückbringen. Hier trat bei dem jungen Manne eine Gesinnungsänderung ein, dass er nicht mehr nach Frankreich zurückkehren wollte, und er verlangte, dass die ihm Angetraute zu ihm nach Rothenburg komme, um dort mit ihm zu wohnen. Da weder die Braut noch ihr Vater darauf eingehen wollten, brachte man die Angelegenheit vor die Rabbiner Frankreichs. Zunächst wandte man sich an den Lehrer des Meir Rothenburg, an R. Samuel ben Salomo aus Falaise, dessen Entscheidung das Responsum 250 der Prager Sammlung bildet. Er beginnt mit der wehmüthigen Klage über Büchermangel durch die fortgesetzten Talmudconfiscatioin Frankreich3,) erzählt dann den ihm vorgelegten nen

In ed. Lemb. finden wir dasselbe Resp. unter N. 357 mit der Ueberschrift; אונה השובה לוורצבונה dort fehlt aber die Anfrage gönzlich; wie das. auch in der Antwort R. Meirs der Schlusspassus, der in den beiden obengenannten Sammlungen beginnt mit השומטת weggelassen ist; darum fehlt auch die Unterschrift bei der Antwort in dieser Sammlung, weil dort nicht das Ende gegeben ist. In den beiden anderen Editionen ist die Antwort unterschrieben מאיר בשומטת של בשומטת של השומטת של בשומטת של השומטת של השומטת של השומטת של השומטת של בשומטת השל השומטת של בשומטת השל בשומטת השל בשומטת של בשומטת השל של בשומטת השל של בשומטת השל של בשומטת השל בשומטת השל בשומטת השל של בשומטת השל בשו

¹⁾ und 2) Die im Texte gegebenen Personennamen entnahm ich den Respondenten יעקב ביר יוסף לים in N. 251, ed. Prag und אליעור ביר in ed. Berlin, Handschr. Amsterd. I, N. 81. Die anderen Respondenten nennen-keine Namen,

אול רוחי ותש כהי ואור עיני אין אתי מחמת המציק אשר נכרה ידי (Da zur Zeit dieser עינינו לקח ואין בידינו ספר להשכיל ולהבין. Da zur Zeit dieser Entscheidung R. Samuel's R. Meir sehon in Rothenburg war, ist es situationsgemässer, die Klage auf die nach 1244 fortgesetzten Talmudeonfiseationen und wiederholten Talmudverbrennungen zu beziehen.

Fall¹) und spricht sich mit aller Entschiedenheit zu Gunsten der Braut aus. Darauf erzählt er uns mit sichtlicher Entrüstung, dass die Stadtobrigkeit Rothenburgs Zwangsmassregeln gegen die Familie der Braut zu Stande bringen wollte.²) Zugleich erfahren wir aber auch durch ihn, dass zu dieser Zeit R. Meir in Rothenburg war, der sich ebenso entschieden zu Gunsten des Bräutigams ausgesprochen hatte und gegen den er sich zum Schlusse wendet.³)

Ebenso entscheidet im daranffolgenden Resp. 251 der schon gemannte איז לפרט לפרט (בדיל לפרט בדיל לפרט (בדיל לפרט (בדיל בדיל לפרט (בדיל לפרט (בד

Noch weniger kann er, wie Brisch I, S. 98, Anm. 1. meint, mit dem gleichnamigen Kölner Rabbinatsmitgliede identisch sein, weil diesem nach den Schreinsnoten erst nach 1286 der Vater gesterben ist, hier aber schen yz bei ihm steht.

Gleichlautend ist im selben Resp. die Entscheidung des יהיאל אל אסרסליא וסנגי רפותנו שבאשכנו הנה :Der Beginn הנה וחקיקני להנות אל אסרסליא וסנגי רפותנו שבאשכנו הנה אל אסרסליא ושלום לרבותנו שבאשכנו ושלום zeigt, dass er um seine Entscheidung von den Rabbinen Deutsehlands angegangen wurde. Intersssant ist in seinem Schreiben

על אודות בחור מרוטנבורנ אשר קודש וכת רי וחודה במור מרוט מהחור לתור במקום חמיו והבחור בתולה עיי שליח מדורא ובשעת השדכון התנה הבחור לדור במקום חמיו והבחור בא אצלו לאחר הקדושין והשכור לו מלמד וישב עמו ימים רכים ואחר שנה חלה הבחור אמר חמיו מחמת שינוי התולדה הוא וישלחהו בכבוד אל ארצי עב מלמד שלו והוציא עליו הרבה אחרי כן שלח אחריי לבוא לידבק ורוח אחרת מומה במור במוא אלי הילדה ואכנם היתה עמו לשלם רעה תחת מובה ובנד כאפיק נחל לומר תבוא אלי הילדה ואכנם הותה עמו לשלם רעה תחת מובה ובדר כאפיק מרעת לפי הענין כי כבדל להון.

וכיון שירוע לכל שלא השיא בתו לנלנל בעוני עם עני אחד ולעווב את (? אביה ואת אמה מקום מולחת ואף להוציא הון רב לתיור בת נכבר אחד אשר יצא טכעו בעולם ובקול הברה ששמע מושל רוטנבורג רצה לרדות העשית בשכלל בתו הלילה לא על מנת כן מרשה.

ואשתקד בא הדון הזה לפנינו וחייבנו האיש על פי האמי הכסתי לנדות ואי הצער הסכסתי לנדות ואי הצער הסכסתי לנדות ואי הצער הסכסתי לנדות ולדדות איתו הארום עד שיכנום או יפטר את ארוסתו ואם ישמע תבוא עליו ולדדות איתו הארום עד שיכנום או יפטר את העומרי לבד כבדה בבד האם לא הלקנו בסקום מחדר מארים בי לא חלקנו בסקום (wol richtig: השם כבוד לרב (Pr. 250).

Hieraus ergiebt sich, dass R. Meir während seines Rothenburger Rabbinates in einem Falle, der zugleich dem R. Samuel aus Falaise vorlag, sich in schroffen Gegensatz zu diesem brachte. Die hierüber getroffene gegensätzliche Entscheidung R. Meirs ist uns aufbewahrt in zwei anderen Sammlungen.1) Es ist unter allen bisher bekannten Responsen R. Meirs das längste. Er erzählt uns, dass dieser Familienzwist sich schon über fünf Jahre lang hinziehe2) und dass er selbst (R. Meir) zu wiederholtenmalen an den reichen Schwiegervater des von allen Mitteln entblössten jungen Mannes vergeblich geschrieben habe.3) Er setzt seinen ganzen Scharfsinn und seine ganze Autorität daran, den Fall zu Gunsten des armen jungen Mannes zu entscheiden. Er erzählt zwar selbst, dass einst ein ähnlicher Fall aus Magdeburg seinem Lehrer R. Samuel ben Salomo in Frankreich vorgelegt wurde und, da dieser damals

der Passus: מים חורום המים מקום מסכנה שאשכנו בסכנה במים חורום רמי Dentschland galt da den Juden für noch gefährlicher als Frankreich.

יז) In den Respp. zu Maim. אישות אושר או 28 und in der Lemberger Sammlung N. 386. Obzwar in beiden Quellen weder der Ort noch die Personen genannt sind, giebt sich doch der Fall sofort als derselbe zu erkennen, über den uns die Prager Edition die Entscheidungen R. Samuels und seiner Genossen mittheilt.

Da in den Respp. zu Maimuni der Text hier weniger fehlerhaft ist als in ed. Lemb. so eitre ich nach der erstgenannten Quelle. Nur einzelne für den Gegenstand wesentlich scheinende Ansdrücke folgen nach ed. L. in parenthesi.

וכאשר היה אצלו שנה החזורו אצלי ולא ודעתי מה היי לו ולא פירם בינו שנים בשלום בני ובשלוםי ובני נתבטל מלמודו והוצרכתי לפרנם! בדוחק גדול הי שנים בשלום בני ובשלוםי ובני נתבטל מלחיר רבים לבקשו לתת לבני וציאותיו כאשר גדור עם des Falles zeigt sich, dass R. Meir von Vorne herein auf Seiten des armen Bräutigams war; denn er sucht förmlich das allgemeine Mitleid für ihn zu erregen.

וגם אני החתום (סטה .1) מעיד שכמה כתבים (כתבתי .1) שלחתי לו (3 להחם על חתנו כי היה שרוי בעירום ובחוםר כל ולא השנוח להשוב דבר ושוב נודע לנו בסכתב שאינו חפץ בדיבוקו כלל כיא בפרידה שלא מצא חן בעינוו. שלא היי כרצונו.

So wie R. Meir während der fünf Jahre mehrmals in diese Angelegenheit amtlich eingegriffen hat, so kam sie wie derholt auch an Samuel aus Falaise. Vgl. das אברין הוה לפניע in seinem Resp. in unserer vorletzten Anmerkung.

krank war, er ihm den Auftrag gegeben, ein den gleichen Fall betreffendes Responsum des Rabbenu Tam zu copieren, das sich zu Gunsten der Frau aussprach, und dem auch sein Lehrer durch seine eigenhändige Unterschrift beigestimmt hat; 1) nichtsdestoweniger beharrt R. Meir auf seinen dem Manne günstigen Richterspruch. 2)

וכבר נעשה ששלחו ממיודבורק (so richtig ed. L.) לצרפת אצל מהור (ו שמואל בר שלמה והבעל היה חפץ לכוף את אשהו לולך אחריו ומורי היה הולה (so richtig ed. L.) באותה שעה ולא היה וכול לכתוב והראה לי תשובת ריות וצוח לי להעתוקה להם וחתם עליה רכיון רהוי פלוגתא דרבוותא עברינן הכא לחומרא והכא להופרא.

Resp. z. Maim. hat hier איני שלמה bei מיניל בר שלמה was entweder falsch ist, da wir aus der Prager Sammlung wissen, dass R. Samuel zur Zeit noch am Leben war und auch über die sen Fall seine Entscheidung getroffen hat in der er ja der entgegengesetzten Entscheidung seines Schülers gedenkt, oder es bezieht sich das מיני auf R. Salomo, den Vater R. Samuels.

על פי הדברים האלה פטרנו את הארום מלבוא שמה ועל פי ראיות (2 ברורות פסקנו הדין.

Ed. Crem., N. 36 mit der Unterschrift באר באר באר באר באר באר וושר שאלתם על נפתלי שהוא הפץ לכוף אשתו שתצא וושרא בא לנפתלי שהוא הפץ לכוף אשתו שתצא וושרא בא נפתלי שהוא הפץ לכוף אשתו שתצא וושר הוא שם לנפתלי שהוא הפץ לכת מן נשאה אבל הוא שונה הוא ששה בלליל מופין אותה לצאת שעל מנת מן נשאה אמנה אין לכם לעשות בארם אשה בלליל מופין אותה לצאת שעל מנת מן נשאה מאכם אין לכם לעשות וציע ליושב התוספתי שלא תחלוק על אמנה כי הירושלטי מעשה כי הירושלטי הולק על התוספתי וציע ליושב התוספתי שלא החלוק על התוספתי אמנה מצרפת האוה בצרפת האור בארם האינה בידר וכם הירושלטי על התוספתי שלא תחלוק הירושלטי על התוספתי משל מושב הבל שלא תחלוק הירושלטי על התוספתי מושב השם רביי תם שיישב הכל שלא תחלוק הירושלטי על התוספתי מוך מושב הכל שלא תחלוק הירושלטי של העובד וכם הירושלטי מוך מושב העל התוספתי לשל אורת שובה בידר וכם הירושלטי של Büchermangel hören wir ihn sehr oft klagen; das berechtigt uns noch nicht, ihn da schon in's Gefängnis zu versetzen.

Interessant ist in Nr. 117 dieser Sammlung seine Antwort auf die an ihn ergangene Anfrage: Nach welchem Princip eigentlich die verschiedenen Länder hinsichtlich des gegenseitigen Zwangsrechtes der beiden Gatten zur Mitauswanderung abzugrenzen seien? Welches Moment dafür entscheidend sei, um zwei Länder in ein solehes Verhältnis zu einander zu setzen, dass die Ausübung dieses Zwangsrechtes unstatthaft sein soll? באצות וכת הכל מו שמאלתני על ההוא דרי אדצות לעשואין מה נקרא עותה בי אדצות וכת הלובו בהוא בי אדצות לעשואין מה נקרא עותה בי הוא הלובו בי הוא בי באצות וכת הלובו und die Sprache. Länder verschiedener Zungen, wie Frankreich. England, Russland und die slavischen Länder, sind diesbezüglich als

So präsentirt sich uns hier der Rabbiner von Rothenburg als ein ganzer Mann, der als selbstständiger Charakter seiner eigenen Rechtsanschauung folgt und ihr auch gegen die seines von ihm hochgeachteten Lehrers Geltung zu verschaffen sucht.

Unterschrieben ist das Responsum in beiden Quellen: באיר בדוך שיחיה Es lebte also der Vater auch zur Zeit dieses Vorfalles.

Welche Vorwürfe und Anfeindungen R. Meir durch seine Entscheidung für den armen jungen Mann gegen dessen reichen Schwiegervater, "dessen grosser Ruf durch alle Länder ging", sich zugezogen hat, ersehen wir am besten aus einem hierüber an ihn gerichteten, erst jetzt bekannt gewordenen Schreiben, worin der Respondent Elieser ben Ephraim, bei aller zum Ausdruck gebrachten hohen Verehrung für R. Meir, doch zuerst mit feiner Ironie bemerkt, dass er durch seine grosse Gelehrsamkeit und Geistesschärfe "die Räder der Thora dorthin lenken könne, wohin er wolle, so dass dadurch seine Worte unfassbar und dem Minderbegabten räthselhaft erscheinen. So sei es auch

verschiedene Ländergebiete zu behändeln. Auf gleich sprachige Länder findet die Bestimmung der Mischna keine Anwendung. «Denn, so argumentirt er,» wellte man Sachsen, Franken, Elsass, Rheinland Baiern und ähnlich zu einander stehende Gebiete diesbezüglich als verschiedene Länder betrachten, warum wäre dann das vierhundert Quadratparsa grosse Gebiet Palistinas in nicht nicht als drei gesonetre Länder diesbezüglich abgegrenzt?« וארן מוען הלוקם לארצות כיון שחלוקים בלשוכה וסברא ניתולת הוא בראה היא בראה היא בראה ביו ביות לומר ביות לומר משוניא (Bavaria) ומינא ברה ששוניא (Gavaria) ומינא ברה ולהי היא בתה הילוק ארצות אם כן איך ותכן שככל ארן שהאי שישוניא ברה ולא שהיה תי פרסה ולא היא ביו ארצות אם כן איך ותכן שככל ארן שהאי תי פרסה ולא היא ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אות ביו אם ביו אם ביו אם ביו אות ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אות ביו אם ביו אות ביו אם ביו ביו אם ביו אפור אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו ביו ביו ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו ביו ביו ביו ביו ביו ביו אם ביו אם ביו אם ביו ביו אם ביו את ביו ביו אם ביו אם ביו אם את ביו ביו אם ביו אם אם ביו ביו אם ביו אם ביו אם ביו ביו אם ביו את ביו אם ביו אם אם ביו ביו אם ביו אם אם ביו אם ביו אם ביו אם ביו אם אם ביו אם ביו אם ביו אם אם ביו אם ביו

Das in unserer Zeit so hochgehaltene Nationalitätsprincip wird hier vom Rabbiner von Rothenburg als Kriterium der Homogenität verschiedener Länder bezüglich des Eherechtes aufgestellt. Er beruft sich auch hiebei auf Maimuni's Worte: מכון ארץ פנען יארץ מצרים וארץ תיסן וארץ כוש וארן פנען יארן שנער יפיוע אבן lanter verschiedensprachige Länder דאין פוציא איתה אל עם אשר לא תשמע, so schliesst er, מתוך דבריו משמע לשיני.

in diesem Falle. Die ganze Welt wundere sich über diese Entscheidung, die er nach seiner (des Respondenten) Ueberzeugung nicht getroffen haben könne". Zuletzt richtet er die dringende Bitte an ihn, sich nicht hiedurch der allgemeinen Missliebigkeit auszusetzen, sich nicht, bei all seiner Grösse, gegen die Entscheidung der greisen Lehrer Frankreichs aufzulehnen, damit nicht die Streitigkeiten in Israel überhand nehmen".¹) So eine eindringliche Straf-

Wir finden diesen Respondenten noch in ed. Crem. N. 30, Pr. 243: טול אורות שלוך, נתוב יאורו ביורו מילוך מהריר אליעור ביר אפרים הוקקתנע טול אורות ביר וללא לכך הוצרכת כי דבר (כבר (coll heissen: בשפלה. Die Prager NN. 248—244 bilden in Crem. die N. 30. Hier

י) Ed. Berl., Handschr. Amsterd, II, N. 81: למי נאה למלל בנבורות דת ופלל למי שיודע כל תהלות מפעלות מסולסלות הוא מורי הריר מאיר שיי ויען אשר בידו נלנלי ואופני התורה לפנותם ולהטותם לכל צד שירצה אין אדם יכול לעמוד על סוף דעתו ודבריו נפלאים וראמות לפתאים כאשר ראיתי על עסק (מסק richtiger) דין שפסק בעירו ולא יכולתי להבחין הרבר ולבררו ומטיבותיה דמר באתי לשא ולתן בו כי תורה הוא וללמוד אני צריך . . ראיתי הפסק דין אשר פסקו הדיינים על אודות הר' יהודא מדורא אשר נתן בתו לרווק אחד ויעקב בר משה שמו הדר בעירו וגם ירוע לכל שיש חשש גדול בדבר הן משכוש הדרך שכולה בחוקת סכנה הן אם תדור במקום הבחור מחמת אביה אשר שמעו ופרשת גדולתו הולך בכל המדינות.... ומתוך אלו החוכחות נפלאתי איך פסקו כן שלא לכוף הבחור לבוא ולכנס וגב לפסור וכסדומה אני שמאד לקתה מדת הדין בכך ואפיי בלא מדת הדין אך לפי ניהוג וסברת העולם לא היה גכון הדבר זה ומקובל על רוב הדיעות אים לא שבקת חיי לראשי בולאות שיבאו בני אדם בטרסה ויתנו עיניהם במסונם ויזדוונו אליו ולאחר שיהדשו לבתו או תתהדש בתו לו וידע שלא יהא רשאי לצאת מסמשלתו ולא ירצה לא לכנום ולא לפטור אם לא שיתן לו הון רב דבר זה אין הדעת סובלתו ועתה מורי ידעתי הא פסקא לא סבירא לך ולא אאריך כל הצורך כך מדומה אני ומשכוני נפשך אהא פסקא לטה לך שכתבת שבפניך נפסק הדין כל העולם מתמיהים..... אחרי הדברים האלה מי הוא רב ותלמיד דיין ושופט בישראל שושמע לדברי אותם האנשים המבקשים תואנה לאמר שתבוא לשם נא מורי כמדומה אני שאין כבודך בכך כל הענין העסק והעשק תול" עליך . . . נא מורי הסר מעליך תלונות והשיא לאותם האנשים עצה ההוננת להם ושלח הרבר לפני ישישים נדולי צרפת ושאר מקומות וכסדומה אני שכולם הסכימו לכופו . . . וידעתי אף כי מורי גדול הדור לא יצוה לו לעבור על דברי זקנים ואם ישלחו גזרתם יקשה לך לעבור עליה ולבטלה פן ירבו מחלוקות בישראל. ולפני התגלע הריב ולהשקיטו וגדול השלום ומורי ישא שלום מאדון השלום הוא ותורתו וביתו וסיעתו וכל הגלוים אליו כנפש אליעור ביר אפרים אייל.

predigt musste der Rabbiner von Rothenburg wegen dieser Amtshandlung sich gefallen lassen.

Der Respondent ist sicher identisch mit dem gleichnamigen zeitgenössischen Rabhinatsmitgliede zu Cöln. (Siehe oben S. 19. Note 1.)

Von seinem Aufenthalte in Rothenburg zeugen auch folgende, theils zeitgenössische, theils spätere Berichte.

Sein Schüler Simson bar Zadok theilt uns mit, dass R. Meir bezüglich solcher Oefen, wie sie in Rothenburg und in vielen Orten gebaut werden, die besondere, erleichternde Bestimmung trifft, auf ihnen die Speisen am Sabbath wärmen zu dürfen. 1)

Sein Zeitgenosse in Rothenburg, Mose Parnes, erzählt in seinem Werke מפר פרנם "Wenn die Christen den Erub (עירוב) in Rothenburg zerstört hatten, gestattete R. Meir, dass die christlichen Dienstboten die Speisen aus dem Wärmeofen in die Häuser trugen." Diesem Bericht fügt dann Jacob Möln hinzu: "Es ist bekannt, dass Rothenburg eine von festen Mauern eingeschlossene Stadt ist seit den Tagen R. Meirs.")

Ferner erzählt derselbe: (Mose Parnes) "R. Meir hat eingeführt in Rothenburg, dass die Leidtragenden in der Trauerwoche am Purim die Schuhe anziehen und in den Tempel gehen sollen, um zu hören die Megilla am Vor-

schliesst das Resp. mit den ehrfurchtbezeugenden Worten: ושלום מי ושלום תורתו ושלוי כל כנוותו יגדל כנפש משרתו סר למשמעתו.

ואומר מהרום זיל שמותר להחם פשטידא בשבת אצל האש מרחוק (1 במקום שאין היד סולדת בנ.... אבל אינו יכול להנוחה על נכי התנור ממש ברוטוב הוא די דפין עשוין על נכי התנור כמו שיש ברוטוב ורוכ..... (Taschbez. N. 27).

ועוד הכאתי ראיה מספר פרנם שכתב שם כשהיו הניים משכרין התיקונים ("
ברוטנבורג והתיר מהרים שהנויות היו מביאות וכנו וידוע שרוטנבורק עיר מוקפת
ברוטנבורג והתיר מהדים שהנויות היו מביאות וכנו וידוע שרוטנבורק עיר מוקפת מהרים
ואעיג שכתב בסרנם דכשהיו נוים משכרים הקורות והלחיים. 198: עליהן וכשהיו
ואעיג שכתב בסרנם דכשהיו נוים משכרים הקורות והלחיים בעליהן וכשהיו
לא היה מוחה מהרים שהיו הגויות מוליכות החמין מן התור לבית בעליהן וכשהיו
שני מווירא לאכול עכיל
שני מווירא לאכול עכיל
שני מוויר אבוויר מוויר אבוויר מוויר מווירא לאכול שני מווירא לאכול עכיל
שני מוויר לאכול semendit werden in hiph price de beiden Berichte desselben
Erzählers einander widersprechen.

abend und am Morgen, nachher aber wieder die Trauerbräuche beobachten sollen; jedoch haben sie die üblichen Geschenke an Zwei oder Drei zu schicken.¹)

Ein Dritter, der Sohn seines Lehrers, Chajim Elieser ben Isak Or Sarua, erzählt: er habe gehört von R. Meir Cohen in Rothenburg, dass unser R. Meir entschieden habe, wenn mehrere Bewohner eines Ortes in Haft genommen werden; so habe jeder einzelne von ihnen das Recht, mit der Regierung für sich allein die Auslösungssumme zu bestimmen, ohne an dem gemeinschaftlichen Auslösungsbetrage der Uebrigen participiren zu müssen.²)

Die Abschrift eines in Rothenburg unter dem Rabbinate R. Meirs ausgestellten Scheidebriefes wurde noch im fünfzehnten Jahrhundert in Mainz sorgfältig aufbewahrt, und eine Copie dieser Abschrift wurde dem damaligen Rabbiner in Rothenburg, בהור יעקב אישםים auf sein Verlangen zugesandt.3) Durch dieses Scheidebrief-

מתרום הנחוג ברוטנבורק לאבל שינעול מנעליו וילך לביה לשמוע (1 מגילה ערבית ושתרות ובצאתו וחזור לאבילות: אבל הוא חיוב לשלוח סנות לבי או לני בני אדם כי הוא חיוב בכל המצות וכן העיד עליו בספר פרום ולא מכר מבילות בפורים שאמר שלא לנהוג אבילות בפורים ספר מהרום שאמר שלא לנהוג אבילות בפורים (8. לנהוג אבילות בפורים (8. לנהוג אבילות בפורים (4. Warschau S. 60).

Vgl. Respp. z. Maim. בים שומים בכר, N. 16 u. Hag. zu המילה והנוכה עד וד Hieraus ergiebt sich, dass Jakob Möln (starb 1427), den Mos. Parnes aus Rothenburg für einen competenteren Tradenten über Entscheidungen R. Meirs hieltals den Ahron Hakohen, Verfasser des היים בארות חיים Dies stimmt mit der auderweitigen Aeusserung Jakob Mölns. Dies stimmt mit der auderweitigen Aeusserung Jakob die hieltals der Aufrach einer Hakohen, Verfasser ich nicht nich nicht nicht

שכך שמעתי מהרב ה' מאיר כ הן ברוטנבור ק שמוחינו רבינו מאיר מחתתם משתתם משתתם השיב היבא שתתם משתתם וצל השיב היבא שלכם משתם שתם שתם שתם שהם היבא דמלכותא ולא ליתן כל אחד לפי ממנו כי אינם שתפים אלא למסים שהם דינא דמלכותא ולא ליתן כל אחד לפי ממנו כי אינם שתפים אלא למסים שהם דינא דמלכותא ולא לעללות (Responsen des Chajim Or Sarua, N. 253.)

Vgl. Respp, z. Maim. מאיר כהן N. 1. Unter dem מאיר כהן in Rothenburg ist sicher der Sammler d. Hag, Maim. gemeint, der also in Rothenburg lebte

נם מטענין שלח לך הרב הבהן טופס אחד סועתק מטופס נט ישן (9 עוכתב על שם רוטנבורק וכתוב על הטופס ההוא שהוא מסודר מסי מורים עוכתב על שם רוטנבורק וכתוב על הטופס ההוא שהוא מסודר מסי מורים הדין גוווים. In den מרי הדין

Formular erfahren wir auch zugleich, dass der Rabbinatssitz R. Meirs in Rothenburg an der Tauber war, nicht in der gleichnamigen Stadt am Neckar, 1)

Nach dieser Aneinanderreihung sämmtlicher Stellen, in welchen wir Rothenburg entweder ausdrücklich als Rabbinatssitz R. Meirs angegeben fanden, oder aus ihnen mit Sicherheit ermittelt haben, gehen wir die Stellen einzeln durch, an welchen andere Gemeinden entweder ausdrücklich als seine jeweiligen Rabbinatssitze angegeben oder zu erkennen sind.

Von R. Meir selbst wird uns einmal Kostnitz als sein ehemaliger Antssitz ausdrücklich angegeben; indem er sich in einem Responsum auf folgende, von ihm während seines Kostnitzer Rabbinates erflossene schriftliche Entscheidung beruft: Wenn eine Frau durch bösartiges, zanksüchtiges Betragen die Scheidung vom Manne erzwingen will, da erhält sie ihr zugebrachtes Gut, der Mann aber behält, was er mitgebracht oder erworben hat.²) Das Resp. ist noch beim Leben des Vaters abgfasst; der also nach der Kostnitzer Amtsperiode seines Sohnes noch gelebt hat.

ושם הנהר שכתבת אתה לכתוב טויבר וכטופם כתוב טוברא נראה (י ... דהטופם סהוקרק בזה כמו שהעיד נים הוקן.... ותו דכון דעיר הזאת רוטנבורק נקרא בפי רובא דעלא שסביבותיה רחוק משם עשר או המש עשר פרסאות רוטנבורק מנהר טויבר כדי להפדיד אן רוטנבורק מן נעקר.

Interessant für unseren Gegenstand sind noch im selben Resp. Isserleins Worte: אין להביא ראיה שהיה מופלג ובקי לא היה בדורו כמותו.

Auf sein amtliches Wirken in Rothenburg weist noch folgende Stelle hin: האוכן האוסי נדון כאן ברום ינבור כן ושסעון אוסי כלך לבות הוועד: אובן האוסי נדון כאן ברום ינבור (Marienburg?) או לסקום אהר עתה בודי תקות הקהולות שבכל בשרעובורג (Ed. Berl, Handsehr, Amsterd, I, N. 293.)

Endlich schreibt R. Meir an Zidkija ben Abraham Rofe: ומה שבלי מנכר לרומי להשכים לפתחי, הלא מעבר לרומינבורנו סגר כיריחן (Siehe שבלי השלם S. 4, Ann. 15, ed. Buber).

²⁾ Das Resp. ist von solcher Wichtigkeit für die Orientirung in der Aufeinanderfolge der einzelnen Amtssitze R. Meirs, dass wir es für zweckmässig halten, den grösseren Theil davon hieherzusetzen. יועל ענין

Nun theilt uns Chajim Elieser, Sohn des Isak Or Sarua mit, dass R. Meir wohl so entschieden habe zu wiederholtenmalen, dass er aber zuletzt, als er in Nürnberg war, von dieser Entscheidung zurückgekommen sei, und fortan entschieden habe, dass ein solches Weib gar nichts, auch nicht ihr Zugebrachtes zu beanspruchen habe.¹)

Halten wir diese beiden Stellen gegeneinander, so geht aus ihnen das Eine mit Evidenz hervor, dass R. M. früher

הסורדות ככר כתבתי לך דעתי בהיותי בקושטנצא דדיינין בה דינא דסתיבתא בסו שבתב רב אלסם ורוב הנאונים סוף דבר נדונאי הדגעלת ליה התפשה לא ספקינן סינה לדיה אבל מה שהוא הכנים ספקינן סינה ויהבינן ליה.... מפקינן סינה לדיה אבל לוש שנה סאתים כמי לא קירוב לה דלא ניתנה כתיבה הבא לא נהנינן לכופו לניש סנה סאתים כמי לא קירוב לה דלא ניתנה כתיבה עד Kethuboth, V, § 183 emendirt werden, was Rabbinowitsch auffallenderweise nicht bemerkt) בד דיהבינן ליה סאיר בל הר... ושלום לדידה מה דעיילא ליה... ולדידה יהבינן ליה מאיר ביר ברוך שיחיי. לדידה מה דעיילא ליה... ולדידה יהבינן ליה מאיר ביר ברוך שיחיי. (Ed. L. 328)

In derselben Weise entscheidet R. M. in den Respp. 442 und 946 ed. Prag. In letzteren bietet die Anfrage des Respondenten ein culturgeschichtlich interessantes Moment. ביל בעשה של בן מנדל קעך אתיר לו לישא אשה ואמרתי להם הכל ונם כאשר פסק רבינו אבין אמנם לא אתיר לו לישא אשה עד שיתיר לו הגאון מוי והרבה דברים אמרה שהיתה רוצה לילך לבין הנוים ועד בלי די אמרה שאין ספק להגיד ולכתוב ויען כי נבהו בכות ריננשפורק על בעליהן מאז ומקדם וכיש עתה על כן עמוד בפרצות והתיר לו לישא על בעליהן מאזון רבינו אבין כאשר פסקתי ולהתיר לו מיד לישא כי אתה אחרת כדברי הגאון רבינו אבין כאשר פסקתי ולהתיר לו מיד לישא כי אתה אחרת כדברי הגאון בינו אבין כאשר מסקתי ולהתיר לו מיד לישא כי אתה הכה לבעליה. הכל יבאר לנו הגאון כי מצוה רבה לעשות תקנה לבעל.

Wir erfahren hier, dass >die Töchter Regensburgs< sich von jeher gegen ihre Männer hochmüthig benahmen und um diese Zeit um so bekannter dafür waren. So eine Regensburgerin hatte der unglückliche Söhn des Mandel Kern. R. M. sagt in seiner Antwort: יתנו (wohl richtiger: שלא לרדותה קצת אי אפשר ונאסרו (ויוסר:

דבר זה עלה בידינו מרבותינו ז'ל דכל היכא דאמרה מאים עלי כופ'ן (ן אותו להוציא לאלתר בלא כתובה ותוסמת אכן מה שהכניסה תטיל וכן דן מורני רבינו מאיר זצ'ל כמה פעמים ולבסוף בהיותו בנורכבורק פירש לקהלות הקודש שבריינום שתקנו (שיתקנו (שיתקנו (ושה שילו מה שהכניסה לו פירש לקהלות הקודש שבריינום שתקנו (Resp. Chaim Or Sarua N. 155. Man vergleiche noch zu dieser Entscheidung R. M.'s אותו בית הראיש N. 41.) Damit übereinstimmend und zur chronologischen Fixirung noch eines weiteren Punktes beitragend, losen wir bei demselben ferner: ... אם היא מודרת ואינה רוצה לשוכ אליו פוסין אותו להוציא כאשר כתבת. ... אם היא מודרת ואינה רוצה לשוכ אליו פוסין אותו להוציא כאשר כתבת לבעל ליתן אני ראיתו את מורי רביי מאיר וציל שדן כו הלכה למעשה שצוה לבעל ליתן

in Kostnitz und nachher in Nürnberg Rabbiner war. Ja, wenn die Wiedergabe dieses Berichtes durch einen Enkel des Chajim Or Sarua genau ist, hätte R. M. erst gegen das Endes einer Tage ביטי קובם in der Weise — wie bei Chajim Or Sarua in Nürnberg — entschieden. Darnach wären wir sogar berechtigt, Nürnberg als seinen letzten Amtssitz anzusehen, was auch mit dem בוורבורק בהיותו בנורנבורק des Chajim Or Sarua stimmen würde.

Als einstigen Rabbinatssitz R. M.'s finden wir bei seinem Schüler Simson b. Zadok auch Augsburg angegeben. Er erzählt uns von der Tradition seines Lehrers, dass Maimuni in Städten mit einem ständigen Minjan den ohne Minjan Betenden nicht gestatte, den Segensspruch über das Hallel zu sagen, und erfügt dann bei, dass sein Lehrer es so geübt habe, als er in Augsburg war.²)

נס בלא כתובה וגם הוא לא יקח סכל אשר לה אלא מה שהכנים משלו ורבו הסורדות או שלח לסורי הרזר ידידיה שהיה בשסירא ולשלשלת (Ieg) ולשלשת) הקהילות להתועד יחד ולתקן שהסורדת תססיד גם מה שהכניסה ולשלשת) הקהילות להתועד יחד ולתקן שהסורדת תססיד גם מה שהביסה איתה תקנה

Im 14. Jahrhundert galt die Ordnung des Rheins für gleichbedeutend mit der von Rothenburg (Zunz Ritus 67).

אכן אודות הסמון והנכסים כמה הוא יזכה וכמה הוא תוכה רבותינו (ו חלוקים בזה כי בסיד כי וויל וכל מה שכתב לה בעל אפי תספה מיציאין מידה אבל מה שהביאה אין מיציאין מידה עכיל סדה וכן איתא בתוי מהיר אליעור זציל... לתת עם לאשה לאלתר.... ומהיר אליעור זציל כתב בשם האלפסי וציל דלא קנסינן לדידה מה שהביאה עמה וכיכ כשם מהרים אכל אבא מארי זציל אמר לנו שתחלה היה דן מהרים זציל כן אבל בסוף ימיו מסך דקנסינן ליה (לה. (eg. ה) בכלה שהביאה עמה וכיכ לקדילות לתקן... ודוסיף מהרים זציל אפילו מאי תחסה ואפי ממה שהביאה קנסינן לה ככולה וכן אמר לתקן לקדילות מחמת דלא אכשור דרי ורכו המורדות מהיר מוציל מוציל היו יציק בן הרכ כי יצחק כביה (ibid. N. 69.) Das Resp. ist unterschrieben היו דרכ כי יצחק בן הרכ כי יצחק כביה Dieser ידע מוציל ביל מוציל אר מוציל מו

Auch אנייטוני ביימוני אות XI erzählt von einer Entscheidung R. M.'s in Nürnberg bezüglich der Erhöhung der Synagoge, וכן הורה אמסיבאי ואם סובאי ואם סובאי ביי בנורבערק. ואם סובאי ביי בנורבערק הוא מוכר ניתן לך ומבדיל על הכום ומברך על האור ששבת בנורנברק. אמנם הרים זיל אמר שבספר מיימין ש בסקום שיש מנין אם יש יווידים ("

Dass R. Meir einst auch in Worms Rabbiner war, dafür haben wir nur ein schwaches Zeugnis seines Schülers Ascher ben Jechiel, der seiner eigenen Entscheidung über den Auftheilungsmodus eines gemeinschaftlichen Grundstückes hinzufügt; er habe dasselbe Urtheil abgegeben vor R. Meir, als dieser einen solchen Fall zu entscheiden hatte in Worms. 1)

Ein ähnliches Zeugnis haben wir für den Amtssitz R. Meirs in Würzburg. Einer seiner Schüler erzählt uns: Ein Schuldner berief sich bezüglich der bei ihm ausstehenden Geldforderung auf die verjährende Wirkung des inzwischen eingetretenen Erlassjahres. Gläubiger und Schuldner kamen vor R. Meir in Würzburg und trugen ihm den Fall vor, den er auch entschieden hat²).

Endlich weisen drei Quellen auf Mainz als Amtssitz R. Meirs hin³).

שאין יכולים לבוא . . . אפיי הם שלשה אין להם לברך על קריאת החלל (Taschb. N. 207). באיש פרוקא

יבן דנתי לפני הרי מאיר. זיל על מעשה שעשי בווירמשא ונראה בעיני (1 אלה תשובוי הראיש) .שהיה בדעתו הבו דלא לוסיף עלה N. 98.)

Auch aus dem קם בני תחתיו לשרים im Epitaph des R. Baruch könnte man vermuthen, dass R. Meir auch in Worms, und zwar erst nach dem Tode des Vaters, Rabbiner war. Dies wäre nach 1276 oder nach 1281, je nachdem man das erste המול im punktirten Worte המול Einer oder für Tausende nimmt. Vgl. hierüber Lewysohn a. o. a. O.

מעשה בא לפני מורי בוירצבורק ראובן שהלות לשמעון מעות (? לחצי ריוח והיו המעות ביד הלוה עד שעברת עליתם השמשה ואחי כך באו לפניו הלוה מוען שמשה והמלוה לא היה יודע למעון פרוסבול היה לו ואבר. (N. 1097.) תשוי הרשבא)

Das Responsum ist defect; die Entscheidung dieses Falles ist im ersten Theile desselben etwas lückenhaft gegeben. Der zweite, mit בקצרם ששיב beginnende Theil bezieht sich schon auf eine ganz andere Anfrage.

Auf dieses Resp. R. Meir's beziehe ich die Worte Ascheris in seinem, den gleichen Fall behandelnden Responsum: ותשובות שיחים מצאתי מזה הענין ואני חוכך בדבר כיון שכתבתי ("שכתבו הרש"). אתשובה והיה נדולי דור ודור אורים בו הרש" או אורים בו הרש" או אורים אורים בו הרש" אורים אורים בו הרש" אורים אורי

3) Ed. Prag. N. 805: ואנו נותנים פעמים שהחזן יושב כאן במעננץ : וביתב כתובות לבני הכפרים וסוכיר שם הכפר ולא במעננץ.

Im Ganzen werden uns also siehen Gemeinden entweder ausdrücklich als Rabbinatssitze R. Meirs genannt oder doch deutlich als solche zu erkennen gegeben, und von einer derselben, von Rothenburg, wissen wir, dass sie im Jahre 1272 der Rabbinatssitz R. Meirs war. Wäre nun Rothenburg wie Wiener und Frankel meinen - sein erstes Rabbinat gewesen, so müsste R. Meir, dessen amtliche Wirksam= keit nur bis 1286 reicht, alle übrigen sechs Rabbinate in dem kurzen Zeitraum von kaum 14 Jahren 1272-1286 bekleidet und ein wahres Wanderleben in diesen wenigen Jahren geführt haben, Ebensowenig kann es - wie Landshut annehmen will - sein letztes Rabbinat gewesen sein, da wir ihn schon bei seines Lehrers Lebzeiten jahrelang in Rothenburg fanden und uns sonach vor Rothenburg wiederum zu wenig Zeit für alle übrigen sechs Rabbinate verbleibt. Wir haben darum Rothenburg vorläufig nur als die Stätte seiner längsten Wirksamkeit zu betrachten1) und

ורבינו מאיר וצוקלה"ה תירץ..... Respp. Chajim Or Sarua, N. 164: הירה התירץ. וכשקבע כית מדרשו במנגצא והושים לי שרביטו אשר לא כדת בענתה הלכתי יצחק כן הרי הא יסכים לראות אם יסכים לדברי בי יצחק כן הרי Der Schreiber ist. להקביל פניו פעסים לראות אם יסכים לדברי dem die NN. 164 u. 165 angohören. Er war aus Frankreich.

ויש שאין אוכלין (בתענית חלום עריה N. 33: (seil תשוכות מהרייל ביום כדי שלא יוסיפו מחול על הקודש בהאי יויט משום דיימא דרינא הוא וכמדומה. שכן הורה מהרים זיל במענניצא.

Dass das Formular (במום) eines unter R. Meirs Rabbinate in Rothenburg geschriebenen Scheidebriefes noch im 15 Jahrhundert in Mainz aufbewahrt wurde, haben wir schon oben S. 35 mitgetheilt. Im selben Jahrh, war in Mainz auch noch ein autographisches Resp. von Isak aus Wien vorhanden. Jacob Möln erzählt in seinen Responsen. N. 70: בסקר בכדה העיר נהאיר. ז) הקביה את עני ובא בעד האחר ורבא לי ספר יש בשבת בכדה העיר נהאיר. ז) הקביה את עני ובא ער שובות ושאלני סדו והצצתי בו ואסרתי הוא פי שחים וראים בי בתחלתו קצת תשובות ישנת אחת היתה כתובת יד רבי יצחק איז והיה ניכ בחבירו וסכיר אני כתובת שופה שונה או בחדרי. ישנת אחת היתה כתובת יד רבי יצחק איז והיה ניכ בחבירו וסכיר אני כתובת dieses autographische Responsum seines Lehrers mögen einst im Besitze R. Meirs in Mainz gewesen und daher auch dort geblieben sein.

¹⁾ Darum haben wir — was sich aus meinen Noten zu den einzelnen Amtssitzen R. M.'s ergab — von keinem zweiten Amtssitze R. M.'s oviel Berichte wie von Rothenburg, weil er überall eine viel kürzere Zeit gelebt hat als in Rothenburg. Am kürzesten weilte er jedenfalls in Kostnitz, Augsburg und Worms.

darin allein auch den Grund für seine Benennung "aus Rothenburg" zu suchen.

Chronologisch möchten wir diese Amtssitze in folgender Weise aneinanderreihen: Kostnitz, Augsburg, Würzburg, Rothenburg, Worms, Nürnberg, Mainz. Von den Gründen die uns für diese Eintheilung bestimmen, soll weiter noch ausführlich die Rede sein.

III. Capitel.

Amtliche Stellung und Wirksamkeit.

Wir kommen nun zur Beantwortung der Frage, welche officielle Stellung R. Meir unter den Rabbinern Deutschlands eingenommen hat. Jost¹) und nach ihm Grätz²) machen ihn zum deutschen Reichsrabbiner, Andere zum Oberrabbiner der deutschen und französischen Juden³). Dies scheint uns allerdings etwas zu weit gegangen. Wir haben weder dafür, dass er von Kaiser Rudolf dazu ernannt, noch dafür, dass er von den Gemeinden hiezu erwählt worden wäre, irgend einen stricten Beweis. Die dafür herbeigebrachten Stellen beweisen gar nichts, ja die aus externen Quellen hergeholten beweisen eher das Gegentheil⁴). War er aber auch nicht for-

Gesch. d. Judenth. u. s. Sect., III, S. 58: "Oberrabbiner des Reichs«.

Gesch, d. J. VII, S. 170: »Der erste officielle Grossrabbiner des deutschen Reiches".

³⁾ Die hiefür als Zeugnis vorgebrachten Worte Meiris: ער אשר הגיע הומן לרי מאיר מרוטינבורק ראש ישיבת כל איץ ציפת והרביץ תורה והנדיל הגיע הומן לרי מאיר מרוטינבורק ראש ישיבת S. 186) sagen nur, dass er die grösste, berühmteste אב בית דין א א בית דין א א ar nieht identisch mit dem ישיבה א בית דין א בית דין.

mell das ernannte oder erwählte Oberhaupt, so sah man ihn doch allenthalben wegen seiner immensen Gelehrsamkeit dafür an, und wurden ihm die einem solchen zukommenden höchsten äusseren Ehren erwiesen, wie man seinen Entscheidungen, Aussprüchen, Anordnungen und Einrichtungen das höchste autoritative Gewicht beigelegt hat.

זמהיר אליעור זציל הנהינ בות המלכות להחזיר כל הגדוניא אפילו תפם כאלפסי וכרבינו מאיר זצ"ל והוא היה ראש המלכות ומנהיגו והודיעני אם יש לעשות באשר הנהיג הזקן אי לאי. Jedem Kundigen wird aus dem vorangehenden הנהיג הוקן und dem nachfolgenden הנהיג בזה המלכות sofort klar, dass auch das והוא היה ראש הסלכות ומנהינו sich auf den zuerst genannten מהיר אליעזר und nicht auf den zuletztgenanuten רבינו שאיך bezieht, Die Richtigkeit die ser Auffassung ergiebt sich auch aus der Antwort, in der es heisst: (offenbar nur verdruckt ומורי הריר אליה להחזיר für הנהיג במדינתכם כאלפסי וכרבינו מאיר ז"ל וצריך להחזיר gehörte also einem יחיאל הבהן Der Respondent לה כל מה שהכניבה לו anderen Reiche an, wie er auch selbst in der Anfrage sagt הנהיג zum Unterschiede vom Reiche des Angefragten, Dieses andere Reich aber ist Frankreich, und unter dem dortigen רי אליעור דטרינו בירינו בירינו בירינו Touques, Verfasser der Ju middin, verstanden, der in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts blühte (Zunz Z. Gesch, S. 193), also ein Zeitgenosse R. Meirs war und ihn eben in diesen Tossaphot diesbezüglich anführt. Dies bezeugt bis zur Evidenz der Enkel des Chajim Or Sarua וכן איתא :in N. 69 das, mit folgenden Worten (יצחק בן הרב ר' יצחק) בתוי מהרי אליעזר זציל וויל ומצא רבינו יהודא למשקל מינה מאי דתפסה ולמיתן גם לאלתר עכיל . . . ומהיר אליעור וציל כתב בשם האלפסי R. Elieser schrieb וציל דלא קנסינן לדידה מה שהביאה עמה וכים בשם מהרים. dies also in seinen Tossaphot im Namen R. Meirs.

Wir erfahren demnach hier nur, dass Elieser aus Touques in der Normandie als rabbinisches Oberhaupt des dortigen Reiches galt.

Auf ihn beziehe ich das Resp. R. Meirs in Crem., N. 241, mi folgendur begrüßsenden Einleitung: אבהן בר אבהן ובד טרן שריין מרן שריין מרן שריין בר אבהן ובד על אוריין. דכיפי תלו ליה וסרנליין, מרגליתיה לית ליה טימי נטרייה בריין. רש דקלין זקוף וקושיין, נסיר וסביר בכל קריין ותנייין, סכל אבקת רוכל מקוסי גבור מזויין, סדיניה בקייטא וסרבליה בסתתא סצויין, אם יהיו כל חכםי ישראל בכך מאזנים ומולים מן המעיין, ולפה לך לפי שיחור מימי מי מערה סריחי וסריין, נוסיין ברם מרנא סני עניין, כתם פי ניחון ספני המחמצן והגריין, חצבי לגררא מנני ליהול אנגי לואן, ואם הגפן עצרה תירושה אסדי יער איך יתנו פריים, גם כי התאנה חרלה מתקה מרנא די ליה כל דין גליין, כל קמחייא קמח וקמחא דקמחיה סולת מנומה בתליסר נפיין, ואני מה לפתוח ראשון זהן בארץ שלני אני בוטה לא דענא

Er wird bald "Oberhaupt") bald "Vater der Rabbinen"?) genannt. Seine Respondenten feiern ihn in ihren einleitenden Begrüssungszeilen in einer Weise, die uns zeigt, dass sie in ihm das wissenschaftliche Oberhaupt, die erste Autorität des Zeitalters erblickten. So müssen z. B. bei Jakar ben Samuel Halewi Nord und Süd und Ost und West, alle möglichen Bilder,

לתרוצי סוגיא. אמנס אין כל חדש כבר היה לעולמים ידיע לכל בריין ותפתח הארץ לתרוצי סוגיא. אמנס אין כל חדש כבר היה לעולמים ידיע לכל בריין ותפתח הארץ פיד. ed. Cr. 12. P. 102, B, H. A. I, 160) את פיד. לפני, סל אך השם ואית לן קמן קריין, כן רביגו בדורו במשה גזר עלי תלמידו לחבין לפניו בניד ון זה לא נפרני בשעת הדין, להאריך לא נפניתי מריץ. מידים סרוב סורונין, חוזר אני על כל צדדין וצידי צדדין, מסיבותיה דמרנא אב בית דין.

Eine solche Begrüssung, die selbst in der hierin überschwäuglichen jüdischen Literatur des Mittelalters ihresgleichen sucht, kann wirklich nur an ein ממדעו בשלפת war gerichtet sein. Nicht einmal an seinen Lehrer Isak b. Mose schreibt er in solch ehrfurchtvoll feiernder Weise. Und ich wüsste in jener Zeit keinen zweiten R. Elieser an den R. Meir so schreiben konnte.

Auch die zwei dort nachfolgenden Nummern 242 und 243 sind an denselben gerichtet.

Das aus den Annales Colmarienses bei Böhmer, fontes rer. German, p. 24. gleichfalls herangezogene: "qui a Judaeis magnus in multis scientifis dicebatur et apud eos magnus habebatur in scientia et honore" (Wiener, Regesten, S. 13 Ann. u. bei Grätz a. a. O.) sowie das aus derselben Quelle p. 72 bei Grätz. Gesch. VII. S. 457. Note 9, citirte: "et ipsorum Rabbi i. e. supremum magistrum, cui schola Judaeorum et honores divinos impendere videbantur" beweisen eher das Gegentheil, dass er nicht deutscher Reichsrabbiner war, sonst hätte es anstatt der langen, breitspurigen Fassung von seiner Bedentung, kurz geheissen, etwa "cpiscopus oder magister omnium magistrorum et Judaeorum ergni". (Vergl. dagegen das Actenstück Rupprechts über den Reichsrabbiner Israel bei Wiener "Regesten" S. 72 Beilage IV) Vgl. ferner: Moysi quondam episcopo Judaeorum b. Schaab, Dipl. Gesch. d. J. S. 59. Das "supremum magistrum" der letzteitirten Stelle will auch nur den hebräischen Titel "Rabbi" erklären.

Endlich wäre es auch sonderbar, wenn der Franzose Jechiel Hakkohen dem deutschen Chajim Or Sarua schriebe, dass R. M. das religiöse Oberhaupt der deutschen Juden war.

- י) Vgl. das schon oben S. 37, Anm. 2 citirte על כן עמוד בפרצות והתיר לו לישא אחרת.... כי אתה ראש.
- שהוי הנילים כבות ר' מאיר אבי הרבנים שהוי מטננים (בנות ר' מאיר אבי הרבנים שהוי הנילא לדבר אחר (Ed. Berl., Handschr. Amst. I, N. 553).

ihre schönsten Blumen hergeben, um mit ihnen den Namen des gefeierten Mannes zu schmücken¹).

Der Gelehrte und liturgische Dichter Chajim ben Machir spricht ihn an: "Wonne, Glanz und Macht, Führer, Richter und Pfadfinder, Weisheitsquell, Geistesborn, Schatzgräber und rettender Engel Israels"²).

Und wir sehen neben den grössten Gemeinden Deutschlands wie: Cöln, Worms, Speier, Würzburg, Mainz, Nürnberg, Regensburg, Augsburg, Bamberg, auch die entfernten Gemeinden wie: Magdeburg, Merseburg (p. 242), Erfurt, Limburg (P. 998), Stendal, Gosslar, Halberstadt und Quedlinburg (P. 231—232) sich an ihn wenden; auch aus Wien, Krems, aus Frankreich, selbst aus Akko wandte man sich an ihn. So war R. Meir für Israels Gemeinden die leuchtende Sonne. die ihre Strahlen weit hinaussandte und das Gotteslicht der Thora überallhin zuströmen liess. Auch seine Amtswohnung verräth eine besonders hervorragende amtliche Stellung. Er hatte in seinem Hause — wie er uns selbst erzählt — eine

פשיש סלעים ספוצין, עוקר מרשים ומרוצין, פתח דבריו ברקום ירוצין, (? בדודרי אש מוגיץ, וקף ורמי נוטע ומקצין, תנוב השבר ינוצין, מלבלב בקולו מצפק ומחצין, בין משאבים, בשער בת רבים, כי ידב רו אויבים, מחנות מאפק, עם בינות יאפק, ויקבין עדרי צאן מרעית המצוינים, ביקרה מפנינים משמאילים ומיימינים, שולחני, עדינו העצני' כבועו ויכיני, וכנר מערבי ותימני, למול שלחו הצפוני, מאר מוהיר. מנהיר ומצור, מחזור ומבהיק, יבקע אור לקוויו לכלל שלחו הצפוני, מאר מוהיר. באור ומצור, מחזור ומבהיק יבקע אור לקוויו des Zeitalters, woher ihn das hehre Licht zuströmt.

יו תפארתן ואונן, ומוציאן ומוביאן שופטן ודנן, ישכון כשה ושאנן, רביי , עברו היוםה, עברו היוםה משר מעון החכםה, ומקור המיושה, מטלותיו רומה. ויוודים תהומה, עברו היוםה מחשבים מששבים מתרי תורה בחדרי חדרים, מפענחים צפונותיה, וניבעו מצפוניה, מתיפים ומסלכלים, ונבחנים ונצרפים, זכים ויפים, ונמתקים מדבש (wahrscheinlich stand hier noch בשיםה אחרונה כורע ומשתחווה עצמותיהם, ויעלוו כליותיהם כמוני הצעור הבא בשימה אחרונה כורע ומשתחווה (Ed. Lemberg, N. 425 in der Mitte des Schreibens. Ein anderesmal schliesst er sein Schreiben an R. Meir in folgender Weise: מוד בון לאובין מוד מוד בון וירום וישכיל כלכד חשבון, וישמר וישקום עם תורתו וישיבתו, עם כל ודיבון, וירום וישכיל כלכד חשבון, וישמר וישקום עם תורתו וישיבתו, עם כל spiele als besonders charakteristische herausgehoben Auf die zwei hier durchschossenen Stellen werden wir später noch zutückkommen.

besondere Winter- und eine besondere, höhergelegene Sommerwohnung mit luftigem Speisesaale und ausser dem Lehrsaale noch für jeden einzelnen seiner Schüler ein besonderes Wohnzimmer, so dass er nicht weniger als 24 Mesusoth für die Eingänge nöthig hatte¹). Eine solche Rabbinerwohnung — wie wir sie heute kaum antreffen — setzt schon eine ganz besondere Stellung voraus, und diese nahm R. Meir ein, wenn auch nicht officiell, so doch de facto durch seine wissenschaftliche Ueberragung aller zeitgenössischen Rabbinen.

Von R. M.'s amtlicher Wirksamkeit für ein Gemeindeleben im Geiste der Religionsgesetze liefert schon das Bisherige ein ziemlich deutliches Bild²). Jeder nur einigermassen schwierige actuelle Fall wurde ihm von Nah und Fern mündlich oder schriftlich zur Entscheidung vorgelegt. Die so vor ihn gebrachten Fälle umfassen Fragen ritueller, liturgischer, civil- und strafrechtlicher Natur. Die Objecte seiner meisten Responsen sind: Eigenthumsrecht, Handelsund Wechselrecht, Ehe- und Erbrecht, Polizei- und Sfrafrecht. Eine besondere Kategorie bilden jene, die die Gebiete des Staats- und Gemeinderechts berühren. Diese erregen und verdienen unser höchstes Interesse und sind auch für den

ובבית שלנו סבורני שיש קרוב לכיד מוזות עשיתי מוזה לבית המדרש (1 ואבית הלבית החצר הפתוח לרשות הרבים ואף לבית החצר הפתוח לרשות הרבים ולפתח הבית הפתוח לחצר ולעליית המקורה שאני אוכל בקיון ולכל חדר וחדר וחדר בחור (Crem. X. 10s), של כל בחור נבחור

R. M. scheint auch öfter das Vorbeteramt ausgeübt zu haben, wie dies in früheren Zeiten bei Rabbinen besonders an Festtagen nicht selten vorkam.

Von seinem Vorbeten an חסם und ראש העשה erzählt uns sein Schüler Simson b. Zadok: המשנה ביום ראשון של מסח ובישהיא מתפלל לפני התיכה ביום ראשון של מסח ובישה של למוסף קודם שמתחילין הציבור והתפלל יוח אומר בקול רם מוריד המשם שבארץ ישראל אומרים מוריד המשם שבארץ ישראל אומרים מוריד המשם ובשני ימים טובים של ריה מתפלל קדיש ראשון של ריה ושל יויב בניגון קדיש של ריה ושל שבת כי אמר שאין לשורר קדיש של ריה ושל יוים בניגון קדיש של שאר יוים ודוקא קדיש ראשון אבל כל השאר אומר כשאר יוים כמו קדיש של שאר יוים ודוקא קדיש ראשון אבל כל השאר אומר משלה (ibid. N. 119).

Auch von פורים erzählt er: נהוא מכילה ושעשה לקר על מקרא מנילה ושעשה נסים erzählt er מניח והרב את ריבנו אינו (אומר) ביום של פורים אך שהוא ושההיינו וסיסניך מניח והרב את ריבנו אינו (ibid. 177).

Historiker wie für den Culturhistoriker von gleicher Wichtigkeit.

Die damalige politische Stellung der deutschen Juden als Kammerknechte der kaiserlichen Majestät, an die sie eine nach der jeweiligen Laune oder dem jeweiligen Bedürfnis des Hofes bemessene Schutzsteuer zu entrichten hatten, brachte für den Einzelnen wie für die Gemeinden neue, eigenartige Rechtsfragen von grösster Wichtigkeit mit sich. Es hatten sich häufig Conflicte zwischen Privat- und Gemeinderecht, wie zwischen Gemeinde- und Staatsrecht herausgebildet.

Es wurde z, B. der Judengemeinde eines Ortes die Zahlung einer bestimmten Summe als kaiserliche Steuer von der Hofkammer dictirt. An dieser Steuerzahlung hatten nach Massgabe der Gemeinde-Repartition sämmtliche jüdischen Ortsbewohner zu participiren. Nun waren aber wiederholt Fälle vorgekommen, dass einzelne, durch hohe Verbindungen, mannigfache Beziehungen begünstigte Mitglieder bezüglich ihrer Steuerleistung eine separate Abmachung zu ihrem eigenen Vortheil, aber zum Nachtheil der Gemeinde, mit den kaiserlichen Behörden getroffen hatten. Mit Berufung auf ihre separate Steuerleistung verweigerten sie der Gemeinde jede Beitragsquote zu der von ihr verlangten Summe1). Manche hatten bei den Behörden sogar die gänzliche Steuerbefreiung für sich erwirkt und wiesen mit Berufung darauf jede Participirung an der von der Gemeinde zu zahlenden Steuer zurück2). Ferner hatten Manche nach der erfolgten Steuerausschreibung ihren Wohnsitz in dem betreffenden Orte aufgegeben, andere wieder umgekehrt, erst jetzt ihn dort aufgeschlagen; die ersteren hielten sich nicht mehr, die letzteren hielten sich noch nicht verpflichtet, zu der der Gemeinde auferlegten Steuer beizutragen3). In all diesen

¹⁾ S. Cr. N. 10, 222, P. 918, L. 108, Anfrage der Gemeinde Stendal, א תשובת הרשבת 841.

²⁾ Pr. 134, L. 358,

³⁾ Cr. 121, L. 134.

Fällen war R. Meir die Persönlichkeit allgemeinen, allseitigen Vertrauens, die alle Conflicte zwischen Privat- und Gemeinderecht judiciell ausgetragen hat. R. Meir spricht, gleich den ihm vorangegangenen Autoritäten, den Einzelnen durchaus das Recht ab, sich bezüglich ihrer Steuerleistung von der Gemeinde loszusagen und sich hierüber separat mit den Behörden abzufinden. Ja er spricht auch dem König das Recht ab, den Einen auf Kosten Anderer hierin zu begünstigen¹). Ebenso verpflichtet er jene, die erst nach geschehener Steuerausschreibung den Ort verlassen, oder umgekehrt sich erst daselbst niederlassen, ihren Theil zu der der Gemeinde aufgebürdeten Steuerzahlung beizutragen.

Besonders interessant ist folgender, von einem R. Abraham ihm vorgelegte Fall. Der König hatte einen Theil seines Reiches an seinen Sohn schenkungsweise abgetreten. Nun fordern die Gemeinden der noch unter dem König stehenden Reichslande nach wie vor von den Juden der an den Sohn verschenkten Länder die auf sie entfallende Steuerquote, was aber diese mit Berufung auf ihre nunmehrige anderweitige staatliche Zugehörigkeit verweigern²).

Die Namen des Königs, seines Sohnes und der ihm geschenkten Länder sind nicht angegeben. Es können aber nur die von Kaiser Rudolf im Jahre 1282 an seinen Sohn Albrecht

Vgl. Mard. l. c. § 183,

¹⁾ ולא אמרינן בכחינ דינא דמלכותא דינא דלאו דינא דמלכותא הוא הא המלך להקל מעל כשנתפשרו נתחיים כל אחד ליתן לפי מה שיש לו ואם בא המלך להקל מעל כשנתפשרו נתחיים כל אחד ליתן (Pr. 134).

Vgl. noch Cr., N. 53, Hag. M. z. בי קבי כ, N. 1 u. Mardochai zu קמא במא קמא \$ 177. über das Aufhören jeder Solidarität zur Zahlung von Strafgeldern.

geschenkten Länder: Oesterreich, Steiermark und Krain gemeint sein¹).

Seine Entscheidung hierüber lautet: wenn der König sich von diesen Ländern gänzlich losgesagt und sie ausschliesslich unter die alleinige Heerschaft des Sohnes gestellt hat, ohne auch mehr irgend einen Antheil an deren Ertrag haben zu wollen, so sind die Juden dieser Länder frei von jedem weiteren Beitrag zur gemeinschaftlichen Steuerleistung der noch unter der Herrschaft des Königs stehenden Gemeinden.

Bei der gesetzlichen Beschränkung der Juden in der Wahl ihrer Wohnsitze und Erwerbszweige kam es in vielen Gemeinden sehr häufig vor, dass das Incolatsrecht mancher in ihrer Mitte wohnenden Familien angefochten wurde²). Es kamen auch wirklich Fälle vor, dass sich Familien in eine Orte niederliessen, wo sie kein Incolatsrecht besassen³). Alle derartigen, oft sehr verwickelten Angelegenheiten ordnete und ebnete R. Meir.

Durch den Missbrauch, den die mit dem Münzrecht ausgestatteten Fürsten dadurch trieben, dass sie bald den Feingehalt, bald das Gewicht der Münzen verringerten, auch häufig Münzen ausser Curs setzten, hatte sieh in weiten Kreisen der Unfug heransgebildet, dass mit solch geringhaltigen, wie mit ausser Curs gesetzten Münzen unredlicher Handel getrieben wurde, dass man ferner die Münzen beschnitten und dadurch auf betrügerische Weise Staat und Gesellschaft geschädigt hat. Gegen dieses unehrliche Treiben richtete R. Meir seine schärfsten Pfeile⁴).

¹⁾ Ursprünglich schenkte er sie an seine beiden Söhne Albrecht und Rudolf. Als die Stände damit nicht einverstanden waren, wurde Rudolf mit einer Geldschenkung abgefunden, und die Länder verblieben 1283 dem Albrecht.

²⁾ S. z. B. die Anfrage aus Goslar, L. 213.

³⁾ S. z. B. P. 359.

⁴⁾ Vgl. Cr. 17, Pr. 917, wo Jemand שרינש (Triens-Dreilinge) verkauft haben sollte. Ferner L. 246, wo über die Münzbeschneider ausgerufen wird: העל ייבורם בפרוע פרעות וכמה דמים נשפט על ידי אלה. אלה מוסלי מסבעות היינו דאחרביונהו לאחינו יושבי צרפת והא יועל זה נאמר וכאלה פוסלי מסבעות היינו דאחרביונהו לאחינו יושבי צרפת והא יועל זה נאמר אין להעשיר לא ינקה וכיש אלו שכבר נשבעי לעירונים בנשילת חפץ שלא לנוח.

Es war aber ein noch viel schlimmeres Uebel zur wahren Zeitplage geworden, unter der die damalige Gesellschaft schwer zu leiden hatte. Wie immer in finsteren Zeiten harten Druckes, blühte auch damals ganz besonders das verläumderische Denunciantenthum, das da auf reichen Sünderlohn rechnete und auch rechnen durfte¹). So sehr hatte dieses schändlichste aller Laster um sich gegriffen, dass wir dabei auch Frauen mit am fluchwürdigen Werke finden²).

Zur Bekämpfung dieses gemeingefährlichen Uebels entwickelte R. Meir eine kraftvolle energische Wirksamkeit.

Bei den häufigen Verhaftungen zu Gelderpressungszwecken erforderte oft die Auslösung der Gefangenen (שברים) hohe Summen. Diese wurden von der Gemeinde ausgelegt und sollten ihr dann von den der Freiheit Wiedergegebenen zurückgezahlt werden. Zuweilen jedoch verweigerten die Enthafteten die Rückzahlung der für sie ausgelegten Summen, mit der Begründung, dass sie die Leiden der Haft leichter ertragen hätten, als dieses schwere Geldopfer; dass sie ferner die Aussicht hatten, auch ohne jedes Geldopfer in Freiheit gesetzt zu werden. Es kam auch vor, dass der Verhaftete sich im Vorhinein gegen jede Verwendung seines Vermögens zu seiner Auslösung ausdrücklich verwahrte. Gegen ein solches Treiben entschied R. Meir, dass die Rückzahlungspflicht des Ausgelösten in jedem Falle ausser Frage stehe, und dass

i) Vgl. Cr. 47. 231, besonders 232 (Pr. 485, L. 147—248). Ein sehr gefürchter Dennuciant hiess Alexander, von dem R. M. segt הגד לשלום מר לי מר, חסרמר, וריחי נמר, ומתמרכת ומה אוסר, אחרי אשר הבך ישראל עורף אל המוסר ומוב לרע הזמר, בנינו עולפו שכבו בראש כל חזצות כתא מכמר ומה אשיב לכם רבותי על המקרה הרע הזה אין חיצות כתא מכמר ומה אשיב לכם רבותי על המקרה הרע הזה אין לאלכמנדרי העין הזה נראה לי דצריך כפרה כמו רוצח שהרי ברוח מצייה הזוקא אשי, ברול תבוא נפשי, וולקה בחסר ויתר, ויתנה בפוסבי מצייה הזוקא אשי, ברול תבוא נפשי, וולקה בחסר ויתר, ויתנה בפוסבי בהמתניות ובמעמדות בהמסדות ובגע וגד ינתר, עד יענה בפניו כהשו בקענות ובמעמדות שנה או שנתיים ולכל מה שתמעינות: אתם רבותי יותר, דעתי להוסיף ולא שנה בעוכם מתר לריות סותר, ותשמעי רוב שלומים ותניהו לבניכם כתר מרכז בל בינדם כתר לריות סותר, ותשמעי רוב שלומים ותניהו לבניכם כתר

יששאלת מה דין הנשים המוסרות ויש להם בעלים נהי דפניעתן רעה (* השמתיני לה (P. 599.)

man wohl berechtigt, ja verpflichtet sei, im Bedarfsfalle das Vermögen der Gefangenen selbst gegen ihren Willen für ihre Auslösung zu verwenden. Dies verlange das allgemeine Interesse. Es könnte sonst jeder unter solchem Vorwande die Rückerstattung der Auslösungskosten verweigern, wodurch das ganze Auslösungswerk eingestellt werden müsste, was eine Gefahr für die Gesammtheit wie für den Einzelnen wäre¹).

Gegen ein unverträgliches, den Gatten böswillig verlassendes Weib sahen wir ihn schon oben, in der letzten Zeit seiner amtlichen Wirksamkeit ein Rundschreiben an R. Jedidja und die drei führenden Gemeinden: Speier, Worms, Mainz erlassen, wonach ein solches Weib fernerhin auch ihr Zugebrachtes nicht erhalten, sondern zur Strafe ganz leer ausgehen soll. Auf der anderen Seite sehen wir ihn aber wieder, gleich seinen Vorgängern, für die Rechte und Würde der Frauen mit Eifer eintreten, und er findet nicht Worte genug, um das schimpfliche Behandeln der Gattin aufs schärfste zu verdammen. Besonders über jene rohen, ehrlosen Ehemänner, die sich so weit vergessen, in unjüdischer Weise, die Ehefrau zu schlagen, giesst er die ganze Schale seines edlen Zornes aus und will die strengsten Strafen über sie verhängt sehen, da nach dem Talmud der Mann verpflichtet ist, die Würde seiner Frau noch mehr zu wahren als seine eigene; wie dies auch aus dem rituellen Ehevertrag hervorgehe2).

על ראובן ושמעון שנתפסו . . . והוציא ראובן יצאות בשליחות אצל (ו אמו להוציאם מבית השבי ועתה תובע ראיבן את שמעון שיתן חלקו מן היצאה ואמר כי על פיו הוציא לבקשתו ושמעון כופר . . . כבר נשאלתו על דין זה מטיירבורק.

ועוד נשאלתי על מלמד שהיה לו פקדון ביד בעל ביתו ונתפם בעלילות ריקות וצייה לבעל ביתי שלא לפרותו ובתבתי שפודה אותו בעל כרחו... ושעמא רבה איכא שאם לא היינו מיפון כל אחד היה אומר איני צרין והיה מחשב חביר יעשה חוץ ממני ומתוך כך ידחה דבר ויבא לידי סבנה ... ואין לומר שמא השבאין מיציאין אותו לבסוף בחנם דלא תלינן בספק נפשות אלא לומר שמא השבאין מיציאין אותו לבסוף בחנם דלא תלינן בספק נפשות אלא (Pr. N. 39.) Vgl. Cr. NN 32—34 an Chajim Paltiel,

אם כן איפוא . . . שהבעל רניל להכות את אשתו . . . ומה אחר (? שאינו סצווה עליו לכבדו מצווה על הכאתו אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה

In einem Falle hatte der Mann, der im Rufe eines Verschwenders stand, sich vor der Verehelichung schriftlich verpflichtet, bei seinem Schwiegervater 60 Mark zu hinterlegen als Bürgschaft dafür, dass er von nun an ein solides Leben führen werde. Nach einer Zeit wollte der Gatte nicht mehr die 60 Mark beim Schwiegervater lassen; hierauf ging die Frau weg von ihm zu ihrem Vater und wollte nicht zum Gatten zurück vor der Wiedergabe der 60 Mark. Der Fall kam vor R. Meir, der zu Gunsten der Frau entschied, dass diese Summe so lange bei ihrem Vater zu erliegen habe, bis die Sicherheit gegeben ist, dass der Gatte mit seiner früheren Lebensweise vollständig gebrochen habe1). So strebte R. M. in seiner amtlichen Wirksamkeit ein sittliches Familienleben der beiden Ehegatten an. Diesem Streben entspringt der Ausspruch: "Verdammnis treffe jenes Weib, das einen Gatten hat und sich nicht schmückt, und Verdammnis treffe jenes Weib, das keinen Gatten hat und sich schmückt", der für so wichtig gehalten wurde, dass man ihn unter die Responsen als separate Nummer eingereiht hat2).

Bezüglich der 100 Litra, die der Mann der Frau in der Kethuba als Gegengabe ihrer Mitgift verschrieb, bestanden in den verschiedenen Gemeinden verschiedene Normen. In Würzburg z. B. wollte man unter der Litra das Gewichtspfund = 2 Mark verstehen, so dass die Gegengabe 200 Mark zu

אינו דין שיהא מצווה שלא להכותה ואדרכה חייב לכבדה יותר סנופו ... ואנא אפלח ואוקר לכבוד ניתנה ולא לבויון ואין ועד ספפר כתובתה נלמור ... ואנא אפלח ואוקר לכבוד ניתנה ולא לבויון ואין זה דרך בני עסינו להכות נשותיהן כמנהג איה חלילה לכל בני ברית מעשות זה דרך בני עסינו להכות נשות mad in ed. Prag N. 81 fügt er hinzu: והעושה יש להחוו ולנדותו ולהלקותו ולעונשו בכל מיני רידוי ואף לקוץ ידו את רניל בכך כי הא דרב הונא קץ ידא אפיי בכבל אף על גב דאין דנין דיני את רניל בכך כי הא דרב הונא קץ ידא אפיי בכבל אף על גב דאין דנין דיני קנסות בבכל בדד מכין ועונשין שלא יקילו ראשם בכד.

Vgl. über denselben Gegenstand das Resp. Simcha's aus Speier in ed. Pr. 927, endlich Berl., H. Halberst., N. 780.

¹⁾ Crem., N. 304.

²⁾ אמירה לאשה שיש לה בעל ואינה מתקשטת ותבא מאירה לאשה שיש לה בעל ומתקשטתי (Pr. 199) Eine Unterschrift ist nicht beigegeben, und es könnte auch Simson b. Abraham, dessen Responsum darauf folgt, den Ausspruch tradirt haben, den R. M. zur Würdigung weiter empfahl-

betragen hatte; wo hingegen man in Worms nur das Zahlpfund = 1 Mark darunter verstand, so dass die Gegengabe nur 100 Mark betrug. R. Meir erklärte sich für das Zahlpfund, weil in der Kethuba kein Gewicht erwähnt ist. Man hätte auch nur solche Mark zu fordern, wie sie in dem Orte, wo die Ehe geschlossen wurde, als Zahlmünze gangbar sind, so z. B. in Worms die dort gangbare geringwerthigere Häller, Heller — Mark¹).

Eine kühne Anordnung traf er in Folgendem. Nach der alten mischnaitischen Satzung darf eine Frau, deren Gatte in einem Wasser versank, dessen Ufer ausserhalb des Gesichtskreises liegen, keine zweite Ehe eingehen. Die Gemara fügt dann, nach dort angeführten vorgekommenen Fällen, als weitere Norm hinzu: "Wenn eine solche Frau aber dennoch eine zweite Ehe eingegangen ist, so kann sie in dieser verbleiben." (B. Jebamoth 121b), Gegen solcherweise zustandegekommene zweite Ehen, die vorsätzlich unter Berufung auf die Gemara geschlossen wurden, eiferte R. Meir mit Recht. Wol, so sagt er, gestatteten diese geschlossenen Ehen alle zeitgenössischen Grössen Deutschlands und Frankreichs und er selbst, wenn auch schweren Herzens, mit ihnen. Seither habe er aber die unerschüttertiche Ueberzeugung von der Unstatthaftigkeit dieser amtlichen Uebung gewonnen. Denn lässt man diese Ehen ganz unangefochten weiter fortbestehen, so werde dadurch das ganze mischnaitische Verbot nur zum allgemeinen Hohne illusorisch gemacht. Und dies

על אשר ששאלת כמה הוא מאה ליטרא שכותכין בכתובה אודיע לך עוברות שבוירצבורק נותנין ננותנין ננותנין (גבות מאתים וקוקים מהילכו מדונה ... שמפרשין ליטרא היא משקל ליטרא דהוינו בי וקוקי ולא נהורא דאיכ היה לו לכתוב מתקל ליטרא דכסף וכן ראיתי שעם את שצוה מי קרובי הריר יהודא כהן וציל לכתוב מהקל לאחת מקרובותיו ... ורבי שמהה וציל הנהיג קי וקוקים כי רוצה היה לפרש קי ליטרא של מעות כבודים שקורין ליבריינש שליטרא מהם הוא זקוק אמנם שסעתי שבווירים אין נוהגין ליתן רק קי ליטרא הלייש וזה נראה לי יותר שכעיר. (CC. 95, Vgl. das. 127 P.284 L. 182,) Das Resp. ist wahrscheinlich nach seiner Würzburger Amtszeit abgefasst, denn er kennt den diesbezüglichen Würzburger Brauch genau, während er über Worms nur vom Hörensagen unterrichtet ist.

könne doch nicht der Sinn und Zweck der Worte der Gemara sein. Man soll daher in solchen Fällen nur dann die zweite Ehe fortbestehen lassen, wenn sie erst nach eingeholter Erlaubnis der competenten religiösen Behörde geschlossen wurde. Wo dies aber nicht geschehen ist, da sei die Ehe zu trennen, und die Eheleute sollen in Acht erklärt werden, damit sie dadurch zur Trennung ihrer Ehe schreiten¹).

Interessant für die Entwicklungsgeschichte und Ausübung der Advocatur unter den Juden ist Nachfolgendes. R. Meir wurde angefragt, ob auch einem Mündigen gestattet sei, sich einen Advocaten als Rechtsbeistand zu nehmen, der für ihn seine Sache vor Gericht führen soll. Hierüber lautet sein Gutachten: es konnte nur dem Hohepriester gestattet werden, einen Advocaten mit der Führung seiner Sache zu betrauen, weil es sich mit seiner hohen Würde nicht vertrug, vor der Gerichtsbehörde persönlich zu erscheinen; sonst aber sei jede Vertretung vor Gericht ungerechtfertigt. Keinesfalls jedoch kann die Vertretung in jenen Rechtsfällen gestattet werden, deren Gegenstand die Ausübung einer religiösen Pflicht an Anderen bildet, wie z. B. die Pflicht des Schwagers zur Leviratsehe oder zur Chaliza. Auf die weitere Anfrage, ob der bevollmächtigte Rechtsbeistand auch mit

סוניא הרובא רעלמא כך הוא דאם עברה על דברי חכמים ונשאת אפילו (חכמים במזיד לא תצא וניל כי טועין כל האומר כן דאם כן מה הועילו חכמים במזיד לא תצא אות אפורה כיון דאם נשאת אפילו במזיד וכעברינית לא תצא ואפילו שמותי לא משמתינן לא לדידיה ולא לדידה אם כן ודאי אנן מהדי שכל אחת ואחת שתדע זאת ההלכה ... שהיא תעבור ותנשא ... ועוד דאם כן משיינן לנזירי דבכנן כי חוכא ואשלולא שנגיח לכל אחת לפרוץ נזירתן של חכמים ולא אמרינן להי ומעשה האיתי בימי באחת מגדולי המלכות ... ואמרינן להי ומעשה האיתי בימי באחת מגדולי המלכות ... ומעה שת ואמרוב כל גדולי הדור אם נשאת לא תצא ורב גדול מצרפת היה באותה שעה באפת והתירוה כל גדולי צרמת שלא תצא ווכ במלכותנו והתירה ואמר שכך ראה מעשה בצרפת והתירוה כל גדולי צרמת שלא תצא ונם אני המכמתי אז אחריו אף על פי שהיה לבי מהמם שוב גתתי לב שכלל כלל לא יתכן זה ומעתה דברי חכמים מקויימים דאם נימת שכלל כלל לא יתכן זה ומעתה דברי חכמים מקויימים דאם נימת שכלל כלל לא יתכן זה ומעתה דברי חכמים מקויימים דאם נימת בלל התרת חכם מורה הוראות כי רב נחמן ורב שילא בדורם תצא או משמתינן בלא התרת חכם מורה הוראות כי רב נחמן ורב שילא בדורם תצא או משמתינן בלא התרת חכם מורה הוראות כי רב נחמן ורב שילא בדורם תצא או משמתינן בלל (לר 194, על 195, ויוציא בדורה (לר 195, ויוציא (לר 195, יווציא (לר 195, יווציא (לר 195, יווציא (לר 195, ויוציא (לר 195, יווציא (לר 195, יווציה (לר 195, יווציה (לר 195, ויוציה (לר 195, יווציה (לר 195, י

Nach den beiden letztgenannten Quellen soll selbst der diese Eheschliessung erlaubende Rabbiner in Acht erklärt werden. מכאן שיש לגדות החכם שסתיר לה לינשא לאשה שטבע בעלה במים שאין להם סוף.

falschen Argumenten, von deren Unwahrheit er selbst überzeugt ist, operiren dürfe, um auf dem Wege der List den Sieg für seine Partei vor Gericht zu erfechten, erklärt er entrüstet: "Kein Israelite darf sich einer solch schmählichen Sünde gegen Recht und Wahrheit schuldig machen."1)

Unter dem Drucke der ungeheuern Steuerlast hatten nicht nur die Reichen, sondern auch die Armen schwer zu leiden. Durch die grossen Geldsummen, die in die Hofkammer flossen, musste naturgemäss der Zufluss in die jüdischen Armencassen schwächer werden. Dies traf die Gemeinden um so empfindlicher, als durch die ewigen Beraubungen und Plünderungen die Armuth in immer weitere Kreise gedrungen war, so dass die vorhandenen Mittel zur Linderung der Noth erschöpft zu werden drohten. In dieser Nothlage entschloss man sich in vielen Gemeinden, die vorhandenen öffentlichen Wohlthätigkeitsgelder gegen Zinsen zu verleihen, um auf diesem Wege die geschwächten Armencassen zu kräftigen, Isak Or Sarua gestattete dies2). R. Meir aber eifert gegen jede Art von Zinsnahme auf verliehene Armengelder mit der ganzen Macht seiner Autorität. Ein solches Gebahren sei durchans zu verurtheilen. Es heisse dies, die Ausübung einer religiösen Pflicht ermöglichen wollen, durch das Begehen einer sündhaften Handlung (מצוה הבאה בעבירה).3) Er selbst ver-

שאל אדונו אם מניחין נדול לקח לו אנטלר לטעון עבורו כתבת דטותר ('
למנות אנטלר... ואני צויתי להעתיק לך מעבר הלו מה שתבתי על זה...
דשאני התם דמשום כבורו דבהן נדול דוקא דלא ליתויל וניוול לקטי דיינא
דווטר מיניה הוה לן למישרי לסנוייה אנטלר בסקומו אבל בעלמא לא מיהו בהא
כל אפייא שיון דודאי לא שבקינן ליה לסנוייה אנטלר בשבילו במקים איסורא
שהיא תובעתו לקיים מצות עשה או חלוץ אי ייבם וקורא אני על החפץ להתמנות
אמטלר בשבילו אשר לא טוב עשה בעמיו שנתמנה לו אנטלר......
במוב שאינו לא כי וחלילה לו מעשות כן להיות חומא ולא לו ואפילו בבר שיורע
במוב שאינו לא כי וחלילה לו מעשות כן להיות חומא ולא לו ואפילו בשל עצמו
(Cr. 246).

מעות של צרקה אסור להלוות! בריבית ושמעתי שה"ר יצחק מעות האך ההה. החיד האה מעות האך החדה ואי זאת ולא שמעתי האך ההה. (Schreiben des Chajim b. Machir an R. M., L. 425.) Vgl. das Resp. des Isak Or Sarua in L. 478: דלי אני הסחבר נראה דסותר.

³⁾ Cr. 101, 109, Pr. 73, L. 234, 478.

leihe als Armenvater nie die bei ihm aufbewahrten Wohlthätigkeitsgelder gegen Zinsen¹). Er klagt darüber in vertraulicher Weise einem Verwandten, dass er seine Stimme seit Jahren gegen diesen Vorgang vergeblich erhebe, indem die Gabbaim dieses sündhafte Treiben ungeschwächt fortsetzen. Die Gemeinden halten es aus alter Gewohnheit für statthaft; und es sei besser, man lasse sie weiter in diesem Irrthum, als dass sie fürderhin wissentlich sündigen. Wie Schweigen Sünde ist dort, wo Ermahnungen Gehör finden, so ist Reden Sünde dort, wo Ermahnungen kein Gehör finden²).

In vielen Gemeinden war es Brauch, dass das Kind während der Beschneidung in der Männersynagoge von einer Frau auf ihren Knien gehalten wurde. Vielleicht sollte in ihr die Mutter des Kindes vertreten sein, oder traute man der Frau mehr Sicherheit und Geschicklichkeit beim Halten des Kindes zu als dem Manne. Diese Sitte, die R. M. mit Recht "Unsitte" nennt, tadelt er auf das heftigste. Selbst wenn der Gatte. Vater oder Sohn dieser Frau der Beschneider des Kindes ist, so sei es doch aufs schärfste zu rügen, dass überhaupt "eine geschmückte Frau" unter die Männer in's Gotteshaus gehe. Schon viele Jahre, so klagt er zum Respondenten, erhebe er laut seine Stimme dagegen, aber Niemand beachtet sie. Wer aber die Macht dazu hat, der möge diesen hässlichen Brauch abstellen und er wird dafür Gottes Segen empfangen. Jeder, dem das Gotteswort heilig ist, soll da die Synagoge verlassen, um nicht durch seine Anwesenheit zum Fortbestehen dieses Brauches mitbeizutragen³).

¹⁾ ובעצמי יש לי [מעות] צדקה ואיני מלוה אותם בריבית (L. 234).

²⁾ Pr. 73, L. 478. Vgl. oben S. 20, Anm. 1.

אינו נראה לי כלל מנהנ כשר שנוהגין ברוב מקומות שהאשה יושבת (3 בבית הכנסת עם האנשים ומלין התינוק בחיקה ואפילו אם בעלה מוחל או אביה או בנה דלאו אורחא ליכנם אשה מקושטת בין האנשים ובפני השבינה..... למה לי כולי האי שימולו לתוך חיקה ולחטוף מאנשים המצוה ומי שיש בידו למחות ימחה והמחמיר (והמוחה: worfür file ובר מא עליו ברכה בשר כתב מורינו צעקתי ימים רבים ולית דמשנח כי נראה מכוער מאד ונראה דמצוה הוא כדכתיב הנה שמוע מזבה טוב וכל

Durch die zeitliche Verheirathung der Kinder aus Sittlichkeitsgründen einerseits, wie durch die sturmbewegten Zeiten, die unausgesetzt über die Juden dahingingen, anderseits, konnten unter ihnen wenig Ehen von selbst zu Stande kommen. Es hat sich daher das Institut der Ehevermittlung frühzeitig bei den Juden eingebürgert, wofür nicht selten hohe Preise verlangt und oft auch, gern oder ungern, bewilligt wurden. Nach geschlossener Ehe erschienen aber diese Preise Manchen denn doch zu hoch, so dass sie ihre volle Zahlung verweigerten. In solchen Fällen sprach Simcha aus Speier dem Vermittler das Recht auf den vollen geforderten Preis zu1). R. Meir hingegen verordnete diesbezüglich folgendes: Derjenige, bei dem die Ehevermittlung nicht sein Berufsgeschäft ist, der hat gegebenen Falles nur für die gehabte Mühe und Zeitversäumnis den allgemein üblichen Lohn zu verlangen. So hatte man einmal einem solch en Vermittler 2 Mark versprochen, und R. M. sprach ihm rechtlich nur den für die gehabte Mühe üblichen Lohn zu2). Jedoch können professionelle Ehevermittler die Zahlung des bedungenen Preises gerichtlich fordern3). An diese hat die Zahlung der geforderten Summe zu erfolgen, wenn auch die Partei in Abrede stellt, für die Vermittlung überhaupt etwas versprochen zu haben; es sei denn, sie bekräftigt dies durch

איש הירא דבר ה' יש לו לצאת מבית הכנסת פן יראה כמסייע ידי עוברי עבירה. (Taschb. 397) Vgl. in den Prager handschriftlichen Responsen, N. 407.

¹⁾ Pr. 498 und 706.

²⁾ Cr. 123, Pr. 498, 952 u. L. 308.

einen ihr aufzutragenden Eid¹). In jedem Falle aber steht dem Vermittler nur das Recht zu, von einer Seite, dem Manne oder der Frau, Zahlung zu fordern, selbst wenn er -- wie dies einmal im Orte R. M.'s vorkam — behauptet, dass ihm beide Theile, Mann und Frau, Zahlung versprochen hätten²).

Hat der Vater für die Mitgift der Tochter milde Gaben eingesammelt, so haben die Gläubiger kein Recht, sich von diesem Gelde bezahlt zu machen, und auch der Vater hat kein Recht, es ihnen zu geben, denn zu diesem Zwecke gab man es ihm nicht³).

Der Satz: "Wissenschaft ist Macht" bildete im 13. Jahrhundert schon länger als ein Jahrtausend den Wahlspruch des Judenthums"). Man hatte sich nicht vergeblich durch die lange Flucht der Jahrhunderte täglich früh und abend durch Wort und Handlung eingeschärft und beim jedesmaligen Betreten und Verlassen des Hauses in Erinnerung gebracht das Bibelwort: "Schärfe sie ein deinen Kindern". Mit dieser Macht wollte man die Kinder für den Lebenskampf ausrüsten, wie man wieder mit richtigem pädagogischem Verständnis die Macht und Zukunft des Judenthums in der Bildung und richtigen Erziehung der Jugend erblickte⁵). Und so wurde in der Zeit der grössten Drangsale an den Unterricht der

י) Pr. 499. Höchst merkwürdig klingt die Mittheilung daselbst: Wenn ein Armer an einen Reichen herantrat mit der Behauptung, dieser habe ihm eine bestimmte Geldsumme versprochen, so liess R. M. dem Reichen den Eid auftragen יתיבע עשיר מובע נובאה דחולק על רבינו שסחד. Voran geht dort die Entscheidung des R. Simeha, dass die Partei auch ohne Eidesablegung von jeder Zahlung freizusprechen sei, wenn sie behauptet, dem Vermittler gar keinen Auftrag gegeben zu haben.

יכבר מעשה בא לידי בשרכן אחר שנשתלה לכאן לדבר באשה אחת (" וגדר לו הבעל כך וכך ממון וכאשר בא לכאן וגמר הזיווג ותבע גם האשה ואמר גם את גדרת לי כך וכך כשבאתי אליך והשיבה לא גדרתי לך ופטרתיה בלא שבועה. (La a.a. O.)

³⁾ Pr. 291.

⁴⁾ S. Talmud Sebachim 116 a.

⁵⁾ Talm. B., Sabbath 119 b.

Jugend nicht vergessen und ihre Erziehung nicht vernachlässigt. Dem Kinde einen Lehrer halten galt als erste Pflicht des Vaters. Das Prophetenwort: "Sie (die Worte der Lehre) sollen nicht weichen aus deinem Munde und aus dem Munde deiner Kinder und Kindeskinder, spricht Gott, bis in Ewigkeit" galt den Juden als heiliges Vermächtnis, das sie treu und hoch hielten unter allen Verhältnissen, so dass der ärmste der Väter seinem Kinde, entweder allein oder in Gemeinschaft mit Anderen, einen Lehrer hielt. Der Lehrer wurde geschätzt als derjenige, der den ersten Keim zur geistigen Thätigkeit des Kindes legt und dem kindlichen Geiste den ersten Funken entlockt, der später dem Manne zur führenden Lichtsäule durchs Leben werden soll. Seine Anstellung erfolgte gewöhnlich auf die Dauer eines halben¹) oder ganzen²) Jahres. Sein Jahresgehalt erreichte in der Regel die Höhe von 50 Gulden³).

Durch die Noth der Zeit jedoch, wo das Geld den Juden doppelt unentbehrlich war, gab es bei der Zahlung oft Differenzen zwischen dem Vater und dem Lehrer. War der Unterricht durch Erkrankung⁴) des Lehrers oder des Kindes⁵) oder durch Verreisen des letzteren eine längere Zeit ausgesetzt worden, so verweigerte oft der Vater für diese Zeit die Zahlung. Beim Todesfalle des Kindes wollte der Vater nur für die bis dahin abgelaufene Dienstzeit, aber nicht für die ganze Anstellungszeit dem Lehrer zahlen⁶). In allen diesen Fällen entschied R. M. zu Gunsten des Lehrers. Beim Tode des Kindes räumt er jedoch dem Vater das Recht ein,

¹⁾ P. 385, L. 154.

²⁾ Cr. 125, P. 833.

³⁾ P. 749. Oft wurde der Lehrer nicht auf Zeit angestellt, sondern man accordirte mit ihm den Lohn für die Beibringung der Kenntnis eines bestimmten Buches oder Tractates. (P. 477).

⁴⁾ Cr. 2, P. 85, 385, L. 154. Chiskija aus Magdeburg u. Chajim Paltiel befreien den Vater von der Zahlung für die Krankheitszeit des Lehrers (L. 157).

⁵⁾ Cr. a. a. O. u. 191, P. 138, L. mit Berufung auf seinen Lehrer Samuel a. Falaise, Durch Verreisen des Kindes S. 833.

⁶⁾ P. 434. L. 470.

den Lehrer zum Unterricht eines anderen, aber gleich befähigten Kinder zu verhalten¹).

Der Lehrer ist verpflichtet, die übernommene Stelle anzutreten und bis zum Ablauf der vereinbarten Zeit zu behalten. Kdmmt er dieser Vertragspflicht nicht nach, so berechtigt dies den Vater, auf Kosten des ersteren einen anderen Lehrer anzustellen. Selbst wo der Vater ihm mündlich gekündigt und der Lehrer es angenommen hat, der erstere aber seine Kündigung wieder zurücknimmt, spricht R. M. dem Lehrer das Recht ab, das Dienstverhältnis hiedurch als gelöst zu betrachten²). Behauptet der Vater, dass der Lehrer nicht das nöthige Wissen hatte, um seinen Sohn mit Erfolg unterrichten zu können und will ihm daraufhin den Lohn für die schon abgelaufene Unterrichtszeit vorenthalten, so verlangt R. M. vom Vater Zeugen für seine Behauptung³).

In einem Falle war der Lehrer angestellt worden unter der Bedingung, dass er keinen Anspruch auf Zahlung habe, wenn er beim Würfelspiel ertappt werden sollte. Da nun der Lehrer spielte, wollte ihm der Vater daraufhin Nichts zahlen. R. M. aber verpflichtete den Vater zur Zahlung für die abgelaufene Unterrichtszeit, weil die vorgebrachte Anstellungsbedingung nur eine androhende Redensart (מכבבהא) war, und nicht ernst zu nehmen ist⁴).

Man hielt dem Sohne auch noch nach seiner Verheirathung, selbst bis zu seinem 30. Lebensjahre⁵), einen Lehrer.

Der Vater hat das Recht, dem Lehrer das viele Schreiben in der Nacht für sich wie für Andere zu verbieten, weil

¹⁾ S. u. L. a. d. l. a. O.

Cr. 125, P. 77, L. 205 u. 470. S. auch Prager handschriftl Respp., N. 325.

³⁾ Cr. 3, vgl. S. 488. Vgl. auch Ed. Berl, H. Prag, N. 55, wenn der Vater behauptet, der Lehrer habe seinen Sohn nicht ordentlich unterrichtet und sei wochenlange müssig gewesen.

⁴⁾ Cr. 310.

Vgl. oben S. 28, Ann. 2: הבחור הקרושין והשכיר
 לו מלמד וושב עמו ימים רבים וישלההו בכבוד אל ארצו עם מלמד שלו
 S. ferner P. 245, wo die verwitwete Mutter zum Sohne sagt: אסילו אם
 ציוה הוצאתי עליך מרובה וגידלתיך כי למדתיך עד ל' שנים

er dann nicht fähig wäre, bei Tage zu unterrichten. Aus demselben Grunde ist es dem Lehrer nicht erlaubt freiwillig zu fasten¹).

In den meisten Gemeinden war der Lehrer befreit von jedem Beitrag zu den gemeinschaftlichen Steuerabgaben²).

In einem erst jetzt bekannt gewordenen Resp. R. M.'s lesen wir die hochinteressante Mittheilung, dass es damals jüdische Fechtmeister gab, bei welchen auch wieder Juden im Fechten Unterricht nahmen. R. Meir stellt die Fechtmeister rechtlich den anderen Lehrern gleich, weil im Falle der Nothwehr durch geschicktes Fechten manches Leben gerettet werden kann³).

R. M. ist auch für die möglichst religiöse Gleichstellung der Frauen. Er gestattet den Frauen zu schlachten und bemerkt über Jene, die in einer Quelle gefunden haben wollten, dass Frauen nicht schlachten dürfen, sie hätten sich umsonst über diesen angeblichen Fund gefreut⁴).

Sind in einer Gemeinde lauter כהנים und kein ישראל, so soll man nach dem בהן Frauen zur Thora anrufen⁵). Sind auch diese nicht, noch עברים וקטנים in der Gemeinde, so soll überhaupt die Thora-Vorlesung unterbleiben⁶). Hin-

¹⁾ P. 667.

²) P. 716.

יששאלת על ראובן ששכר את שמעון ללמדו אומנות בעלי תריסין (? וכשלמד יום אי חזר בו נותן לו כל שכרו כפועל בטל דליש אומנות דפעולה משאר אומנות זכמה פעמים שאומנות זו יש בה הצלת נפשות כשבאים למטים על האדם. (Ed. Berl., Handschr. Pr., N. 335.)

ועל שחיטת נשים אם יכולות כבר משם׳ בזבחי שהשחיטה כשירה בנשים ואפילו לכתחלה . . ומה שמביאין מהילכות א'י הרוצים לחדש והשמחים בנשים ואפילו לכתחלה . . ומה שמביאין מהילכות א'י הרוצים לחדש והשמחים בל תבוהו. לא דבר כתבוהו. Acoch machte R. M. diese Entscheidung zu seiner.) Vgl. hierüber Tossaphot zu Chulin 2 a mit derselben Beweisführung. S. ferner Ascheri z. St.: ואותו חבם שבתב הלכות ארץ ישראל כתב חימרות מדעתו identisch mit zweideutigen nebelhaften הבם הלא.

⁶⁾ ועיר שכולה כהגים ואין בה ישראל אחד ניל דכהן קורא פעמים ושום. Ir beruft sich hiebei משלימין למניין זי אפילו עבד ושפחה וקטן. Er beruft sich hiebei auf Simcha aus Speier. (P. 108). Vgl. Hag, Maim. zu המלה ד, Cap. 12.

ועיר שכולה כהנים ואין כה נשים עבדים קטנים וישראל לא יקראו (Das, zum Schluss.)

gegen gestattet er nicht, die Frauen zu jund mitzuzählen und erklärt sich hierin gegen Juda Cohen¹).

Die Abhaltung der üblichen drei Mahlzeiten am Sabbath macht er auch den Frauen zur religiösen Pflicht²).

Die Auswanderung nach Palästina stellt R. M. als hohes religiöses Verdienst hin, wofür man unendlichen himmlischen Lohn zu erwarten habe. Doch soll nur derjenige dahin gehen, der die feste Absicht hat, dort ein gottgeweihtes, heiliges Leben zu führen, sonst verunreinigt er den heiligen Boden und hat keinen Segen, sondern um so härtere Strafe zu erwarten. Darum haben auch die nichtjüdischen Bewohner dort kein Glück. Ferner muss er die sichere Aussicht haben, sich dort selbst gut ernähren zu können, damit er sich nicht schwere Nahrungssorgen auflade, durch die er das Thorastudium ganz vernachlässigen müsste; deshalb gingen zahlreiche Amoräer nicht hin³). Von sonstigen religiösen Anschauungen und Uebungen R. M.'s soll noch die Rede sein.

Auf die Anfrage, ob der heilige Boden Palästinas von den Grabesleiden (חיבום הקבר) befreie, antwortet er kurz, darüber selbst Nichts zu wissen. (לא ידעתי) Das. 560.

Ueber Auswanderungen nach Palästina siehe Pr. 203 u 611.

הר' יודא כהן אמר דיכולה אשה לצרף, בנ' בכרכת המזון והביא ראוי' (' מקין דירקות והשיב לו מהררים דמה לאוכל ירק שכן בא לידי חיוב דאוריתא ... תאמר באשה שאינה יכולה לבא לרדי חיוב דאורייתא לעולם דאוריתא ... תאמר באשה שאכלו מצמרפין לעשרה תאמר בזאת שמאה ועוד מה לאוכל ירק שכן שלשה שאכלו (Das. 22T).

²⁾ P. 642.

וששאלת עיקר מצוה ללכת לארץ ישראל איני יודע אלא כמו שמפורש (3 ... ובלבד שיהא פרוש מכאן והלאה ויוהר מכל מיני עין ויקיים כל מצות הנוהגית כה שאם יחשא כם יענש יותר על העבירות שיחשא שם מבחוצה לארץ הנוהגית כה שאם יותש כם יענש יותר על העבירות שיחשא שם מבחוצה לארץ אומות העולם שבה אינם מצלחים מחמת שהם עוברי עבירה אומות העולם לשם ורוצים לנהוג בה קלות ראש ובפחוותם להתקוטט שם קורא אני עליהם ותכאו ותסמאו את ארצי אבל מי שהולך לשם לשם שמים להתנהג בקרושה ובסחרה אין קץ ל שכרו ובלבד שיוכל להתפרנם שם שמים להתנהג בקרושה ובסחרה אין קץ ל שכרו ובלבד שיוכל להתפרנם שם מים להתנהג בקרושה ובסחרה אין קץ ל שכרו ובלבד שיוכל להתפרנם שם מים ללמודם ולשוט אחר מזונותם. ... וששאלת למה לא הלכו שם כל האמוראים אשיבך דלא הוה מותר להי

IV. Capitel.

Auswanderung und Verhaftung.

So ruhig und glücklich, von den Leiden der Juden im Allgemeinen abgesehen, das Leben R. Meirs bisher verlief, so bewegt und traurig sollten sich seine letzten Lebensjahre gestalten. Die jüdischen Quellen berichten uns Folgendes: R. Meir aus Rothenburg, Sohn des Baruch, war im Begriffe, mit Frau, Töchtern, Schwiegersöhnen und allen Angehörigen eine überseeische Reise zu unternehmen, und er war schon bis zu einer im lombardischen Gebirge gelegenen Stadt gekommen; hier wollte er verweilen, bis sich seine sämmtlichen Reisegefährten um ihn gesammelt haben würden. Doch plötzlich nahm der von Rom kommende böse Bischof von Basel seinen Weg durch jene Stadt und mit ihm ein jüdischer Apostat, Namens Knippe (Carmoly schreibt in "Annalen" Kempel, im "Israelitischen Volkslehrer" Kempfe). Dieser erkannte unseren Lehrer, meldete es dem Bischof, der es bewirkte, dass der Herr jener Stadt, Graf Meinhard von Görz, ihn am 4. Tamus 5046 = 28. Juni 1286 festnehmen und an König Rudolf ausliefern liess, von dem er ins Gefängnis gesetzt wurde"1).

Zweck und Ziel seiner Auswanderung und der eigentliche Grund seiner Gefangennahme und Verhaftung sind in keiner einzigen Quelle augegeben. Dawid Gans erzählt uns zwar, er habe aus dem Munde des Chajim Cohen, (des Herausgebers der Prager Responsen im J. 1608) gehört, dass er unter den Büchern des Pinchas Horowitz aus Krakau ein altes Buch gefunden, in dem der Grund und

וקנה שביתתו [אצלו] נשמתם תצ.... עבויא... עיין בספר מעשה. איך שנהרג.... ובנותיו... סצאותי.... הנייר.

Die in שב הגדלים II. ed. Frankfurt a. M., S. 154 in der Anm. nach Ahron Fuld gegebene Abschrift dieser Stelle, die nur unwesentlich von der hier gegebenen Copie abweicht und nur bis zum Worte המצא reicht, ist, wie L. sagt, dadurch, dass sie Fuld durch Andere sich machen liess. ungenau Gleichlautend mit Fuld aber hat den Bericht, nach Prof. Kaufmanns freundl. Mittheil., das handschr. Minhagim-Exempl. der Bresl. Seminarbibl. Die hierwie bei L. eingeklammerten Stellen sind die lädirten nach Ergänzungen Fulds, die Punkte bezeichnen die ausgefallenen Stellen.

Bis auf ein Datum, auf welches wir noch beim Capitel "Bestattung" zurückkommen, stimmt ausser der Copie Fulds mit diesem Bericht noch überein eine von Carmoly gelesene handschriftliche Randglosse in einem venezianischen, 1524 gedruckten Mischne Thora bei Ahron Worms in Metz, der auch in seinem Werke 12 (2 S. 77a (bei C. falsch 57b) von ihr spricht. (Mitgetheilt in deutscher Uebersetzung in Josts »Annalen« 1839, S. 349.) Dasselbe Datum für die Gefangennahme hat auch das später mitzutheilende Epitaph des seither aufgefundenen Grabsteines R. Meirs. Jechiel Heilbern fand in einem alten Sammelwerk dasselbe Jahresdatum für die Gefangennahme, jedoch ohne Tag und Monat. (S. בדר הדורות) Auf die Gefangennahme bezieht sich wohl auch das והוא (מהרים מרוטנבורג) היה בשנת מיו לאלה הששי bei Zakuto im Juchasin, nicht wie Dawid Gans diese Worte Juchasins irrthümlich auf den Tod R. Meirs bezogen hat, indem er schreibt: רבי מאיר מרוטנבורק . . . נפטר כבית הסוהר ונראה שזה היה כשנת סיו כך מצאתי בדף האחרון בלקוטים המחוברים לספר יוחסין והוא האמת לדעתי ולא כמיש ביוחסין הף קליג נפסר בבית אהיה זה בשנת ס"ה. Hier beim Datum יש hat Juch. nicht das נפסר בבית עם הרב החסיד רבי מאיר während die andere Stelle lautet: הסהר Es liegt also gar kein מרוטנבורק רבו של הראיש זיל בבית הסוהר שנת סיה. Widerspruch bei Juch, vor. Nur Ascheri's Sohn, R. Jehuda, giebt das Jahr 5065 = 1304 oder 1305, und Ged. ibn Jachja nach einem alten den 4. Tamus 5057 = 1297 als Datum der Gefangeunahme. (S. שלשלת הקבלה) Wir werden später auf diese Stellen bei ihrer vollen Wiedergabe noch näher eingehen.

die Geschichte der Verhaftung angegeben sind1); doch theilt er uns bedauerlicherweise Nichts davon mit. Und so wird bis heute der Grund in der damaligen unsäglich traurigen Lage der Juden in Deutschland, besonders in den Rheinund Mainstädten gesucht, wo sie im neunten Decennium des 13. Jahrhunderts den blutigsten Verfolgungen und drückendsten Gelderpressungen ausgesetzt waren. Hier wechselten Mord, Plünderung und Brandschatzung in grausamer Weise einander ab. Von Mainz, wo im Frühjahr 1283 die christliche Bevölkerung durch den Einzug des Ritter von Ulm. genannt Ring, mit der Kindesleiche seines Enkels (des nachherigen "heiligen Werner") zur Raserei gebracht worden war, bis München, wo eine ähnliche Mordlüge am 11. October 1285 dieselben furchtbaren Folgen für die unschuldigen Juden hatte, wiederholten sich die Metzeleien in den jüdischen Gemeinden in immer schrecklicherer Weise2). Auf diese grauenhaften Scenen folgten dann als würdiges Nachspiel unerhörte Brandschatzungen, so dass die Gemeinden wie die Einzelnen die von ihnen verlangten enormen Summen nicht mehr aufbringen konnten. So erzählt uns Chajim Or Sarua, dass die Gemeinden am Rhein einmal die enorme Summe von 30000 Mark an den König zu zahlen hatten und zu diesem Zwecke sogar die unbeweglichen Waisengüter angegriffen werden mussten3). Ein anderesmal wurde die gleiche Summe - 30000 Mark - einem Einzelnen auferlegt'). Die

נם שמעתי מפי דגאון מהריר חיים הכהן יציו שראה בספר ישן מספרי (1 מהריר פנחם הארוויץ יציו מקראקא סיבת וגלגולת תפיסת מהרים ושהוה זה בימי מהריר פנחם הארוויץ יציו מקראקא סיבת וגלגולת תפיסת מהרים ושהוה זה בימי (Zemach Dawid I, zum Jahre 5046.)

²) Ausführliches hierüber findet man bei Carmoly im "Israelitischen Volkslehrer", Frankfurt a. M. 1857, S. 20—22, wo die Gemeinden und die Ermordeten aus den einschlägigen Quellen einzeln genannt sind.

אני הייתי ברינום כשיצאו מצרפת ונתוועדו כל הקהלות למנגצא (3 בעלי בעלי מו גדול למלך לי אלף ותבעו בעלי ניתומים מן הקרקעות. (Respp. Chajim Elieser Or Sarua N. 110.)

ועתה ישכילנו מזו כי ראוכן אמר לזה הממון לא הייתי אמיד אך מחמת (1 אחיי באתי לנו מזו כי ראוכן אמר לזה הממון לא הייתי אחיי באתי לדתמד זה כי לא חששו אחיי באתי לדתמד זה כי לא הששו אחיי באתי לדתמד זה כי לא אלמים. (Respp. Crem. N. 305.) Wenn es in der darauf folger ten Antwort heisst: מה

Zahlung wurde oft auch durch die Verhaftung des zu dieser Summe Verurtheilten erzwungen1). Bei solch unerträglichen Zuständen griffen Viele zum Wanderstabe, um andere Länder aufzusuchen, wo sie eine menschlichere Behandlung erhoffen durften. Der Hauptstrom der Auswanderer scheint seine Richtung nach Syrien (Palästina) genommen zu haben, wo sich unter der Herrschaft des mongolischen Grosschans Argun und seines jüdischen Ministers Saad-Addaula die Verhältnisse der Juden besonders günstig gestaltet hatten2). Dort haben wir auch das Ziel der überseeischen Reise R. Meirs und seiner Angehörigen zu suchen. Dieses von ihm gegebene Beispiel wirkte noch nachhaltiger auf weite Kreise der zu Tode geplagten jüdischen Bevölkerung, die unter seiner Führung eine neue, bessere Heimath sich gründen wollten3). Durch das fortwährende Anlangen so vieler jüdischer Auswanderer in jener "im lombardischen Gebirge gelegenen Stadt", das dort gewiss grosses Aufsehen erregt haben muss, übersah man erst den ganzen Umfang, den diese Bewegung unter den Juden anzunehmen drohte. Die gewaltige Einbusse, die die kaiserliche Hofcasse durch solch' massenhafte Auswanderung der Kammerknechte erlitten hätte. konnte natürlich der Regierung nicht entgehen. Um nun dem Einhalt zu thun, ergriff man in R. Meir den vermeintlichen geistigen Führer der ganzen Bewegung4); damit dachte man ihr am wirksamsten entgegenzuarbeiten.

שראובן טוען לזה הסמון לא הייתי אמיד ניל דאין טענתו טענה דמה בכך wrate יוקים מוען לזה הסמון לא הייתי אמיד ניל דאר, so ist das קל nur eine Cerruptel und hat richtig zu lauten קוף אם השר שואל לי אלף וקוף entstanden, sonst dürfte es ja nicht in den, sonst dürfte es ja nicht in werd die werd ausste unsste

¹⁾ Im letzteitirten Resp. heisst es: הייתי אנום הייתי וראובן השיב אנום הייתי תפוש בידו

²⁾ Siehe hierüber Grätz. Gesch. d. J. VII, S. 461, Note 10.

³⁾ Diesen Sinn haben die Worte: אצלו כל העוברים עסו אצלו כל העוברים עסו

⁴⁾ Eine so auffallende, um sich greifende Erscheinung setzt einen geistigen Urheber voraus; und so war es für den jüdischen Apostaten Knippe nur natürlich, ihn von Vorne herein in dem hochgefeierten R. Meir zu suchen, und da dieser dort wellte, auch leicht zu finden.

Danach wäre R. M. als Geisel zur Verhütung weiterer Massenauswanderungen gefangen worden oder zum Schadenersatz für die bereits stattgefundenen Emigrationen, indem bei der allgemein üblichen Auslösung gefangener Juden darauf gerechnet wurde, dass die Auslösung R. M's. eine besonders hohe Summe der Hofkammer einbringen würde.

Doch dürfen wir hiebei eine Nachricht nicht übergehen. die einer Quelle entnommen ist, welche unter den hierüber berichtenden Quellen die älteste ist und aus einer dem Ereignisse noch ziemlich nahen Zeit stammt; überdies wird sie uns durch eine Familie überliefert, die ohnehin in die nächste Beziehung zu diesem Ereignis gebracht wird. Gedalia ibn Jachia las im "Mahnschreiben" (אגרת התוכחת) des R. Juda (st. 1349 in Toledo, Sohn und Nachfolger Ascheris), dass R. Meir im Jahre 5065 a. m. ins Gefängnis gebracht wurde, weil der König eine verleumderische Anklage in einer Angelegenheit gegen ihn erhob und eine hohe Geldsumme von ihm verlangte, die der unbemittelte R. M. nicht aufbringen konnte1). Worin die Anklage bestand, wissen wir nicht, dass sie aber auf Verleumdung beruhte, sagt deutlich der Ausdruck העלים. Vielleicht wurde er verleumdet. dass er auch zu den Anhängern des 1283-1285 in Neus aufgetretenen falschen Kaiser Friedrich gehört hätte und so den Sturz Rudolfs mitfördern wollte2).

וראותי באנרת התוכחת שכתב זה הרב (רבינו יהודה) זהיא כמי צואי (ו לחמשי בניו האומי בשנת הי אלמים מיה לבריא הישם בבית האמורים הרב הגדול רי מאיר מרוטנבורק כי המלך העליל עליו על עסק אי והיי שואל ממני סך גדול זהרב הי' עני ואין לאל ידו (שלשלת הקבלה דפום זאלקווא תקמים הדף מיט)

²⁾ Brisch, Gesch. d. Juden i. Cöln II berichtet S. 163 im "Nachtrag" aus dem "Düsseldorfer Anzeiger Nr. 316": "Der Fremde gebot über ungeheure Schätze. Wir erfahren aus den gleichzeitigen Chroniken, dass seine eifrigsten Anhänger die Juden gewesen.... Sie waren es, die dem falschen Friedrich die Mittel boten, als ein unermesslich reicher König aufzutreten. Auch die Unzufriedenheit vieler rheinischen Städte war durch die drückende Last der durch König Rudolf ausgeschriebenen Steuern so sehr gestiegen, dass sie offen fernere Steuerzahlungen verweigerten.... Jetzt (nach Verbrennung des falschen

Wir schliessen die Berichte der internen Quellen über die Gefangennahme mit einem überlieferten interessanten Mnemonikon, das Jechiel Heilperin in einem alten Sammelwerk gefunden, wonach die Gefangennahme veranlasst wurde durch folgende vier Fürsten: Marquard, Ulrich, Jorg, (Georg) Rudolf, nach hebräischer Schreibart מילריך, מינהרם (vielleicht richtiger מילריך, יורג, ריורלוף, (מיינהרם geben¹).

Die jüdischen Quellen weisen also drei verschiedene Daten für die Gefangennahme auf. Das Wormser Minhagimbuch²), die handschriftliche Rand-Notiz bei Ahron Worms in Metz³) und das Epitaph haben sämmtlich den 4. Tammus⁴) 5046 = 1286. Gedalja ibn Jachja hat den 4. Tammus 5057 = 1297. Diese Quelle richtet sich aber selbst durch ihren inneren Widerspruch, indem sie Rudolf als den König nennt, der ihn verhaften liess; (מבולך השבוני ריידליף השבוני ריידליף השבוני המבוני ריידליף מבוני שומנבירק מבוני שומנבירק מרומנה מבוני ריידליף מבונים man müsste denn dafür Adolf (הר"ם מרומנבירק seen.

Friedrich in Wetzlar) zog Rudolf alle Anhänger seines falschen Gegners zur Rechenschaft, in erster Reihe natürlich seine Kammerknechte".

²⁾ Wie mir soeben Dr. Kaufmann, Budapest brieflich mittheilt, hat das handschriftliche Exemplar der Breslauer Seminarbibliothek, f. 1466, dasselbe Datum für die Gefangennahme.

⁹⁾ Von ihr sagt Carmoly "Israelitische Annalen" 1839, l. c. dass sie Ahr. Worms auch in seinem Werke "Ben Xun" F. 57 (richtig 77), "aber irrthümlich als uralt und aus jener Zeit herrührend, anführt, (denn sie kann nicht älter sein als das Druckjahr 1524.)" Die Erzählung selbst ist aber in B. N. gar nicht gegeben; er spricht dort blos von dem traurigen Ende R. M.s ohne alle Daten und schreibt darauf; wirklich uralten, aus jener Zeit herrührenden Handschr. die Erzählung gelesen haben, aus der diese Glosse stammt. Wahrscheinlich hatte C. die mündliche Erklärung von A. W. (gest. 1836), dass er nur die in seinem Besitz befindliche Randgl. damit meine.

⁴⁾ Gr. G. d. J. VII, S. 190 gibt als entsprechendes bürgerliches Datum den 19. Juni, ebenso Brisch I, S. 95, dafür haben Carmoly "Israel. Volkslehrer" 1857, S. 22, Wiener, Regesten, S. XIII und Gr. selbst in Note 9 zu B. VII den 28. Juni.

Ascheris Sohn, Jehuda hat 5065 = 1305. Diese Quelle kann überhaupt keinen Anspruch auf Genauigkeit machen, weil sie nicht Tag und Monat der Verhaftung angiebt. Die Angabe erweist sich aber auch als falsch, indem sie zugleich berichtet, Ascheri habe sich beim König verbürgt, die verlangte Summe für seinen verhafteten Lehrer zu erlegen¹), während wir anderweitig wissen, dass Ascheri schon 1303 ausgewandert ist.

Der 4. Tammus 5046 ist sonach das einzige, der kritischen Prüfung Stand haltende Datum der jüdischen Quellen.

Noch eine, für die Geschichte der Gefangennahme besonders wichtige Nachricht hat uns eine jüdische Quelle aufbewahrt, die bisher noch gar nicht gewürdigt wurde.

Dort findet sich die auch sonst interessante Stelle. deren Wortlaut hier unten folgt, in der Jizchak ben Elija dem Chajim Or Sarua erzählt: Als er einmal im Studium der von ihm behandelten Talmudstelle begriffen war, erschien ihm der verstorbene R. Meir im Traume, Erstaunt darüber, dass ihm dieser grosse Mann, den er im Leben nie gesehen hatte, jetzt im Traume erschienen sei, dachte er, vielleicht könnte man doch an iener Talmudstelle die alte Leseart, die wegen einiger Schwierigkeiten von einer neuen verdrängt wurde, wiederherstellen; denn dies pflegte R. Meir gewöhnlich zu thun. Darauf erzählt er, wie er sich damit schon lange befasse und wie er zu der Zeit, da R. Meir sein Lehrhaus in Mainz errichtet hatte, zweimal dahingereist sei, um sich ihm vorzustellen und seine Ansicht über die Talmudstelle zu hören. "Ich hatte aber beidemale", erzählt er weiter, "nicht das Glück, ihn frei zu treffen, um ihn sprechen zu können; denn beim erstenmale beschäftigte ihn die Angelegenheit der Verhaftung seines Sohnes und beim zweitenmale sein Weggehen von der Stadt"2). Wir

¹⁾ Schalcheleth l. c.

ורבינו מאיר וצוקלהוה תירץ ופעם אחת שהיה לי ללמוד (* אתה נראה לי רבינו מאיר בחלום אחר פטירתו אמרתי ללבי אפשר שנאון זה שלא זכיתי לראותו מעולם נראה לי בחלום והשבתי ללבי אולי יש לישב הגירםא שמחקו כי רבינו מאיר היה רגיל בכך ומתרתי מכח קושית (קושיתי richtig:

erfahren hier, dass während der Mainzer Amtsperiode R. Meirs sein Sohn verhaftet wurde und dass er (R. M.) nicht lange darauf von dort weggegangen ist. In diesem, bisnun allgemein wenig bekannten Factum scheint mir der Schlüssel zur richtigen Lösung der Frage nach dem Grund der Verhaftung R. Meirs zu liegen. Doch hören wir noch zuerst die externen Quellen.

Die Annales Colmarienses bei Böhmer, fontes rerum Germanicarum, p. 23, berichten ad annum 1287: Rex Rudolfus cepit de Rotwilre Judeum, qui a Judeis magnus in multis scientiis dicebatur et apud eos magnus habebatur in scientia et honore. Dass unter dem de Rotwilre Judeum Meir von Rothenburg gemeint ist, wird heute nicht mehr bezweifelt1). Damit ist das Factum der Verhaftung auch von einer nichtjüdischen Quelle bestätigt. Wenn hier aber die Verhaftung für 1287 angesetzt ist, so involvirt dies noch keine Differenz mit dem von den drei erstgenannten jüdischen Quellen angegebenen Datum 1286; denn diese beziehen sich auf die Gefangennahme in der "im lombardischen Gebirge gelegene Stadt", jene aber können sich auf die später erfolgte definitive Verhaftung beziehen, wo inzwischen - vielleicht durch sofortige, von den Juden eingeleitete Verhandlungen wegen seiner Freilassung - ganz leicht ein halbes Jahr vergangen sein kann; so dass die definitive Verhaftung erst erfolgte, nachdem die Verhandlungen sich zerschlagen hatten.

Dieselbe Quelle berichtet aber bei Böhmer, fontes p. 21: De potestate Rudolfi regis fugit Judeus captivus, qui ei mille quingentas tradere promittebat marcas²).

הגירסא חדשה וקימתי הישנה אך אין כתובתי אצלי לכתוב עתה וציע ובעהביה כשאניע שם אתיישב בדבר וכשקבע בית מדרשי בסנצא והישים לי שרביטו אשר לא בדת בעונתה הלכתי להקביל פניו פעמים לראות אם יסכום לדברי ולא אשר לא בדת בעונתה בכלתי להקביל פניו כי נסרד בראשונה על דבר תפיסת בני ובשניה על יציאתו (Respp. Chajim Elieser Or Sarna N. 164.)

Ygl, Wiener, Regesten I, S, 13 i. d. Anmerkung, und Grätz G, d. J, VII, Note 9, S, 457.

²⁾ Wiener I. c., p. XIII, N. 1.

Nachdem wir nun durch eine jüdische Quelle wissen, dass vor R. Meir auch sein Sohn verhaftet worden ist, liegt es für uns nahe, die Verhaftung des Vaters mit der des Sohnes in Zusammenhang zu bringen.

Dass das fugit Judeus captivus, wie Wiener a. u. a. O. meint, sich ebenfalls auf R. M. beziehen sollte, leuchtet mir darum nicht ein, weil er ja dann auch schon vor seiner Auswanderung verhaftet gewesen wäre, wovon aber sonst keine Quelle etwas weiss. Es wäre auch dem Judeus captivus noch irgend ein Epitheton beigegeben, wenn es sich auf R. M. bezöge, so wie an den beiden anderen citirten Stellen derselben Quelle die beigefügten Epitheta sofort R. M. verrathen. Es erscheint mir darum richtiger, das "fugit Judeus captivus" auf den verhafteten Sohn R. M.s zu beziehen. Mit diesem Sohne muss eine eigenthümliche Geschichte vorgegangen sein. Er ist wie verschollen; es ist nirgend, weder in jüdischen1) noch in nichtjüdischen Quellen sonst von einem Sohne R. M.s die Rede. Bei der Auswanderung R. M.s nennen sie sein Haus, seine Töchter und Schwiegersöhne oder Schwiegersohn (יותתני), von einem Sohne ist keine Rede. Hätten wir nicht das Schreiben des Jizchak ben Elija2), wüssten wir gar nicht, dass R. M. überhaupt einen Sohn hatte, was an sich schon auffallend ist. Keinesfalls kann dieser Sohn ein Mann von irgend welcher Bedeutung gewesen sein. Seine Verhaftung war sicher die Folge der damals so üppig blühenden verschiedenartigen Verleumdungen. Vielleicht lenkte man den Verdacht auf ihn, dass auch er ein Anhänger des seit 1283 in Neus aufgetretenen und im Juli 1285 in Wetzlar öffentlich verbrannten falschen Friedrich gewesen sei. R. M. hat gewiss alles Mögliche aufgeboten, um seinem

י) In ed. Pr. beginnt N. 19: ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו הי על שאילתך על שאילתך und ist ohne Unterschrift, es gehärt aber יצחקר מי ברה בי יצחק בן אברהם cer mit Bezug auf seinen Namen יצחק seinen Sohn mit den Worten Isaks begrüsst. Auch das ed. P. 338 vorkommend בני pehört nicht R. M. an.

Dieser dürfte ein jüngerer Bruder des Perez b. Elija sein.
 Resp. 542 ed. Pr. hat die Unterschr. אינהם בן היה אליהו ול.

Sohne zur Wiedererlangung der Freiheit zu verhelfen: nur diesen Sinn können haben die Worte: בי נמרד בראשונה על דבר תפיסת בנו. Der Verhaftete bot 1500 Mark als Auslösungsschilling an, wofür der Vater R. M. wahrscheinlich die Bürgschaft übernommen hat. Dem Sohne gelang es aber, heimlich zu entkommen, ohne das versprochene Lösegeld für sich erlegt zu haben. Man hielt sich daher an den väterlichen Bürgen R. M., der aber nicht über eine solche Summe zu verfügen hatte. Man mag auch den falschen Verdacht gegen ihn gehegt haben, dass er um die geplante Flucht des Sohnes wusste, und ihm dafür hart zugesetzt haben. Diese Plackereien bestärkten ihn in dem Entschlusse, gleich vielen Anderen auszuwandern1), und das Ende der Verhaftungsgeschichte des Sohnes war die spätere Verhaftung des Vaters. Auf diese mysteriöse Geschichte von der Verhaftung und der Flucht des Sohnes, über die man Schweigen beobachten wollte, beziehe ich die so geheimnisvoll vorsichtig gehaltene Mittheilung bei Jehuda ben Ascher: "Der König trat mit einer falschen Anklage gegen ihn (R. M.) auf wegen einer gewissen Angelegenheit und verlangte von ihm eine hohe Summe, die der damals unbemittelte R. M. nicht aufbringen konnte"2).

Interne wie externe Quellen ergaben also 1286 als das Jahr der Gefangennahme.

¹⁾ Dieser pragmatische Verlauf der ganzen Begebenheit spiegelt sich deutlich wieder in den Worten: דבי מדר בראשונה על הבר תחים. Diese kurz aufeinandergefolgten Facta stehen in innigem Causalnexus zu einander.

⁹) Siehe oben S. 66, Anm. 1. Wenn auch die in leicht zu verwechselnden Buchstabenziffern daselbst gegebene Jahreszahl nicht richtig ist, so war doch der Sohn Ascheris sieher über den eigentlichen Grund der Verhaftung wohl unterrichtet. Dass R. M. viele heftige Feinde hatte, sahen wir aus den von uns eitirten Stellen: S. 27, A. 4 n. 8, 44, A. 1 und 2.

V. Capitel.

Ort und Daner der Haft.

Sowie unter sämmtlichen Quellen keine einzige den Namen der Stadt nennt, in der R. M. durch Meinhard von Görz gefangen genommen wurde, so giebt auch keine der bisherigen, über die Verhaftung R. M.s berichtenden Quellen den Namen des Ortes an, wohin ihn Kaiser Rudolf ins Gefängnis bringen liess. Selbst in den 4 edirten Gutachtensammlungen, wo er hie und da von seiner Haft spricht, und in den noch zu nennenden anderen Schriften R. M.s. begegnen wir einem beharrlichen Schweigen über den Namen seines Haftortes. Nur in einzelnen der vielen Aufzeichnungen die aus seinen Schülerkreisen oder aus noch späterer Zeit stammen, werden uns gelegentlich 2 Gefängnisse als Haftorte R. M.s genannt, In den "Hagahot Maimunijoth" zu als Ort seiner (וושבורג) als Ort seiner Haft genannt1). Ebenso sagt die Ueberschrift eines in H. h. 89 sich findenden handschriftlichen Jozer, dass ihn R. M. im Gefängnis zu Wasserburg verfasste2). Die Haft in Wasserburg kann nur von kurzer Dauer gewesen sein, da sie sonst nirgend weiter erwähnt wird. Oefter dagegen wird von seinen Schülern ein zweiter Haftort genannt, der seither unter dem Namen "Thurm von Ensisheim" in der jüdischen Literatur allgemein bekannt ist und gleich seinem einstigen

יסכאן נראה לבתי חורף שהוחסו בשביל הקטנים שבבית או בשביל העבד" (ומורי ושחדי והשחתי שאינם רוצים לישב בקרי מותרי הגדולה ליכנס וליהנות ומורי רבי הרים את כי בצרפת היו נוהגים בבית רבי זיל הותר . . . ווכורני כשהייתי אצל מורי במגדל וושבורק שבעיש עשינו מדורה להתחמם כנגדי בלילה וכשישבים עד כסעם היה כלה באי העכשיה לנו לנח עד כסעם היה כלה באי העכשיה לנו לנח או Mose Trani erzählt in seinen RGA-I, 142b, dass am Schlusse seines Taschbez-Exemelars geschrieben stoht: הוה עשה האשל הגדול הרב רי סאיר בר ברוך כשהיה נתפש בוורשוביא (Corrumpirt a. ברוך כשהיה נתפש בוורשוביא (Vgl. Wiener in Frankels Monatsschr. 1863, S. 172)

יזה היוצר יסד הרכ ר' מאיר פרוטנכורק כן הרכ ר' ברוך מגרמשא (" Zunz, Literaturgeschiehte S. 361, Ann. 4.)

Insassen R, M, in den Annalen der jüdischen Geschichte verewigt ist¹). Ein Städtchen dieses Namens im Oberelsass (im Colmarschen) gilt allgemein als der in den Schriften überlieferte Gefängnisort. Aus der viel öfteren Erwähnung Ensisheims geht hervor, dass diese Haft von viel längerer Dauer war als die in Wasserburg. Zunz a. u. a. O. hält die Haft in Wasserburg für die erste und die in Ensisheim tür die zweite. Warum R. M. nach einem zweiten Gefängnis gebracht wurde, wissen wir nicht. Doch dürfte es damit folgende Bewandtnis haben. Wir wissen, dass die Auslösung der unschuldig verhafteten (פריק שברי) im Allgemeinen als dringende heilige Pflicht galt, und da ist es mehr als selbst-

Der Vollständigkeit halber sei hier mitgetheilt, dass bei Schaab, Diplom. Gesch. d. J. in Mainz, S. 473 eine Ortschaft Ensheim im Kanton Pfeddersheim und S. 476 ein Ensheim im Kanton Wörrstadt genannt ist.

Unter den das, S. 61 mit Namen einzeln aufgezählten 54 Judenhäusern, die den Mainzer Bürgern anheimgefallen waren, führt N. 19 den Namen "Zur Wasserburg".

Ich lasse hier sämmtliche Stellen folgen, wo ich Ensisheim als Haftort R. M.s bei seinen Schülern gefunden hahe.

ובמנדל אינויבשהיים תירץ לי מגרו רביי C. V.: הי תשובה מורק אינויבשהיים תירץ לי ibid. zu שמע הרי לכל דברים אלה במנדל אינזיקשהיים ו. ד. קרית שמע במנדל אינוינשהיים הודה מורי רבינו לדברי ואמר לי שחזר 14: הי תפלה מ ושוב הבע תשובה זו במנדל אינויבשהיים ,19, ה' שבת zu, בו מן המנהג ההוא תשובת מורי רבינו :N. 30 אישות In den Respp. zu Maimuni בקרושיו ידו בכתב ידו לפהיר אשר ממנדל אינושהיים וקבעה סורי רבינו בחידושיו בכתב ידו. Respp. שוב חזר בו מהרים זציל במקצת וזיל אשר כתב במנדל : N.31, ספר קנין .xu M. אינוינשתיים אהא דפרק האומנין עכיל אשר כתב בחודושיו בפרק האומנין תשובת מורי רבונו למחור :N. 60 משפטים , Respp. zu M. משפטים , N. 60 במנהל אינוינשהיים אשר סמנדל אינושתיים וקבעה בחדושיו V. 6: "Vom "Thorm. ולאחר ומן בהיותו תפים במנדל אנוושהיים הור בו יכי נול oline nähere Bezeichnung ist die Rede in מינת zn אבל VI, 5: אבל VI, 5: אבל מהרים היה מפרש מתחלה גים בענין זה יבמנדל חזר בו ימפרש יכתב עוד zu VII. 1. das. יבמנדל כתב וויל כותל שונית ניל לפי מלשון שן סלע בוויל כותל שונית ניל לפי VII. 2: ימהרים חולק ובסנדל פיי דהבא סיירי Ins Gefängnis schreibt ihm Abraham b Elieser Halewi, Respp. zu Maim. אין בין, N. 32: ערב ייצאך מכלאך. Der Brief scheint am ערב ייצאן geschrieben zu sein. denn er schliesst: היום רפה לערוב ויום השם הנדול והנורא כרוב על בן דבריי מעטים מרוב ובאתי בקצרה למרבה המשרה. Die Antwort R. M.s be-ארי שבחבורה מבור הסורה אליך אלופי ומיודעי giant: ארי

verständlich, dass zwischen den jüdischen Gemeinden und der Regierung Verhandlungen wegen Aufhebung der Haft R. M.s stattgefunden haben, was auch von jüdischen und nichtjüdischen Quellen bezeugt wird.

Die Annales Colmarienses, bei Böhmer, fontes II, p. 72, berichten zum Jahre 1288, dass die Juden ein Gesuch an Kaiser Rudolf gerichtet hatten, in dem unter Anderem auch die Bitte enthalten war: ut ipsorum Rabbi, i. e. supremum magistrum, cui schola Judaeorum et honores divinos impendere videbantur, quem rex captivaverat, a captivitate carceris liberaret, viginti sibi millia marcarum promiserunt¹). Dass unter diesem "Rabbi", für dessen Freilassung (in Verbindung mit dem angesuchten Schutz für die Juden in Boppard und Wesel) die Juden im Jahre 1288 dem Kaiser die enorme Summe von 20,000 Mark angeboten haben, niemand Anderer als R. Meir gemeint ist, steht ausser allem Zweifel.

Wir haben aber auch einen jüdischen, zeitgenössischen Bericht über stattgefundene Verhandlungen zwischen den Juden und dem König, in welchen sie ihm für die Gewährung ihrer Bitte 23000 Mark versprachen. Der schon einmal erwähnte Chajim ben Jechiel Chefez Sahab aus Cöln²) berichtet: "Ein Vater und sein Sohn hatten ihre übernommene Sendung an die Obrigkeit, soweit es in ihrer Macht stand, möglichst gut ausgeführt. Doch da trat das bekannte unglückliche Ereignis ein, dass der Hegemon (הבבקן) in Gefangenschaft gerieth, nachdem er schon mit dem Rächeramte den Anfang gemacht und zwei von ihnen hatte hinrichten lassen und bezüglich der Uebrigen bereits den Befehl zur Fällung des Todesurtheils ertheilt hatte"3).

Ygl, Wiener, Regesten, S. 13, N. 81 und Grätz, G. d. J. VII. Note 9, S. 457.

²⁾ Dass es nicht angeht, diesen mit Chajim, dem älteren Bruder Ascheris, zu identificiren, wie dies Brisch I. S. 97. thut, bemerkt schon richtig Gross in Grätz's Monatsschr, 1885. S. 313.

כל אחרי שראובן ובנו לא מעלו בשליחות ועשו כל היכולת אך שאירע (3 אונם הידוע שנתפם ההנמון אחרי שהתחול בנקמת. להרוג שניהם מהן

In diesem Bericht giebt sich deutlich zu erkennen die am 5. Juni 1288 in der Schlacht bei Woringen erfolgte Gefangennahme des mit der Cölner Bürgerschaft in jahrelanger Krigsfehde gestandenen Erzbischofs Siegfried von Cöln¹), von dem hier erzählt wird, dass er während dieser Fehde auf die gerechten Klagen der Juden, deren Anhörung immer erst durch schwere Geldopfer erkauft werden musste, über einige ihrer Mörder die verdiente Todesstrafe verhängen liess.

Chajim erzählt dann weiter, dass sie voriges Jahr nur zwölf waren, die dem König 23000 Mark zugesagt hatten, für den Fall, dass er ihr Verlangen ihnen erfülle. Der König war damit einverstanden, nur im Gewähruagsfalle ein Anrecht auf die zugesagte Sumne zu haben. Nun hat aber der König ihre an die Zusage geknüpfte Bedingung muthwilligerweise nicht erfüllt. "Daraufhin", so erzählt er weiter, "sagte ich zu den Gemeinden, ihr dürft unserer Gemeinde gar keine Zahlung auflegen, und alle Gesetzeskundigen, die dabei waren, haben entschieden, dass unsere Gemeinde frei von jeder Zahlungspflicht sei, worüber sie uns einen schriftlichen Revers ausgestellt haben, den ich in meiner Hand habe. Trotzalldem setzten sie auf eine Steuerforderung an unsere Gemeinde, was der König und der Statthalter Eberhard (von Katzenellenbogen) merkten²).

והשאר צוה לכותכם לתתחים הרינה.... שהייב לקיים כל מה שנדר...
(Respp. ed. Pr. 241) Dass unter "Erzbischof" verstanden wird, zeigt das מבוילא des Minhagbuches ferner מפני התנפון מפענוץ ed. P. 339.

S. Weber "Allgemeine Weltgeschichte", VII, S. 794-795. zweite Auflage, Leipzig 1884.

ואשתקד לא היינו אלא ייב שנדרו למלך כינ אלפים לישרי על תנאי יכו אם אם לא יקיים לא היינו חייבים לו כלום ונסונ אחור ולא קיים תנאי וכסוד וכי אם לא יקיים לא היינו חייבים לו כלום ונסונ אחור ולא קיים תנאי וכסוד לא אות הייב ליתן המסון חלילה כיש מבדון זה שכר התחלה נקמה לול נאנם והתניתי עם הסלך ני פעסים שאין לנו דין ודברים עסך אך אם תעשה כה שכסום (the less בדיל לו עלי תנו לך ווה אעסוק (אעריב coben S. 66 Anm. 1 bei Jehuda b. Ascher, sonst müsste man lesen אומם לאו לא יתנו לך פרוטה וענה הסלך איני רוצה יותר אם אעשה מה שבדרתי מוטב ואם לאו לא תנו וכשנסג הסלך אחור אחור אמרי על (אל) הקהילות אל מוטב ואם לאו לא תנו וכשנט הסלך החור אחור שהוי שם פסקו שתקדלה תסילו על הקהלה שלנו מאומה וכל תופשי התורה שהיו שם פסקו שתקדלה

Diese Verhandlungen mit dem König hatten also ein Jahr vor der Gefangennahme des Erzbischofs, demnach 1287 begonnen, waren aber, wie der Schluss der Erzählung durchblicken lässt, auch 1288 noch nicht ganz abgebrochen¹), was mit der ersteitirten externen Quelle stimmt. Hier erfahren wir aber auch, wie sich die Verhandlungen in die Länge zogen, dass Kaiser Rudolt erst nach längerer Erwägung die Gewährung der ihm vorgetragenen Bitte endgiltig verweigerte.

Haben wir so den Zeitpunkt dieser Verhandlungen glücklich eruirt, so liegt die Annahme sehr nahe, dass es sich hierbei ebenfalls um die Befreiung R. M.s und gleichzeitig um den Schutz der Juden in Boppard und Wesel gehandelt habe; so dass Chajim Chefez Sahab und die Colmarschen Annalen über einunddasselhe Factum berichten.

Ein zweiter Zeitgenosse erzählt uns ausdrücklich, dass während der Haft R. M.s sämmtliche Rabbiner, darunter R. Ascher, und Vorstände der Rheingemeinden sich zur Berathung in Mainz versammelten, weil sie die Summe von 30000 Mark zur Ablieferung an die Regierung aufbringen sollten²).

שלנו פטורה וכתבו לנו פטור והפסק בידי ועל כל זה הלכו וקבצו (וקצב) סס על הקהולה שלנו והראה (וראו?) המלך והפחה עכר הרט (עבר הרט).

Wegen der Wichtigkeit dieses Responsums folgt es im "Anhang" dem Wortlaute nach als Excurs I. wo wir noch näher darauf eingehen werden.

¹⁾ Siehe unseren Excurs I.

אני הייתי ברינום כשיצאו מצרפת ונתוועדו כל הקהלות למננצא ומורי וכל תנדולים הדב רבו מנחם מוורצבורק ומורו הדב רבו מנחם מוורצבורק ומורו הדרו אשר וכל תנדולים שהיו ברינום וראשו הקהלות כי הוצרכו ליתן סם נהול למלך לי אלף ותבעו בעלו משלפלין ליתומים מן הקרקעות כי ברינום נדגו שאפילו וש לאדם כמה בתים שוים כמה אלפים אינו נותן מם מהם ושמעתי באותה שעה שמוריני ורבינו מאיר וציל אמר אפילו אם היו חייבים ליתן מפשין קברין כמאתן דלא עברין ומפי כי אם רביע שווים מההוא דפאה שבין חמשין דערין כמאתן דלא עברין ומפי מורי הדב רי שלמה וציל שמעתי מורי לא שמעתי כי היה תפום אבל מפי מורי הדב רי שלמה וציל שמעתי מורי לא שמעתי בדגא (Respp. Chajim Or Sarna, N. 110.)

Unter dem בשיצאו מצרפת kann nur eine partielle Austreibung verstanden sein.

Es wäre von Wichtigkeit über den hier genannten Salomo in Prag etwas Näheres zu erfahren: vielleicht gelingt es mir, in meinen "Materialien zur ältesten Geschichte der Prager jüdischen Gemeinde" Genaueres über ihn zu bieten. In ed. Pr. N. 690 richtet איינים בעלים מות Anfrage an Samuel a. Bamberg, den er anspricht במר במר אמרים במות אמרים

Bei drei von einander so unabhängigen Berichten über solch enorme Geldversprechungen der Juden an die Regierung während der Haft R. M.s spricht Alles dafür und Nichts dagegen, dass es sich um seine Auslösung handelte.

Ueber das Endresultat der Verhandlungen lauten die Berichte in den Quellen verschieden. Die Colm. Annalen setzen einfach ihre Erzählung weiter fort: "Rex Judeorum petitionem exaudivit, Judeum captivum libertati restituit, illos de Vesela atque Popardia in marcis 2000 condempnavit et eos a mortis periculo liberavit". Dagegen sprechen aber die oben bereits angeführten jüdischen Quellen, darunter die entscheidende in dem seither aufgefundenen Epitaph, die sämmtlich R. M. im Gefängnis sterben lassen. Dass jedoch die Verhandlungen nicht ganz resultatlos für R. M. geblieben sind, das sagen deutlich die Worte des Jehuda b. Ascher, der uns berichtet: nachdem man den vom König selbst namhaft gemachten Bürgen für die versprochene Summe gestellt hatte, שיפרע שיפרע יותר מובה יותר בסוהר הרחיבו הרחיבו Dadurch kennen wir auch den Grund, warum R. M. von Wasserburg nach einem anderen Gefängnis gebracht wurde. Das war eben das Resultat der Verhandlungen, dass ihm das leichtere Gefängnis Ensisheim zum Aufenthalt bestimmt wurde2), Hier aber blieb er, wie sämmtliche jüdischen Quellen berichten, bis zu seinem Tode. Warum das Auslösungswerk nicht durchgeführt wurde, ist schwer zu eruiren. Aus den Worten des Chaj. Chef. Sah. könnte man herauslesen, dass der König von der getroffenen Abmachung zurückgetreten sei. Richtig

¹⁾ Schalscheleth l. c.

²⁾ Vielleicht wollen auch die Colm. Annalen mit dem "libertati restituit" nur sagen, dass man ihm gewisse Freiheiten eingefäunt hat; oder, was mir richtiger scheint, es ist darunter nur der Entschluss und Wille des Königs verstanden, dass er durch den Erlag der Summe der Freiheit wiedergegeben sei, womit die Fassung bei Chajim Chef. Sahab übereinstimmen würde. Denn zur factischen Freilassung musste ja die versprochene Summe schon erlegt worden sein, dies sagen aber die Annalen selbst nicht, sie sagen nur: "sibi promiserunt", gerade so wie sie bei Böhmer, Fontes II, 21, von dem entflohenen "Judeus captivus" sagen: "tradere promittebat". Vgl. oben S. 69.

scheint allenfalls zu sein, dass diese enorme Summe von den armen, schon vielfach gebrandschatzten Gemeinden nur schwer und langsam aufzubringen war, was dem R. M. nicht unbekannt bleiben konnte. Es musste ihn darum doppelt schmerzen, dass seine Enthaftung um einen solch hohen Preis erkauft werden sollte; überdies könnte die Regierung, dieses Manöver der Verhaftung gefeierter Männer zu Gelderpressungszwecken, wenn es ihr e in mal gelingt, in dieser Zeit ewiger Geldnoth oft wiederholen. Er sträubte sich darum, wie uns Salomo Lurje berichtet¹), gegen seine so hoch bemessene Auslösung. Hier reiht sich als Schlussglied in der Kette der Begebenheiten an der Bericht des Jeluda b. Ascher: "Inzwischen (während dieser langwierigen Verhandlungen) starb R. M. im Gefängnis²).

Hiermit sind wir bei der Frage nach der Dauer der Haft angelangt. Als terminus a quo haben wir hiefür den 4. Tammus 5046 endgiltig fixirt. Da aber nach dem Vorangegangenen der terminus ad quem durch das Todesdatum bestimmt wird, so kann die Dauer der Haft erst nach Sicherstellung des Todesjahres mit Bestimmtheit angegeben werden.

Jehuda b. Ascher hat für den Tod R. M.s gar kein Datum. Er lässt ihn 5065 = 1304 oder 1305 verhaften, darauf folgen die Verhandlungen wegen der Auslösung, wo er inzwischen — ohne jede Angabe wann — im Gefängnis stirbt³). Zakuto lässt ihn sterben 5065⁴). Da wir schon

שטעתי על מהרים מרוטנברק זיל שהיה תפום במגדל איונישהיים כמה (שנים והשר תבע מן הקהילות סך גדול והקהלות היו רוצים לפרותו ולא הניח על (Jam schel Schlome, Gittin IV, N. 66.)

²⁾ ארך זה נפסר הרם בכית האסורים (Schalsch, Hakk, a. a. 0.) Die Nachricht von der Bürgschaft Ascheris für seinen Lehrer und von seiner Flucht wegen Nichteinlösung seines Wortes bedarf selbst noch der Bürgschaft ערכא צריך, da Ascheri lange nach dem Tode R. M.s., erst 1303, ausgewandert ist. Vgl. Grätz l. c. Ueberlassen wir darum diese Bürgschaftsgeschichte Ascheri's dem Reiche der Sage.

³⁾ Vgl. vorige Anmerkung.

Júchasin: של הראים רבי מאיר מרושנבורק רבו של הראים
 ז'ל בבית הסוהר שנת מיה

oben nachgewiesen haben, dass auch er ihn 5046 verhaften lässt1), so hätte nach Zakuto die Haft gedauert von 5046-5065, also 19 Jahre. Das "Konteros" bei Gedalja sagt: "Im Jahre 5057, am 4. Tammus, verhaftete der römische Kaiser Rudolf den R. M., der gestorben ist im Gefängnis am 19. Ijar und nicht beerdigt wurde bis zum 4. Adar des Jahres 50672), Diese Fassung ist sehr dunkel. Man weiss nicht recht, ist hier der näch ste Ijar nach dem vorhergenannten Tammus 5057, also Ijar 5058 gemeint, dann wäre er kein ganzes Jahr in Haft gewesen, oder ist der letztverflossene Ijar vor dem Adar 5067, also Ijar 5066 gemeint, wie es auch Asulai auffasst3), so wäre er in Haft gewesen circa 9 Jahre, vom 4. Tammus Ijar 5057 - 19. Ijar 5066. Gegen diese drei mit einander differirenden Quellen geben die anderen drei Quellen: Wormser Minhagimbuch, Randnotiz bei Ahron Worms und die competenteste Quelle hierin, das seither aufgefundene Epitaph, gleichlautend den 19. Jiar 5053 als Todesdatum an. Darnach dauerte die Haft R. M.s. circa 7 Jahre vom 4. Tammus 5046 - 19. Ijar 5053 = 19. (28.) Juni 1286 - 27. April 1293, wo sich sein Geist der engen irdischen Zelle entrang.

VI. Capitel.

Leben in der Haft, Tod, Alter.

Die sieben Haftjahre R. M.s waren sieben Jahre geistiger Hungersnoth für seine zahlreichen Schüler und Verehrer. Alles sehnte sich und durstete nach dem erfrischenden Quell

ed. Frankf. II, S. 152.)

ותלסידו מהרים מרוטנכורנ ודוא היה כשנת מיז לאלף הששי Doi Juchas. das Verhaftungsdatum sein soll, habe ich schon oben gegen Gans erhärtet. Woher stammte denn auch dieses Todesdatum?!

בשנת חמשת אלפים ניז די תמוז מלך רומה המכוני ריידליף תפס הר"ם (* מרוטנבורק ונפטר בתפים: ייט אייר ולא נתן לקבורה עד די אדר שנת כיז לפרט. שם הנדולים) ולא ניתן מהרים זיל לקבורה כמה. חדשים מאייר עד אדר (*

seiner Belehrungen. Mit dem Einzug R. M.s in die Pforten des Gefängnisses ward es finster in den Räumen des Lehrhauses, und alles strömte hin nach Wasserburg und Ensisheim¹⁾, um sich aus den dortigen Gefängnisräumen Licht vom

¹⁾ Es ist bereits oben gesagt worden, dass Zunz Wasserburg für den ersten und Ensisheim für den letzten Haftort hält. Darnach müsste in weiterer Consequenz Wasserburg auch das sich weitere und Ensisheim das leichtere Gefängnis gewesen sein. Mit dieser Annahme ist jedoch nur schwer zu vereinbaren die Erzählung von der im Gefängnis zu Wasserburg am Freitagabend stattgefundenen gemüthlichen Versammlung seiner Schüler um den für sie geheizten Kamin, was eher auf eine leichtere Haft hinweist. Es wäre daher noch erst zu erwägen. ob nicht vielleicht nmgekehrt Ensisheim die erste, schwerere und Wasserburg die letzte, leichtere Haft war. Damit würde gut stimmen seine aus Ensisheim an Ascheri gerichtete, weiter oben angeführte Klage über seine finstere, von Todesschatten erfüllte Haft. Auch das von Zunz aus שכמי מסכל דוחקי ומסוסרות dem in Wasserburg verfassten Jozer angeführte שכמי יבות נתכי lässt eher darauf schliessen, dass er hier - in Wasserburg -Erleichterung gefunden habe. War Wasserburg die erleichterte Haft, so dürfte man vielleicht die weitere Vermuthung wagen, dass er nach Aufhebung der Haft in Ensisheim nach Mainz gebracht und dort nur in dem schon genannten Hause No. 19 "Zur Wasserburg" internirt wurde. Erinnern wir uns an die Erzählung des Chajim Or Sarua von der in Mainz stattgefundenen Versammlung der Rabbiner sämmtlicher Gemeinden am Rhein, wo er nus eine dort gehörte Bestimmung R. M.s mittheilt, mit der Beifügung ימפי מורי לא שמעתי so klingt das anch darnach, als wäre zu der Zeit auch R. M. wol ebenfalls in Mainz, aber nicht frei, sondern verhaftet gewesen, (כי הוה תפום) darum konnte er es nicht von ihm selbst hören. Denn war da R. M. überhaupt nicht in Mainz, so hat diese ganze Beifügung keinen rechten Sinn, den sie aber wol hat, wenn R. M. zn der Zeit in Mainz (zur Wasserburg) in Haft war. Sollte dieser mit aller Vorsicht geäusserten schwachen Vermuthung einige Berechtignng zugesprochen werden, so wäre damit auch das libertati restituit der Colmarschen Annalen erklärt. Bemerkt sei noch, dass in keiner der drei Quellen: Minhagimbuch. Glosse bei Ahron Worms und Epitaph. der Name des Gefängnisses genannt wird, in dem R. M. gestorben ist. Endlich sei erinnert an die Verhaftung des Sohnes R. M.s in Mainz. Trotzalldem aber empfiehlt es sich mehr, Mainz als das letzte Rabbinat R. M.'s anzusehen, darum fand es Ch. O. S nöthig zn sagen ומפי מורי לא שמעתי כי היה תפום.

"Erleuchter" zu holen, wogegen die Regierung Nichts einzuwenden hatte. Ein untrüglicher Beweis, dass er nicht wegen irgend eines verschuldeten Vergehens in Haft war.

Sein Leben in der Haft war daher durchaus kein von der Aussenwelt gänzlich abgeschnittenes. Vielmehr sahen wir in Wasserburg am Freitagabend seine Schüler am traulichen warmen Kamin um ihn versammelt, wo das christliche Dienstpersonal ihnen durch Erhaltung des Kaminfeuers den Aufenthalt daselbst angenehm zu machen sucht. In Ensisheim sahen wir ihn schriftlich mit weiten Kreisen der Aussenwelt verkehren. Briefe empfangen und versenden, seinen Schülern Vorträge halten, die sie sorgfältig aufzeichnen und in besondere Sammelwerke niederlegen. Er bearbeitet auch hier die schwierigsten talmudischen Materien, ohne dazu auch nur die nothwendigsten Bücher zu haben, über deren Mangel er klagt. Hauptsächlich scheint er sich hier mit Wiederholungen beschäftigt zu haben, um seine vor der Haft niedergeschriebenen Werke und Entscheidungen einer nochmaligen genauen Prüfung zu unterziehen. sehen wir ihn im Gefängnis sehr häufig von seinen früheren Texterklärungen und gesetzlichen Entscheidungen abkommen und zu anderen, oft den ersten entgegengesetzten Resultaten gelangen1). Diejenigen aber, die einst persönlich seinen Vorträgen gelauscht hatten, und jetzt nur schriftlich mit ihm verkehren konnten, entbehrten seine mündlichen

יכן הוא רגיל לעשות :Abschn. 14: היה מורו רבינו לדברי ואסר לי שחזר בו מחזר בו מסרל אינוישהיים הודה מורו רבינו לדברי ואסר לי שחזר בו שוב חזר בו מסרל אינוישהיים הידה מורו רבינו לדברי ואסר על מו מסנל המול במקצת וויל אשר מבב במנדל אינוישהיים ואף על פי שלא קבלתי במקצת וויל אשר מבב במנדל אינוישהיים ואף על פי שלא קבלתי מול מון חולוק וכן דנתי עד עכשיו כדברי רבותי חוזרני בי ולאחר מון במנדל אינוישהיים הזר בו וכוניל א אהלות מון מינוי על אול אווישהיים הור בו וספרש א אהלה מכ בענין זה ובמנדל חזר בי וספרש א 1,5: ובתב מהרים כותל שניי וכמנדל פי דהבא VII. 2 שפוד לאדם דבאדם לא ובמנדל פי דהבא 2 מינוי עשור על מדרים בתשובה Von seinen Wiederholungsstudien in der Haft ist ausdrücklich מדרים בתשוב פו Abscho. 19 שבי במדל מדרים בתשוב פרע תשובה וו במנדל שי מבר מכדל במדל בתודשיו בחדושיו

Belehrungen so schwer, dass sie ein Heer von Anfragen an ihn ins Gefängnis sandten. Eine solche Unzahl von Fragen sendet an ihn einmal ins Gefängnis Abraham b. Elieser Halewi und schliesst sie mit folgender originellen Entschuldigung: "Möge Dir dies nicht zur Last sein, denn Thora ist es, in der ich der Belchrung bedarf. Betrachte und behandle dies daher so, als wenn ich vor dir lernte, wo ich dir noch viel, viel mehr Mühe gemacht hätte"!). Nichtsdestoweniger bestätigt ihm R. M. in der Antwort, dass er ihn mit seinen vielen Fragen sehr erm üd et habe²).

So lernte und lehrte R. M. auch in der Haft mit demselben bewundernswerten Fleisse und derselben beharrlichen Unverdrossenheit wie früher. Das ihn im Alter getroffene harte Los hat keine Verbitterung in ihm erzeugt. Wol schmerzt ihn der Gedanke, ein Bewohner des Gefängnisses zu sein³), aber er glaubte nicht, dass er sein Leben dort beschliessen werde; er trug sich viehnehr mit der Hoffnung, aus dem Gefängnis herauszukommen und in der Freiheit seine volle une in geschränkte Lehrthätigkeit wieder

יאל יהו לך למשא כי תורה היא וללמוד אני צרוך וראה ועשה כאילו (1 N. 32), ספר קנין (Respp. zu Maim, היותו לומד לפניך והיותו מטרוחך יותר ויותר N. 137, תשוי מהרויל ni מיינשטרליין N. 137, תשוי מהרויל ni מיינשטרליין N. 137,

Aus N. 35, erfahren wir, dass R. M. einen Commentar zu נדרים verfasst hat, der zur Zeit seiner Haft im Besitze seines "Genossen" Jizchak aus Göttingen war. ישין בפזרשתי בנדרים ודם ביו לואין פנאי לכתוב לך כל זה האורך שלא חברינו הדר יצחק פנוטיננן זיל ואין פנאי לכתוב לך כל זה האורך שלא (N. 35.) Das לז lässt sich hier nicht gut zusammenreimen mit dem נדם ביד und dirfte, wie oft, auch hier falseh sein.

Ygl, das schon einmal angeführte מבור הסורה אליך in Respp, z.
 Maim. הנעי הנשכח מכל טוב אסקופא הנדרסת das seine in der Haft geschriebenen Gutachten zuweist bei der Unterschrift haben.

aufnehmen zu können. Bestärkt in dieser Hoffnung durch das Bewusstsein seiner Unschuld, in erster Linie aber durch sein festes Gottvertrauen, schliesst er einmal sein Schreiben an einen Schüler mit folgenden ergreifenden Worten hoffnungsvollen Gottvertrauens: "Meine Commentare zu Seraim und Taharoth will ich gerne, wie ich hinauskomme in Frieden, mich bemühen, dir abschreiben zu lassen. In meiner Haft vergass ich meines Schöpfers nicht und hieng treu seiner Lehre in Ehrfurcht an. Die Edlen aber mögen erschauen die göttliche Huld, und das goldene Kleinod möge ferner nicht verdunkelt werden"1), Getragen von solch frommen Gefühlen, gab er sich in der Haft ausschliesslich dem heiligen Gesetzesstudium hin, in dem er ganz auffging. Die Religionswissenschaft bildete seine Welt, der sein ganzes Denken, Sinnen und Trachten so ununterbrochen gewidmet war, dass sie ihn auch im Schlafe nicht verliess. Welches Wunder, wenn die von allen Seiten an ihn ergangenen Fragen auch in stiller Nacht auf einsamem Lager seinen Geist umschwebten, dass er auch in Träumen Entscheidungen traf, die er fest in sich aufnahm und dann beim Erwachen niederschrieb. Wenn er daher eine Entscheidung auf "den Herrn der Träume" zurückführt2), so berechtigt uns dies durchaus

ופיי ורעים ושהרות שלי לכשאצא לשלום אסרח ברצון שיהו מועתקים לד ובת ווי את לד ובתפיסתי את בוראו לא שכחתי ובתורתו וויראתו דבקתי והמתורבים יהוו את לד ובתפיסתי את בוראו לא שכחתי ובתורתו וויראתו דבקתי והתורבים יהוו את הי בנועם N, 151.) Das Resp. scheint an Ascheri gerichtet zu sein. In dem State der in eine Anspielung liegen auf jene opferwilligen Kreise, die bereit waren, das hohe Lösegeld für R. M. zu erlegen; wie das בא יות את הי sicher besagen soll, dass ferner keine Verhaftung grosser Männer in Israel vorkommen möge.

פו בעל החלום במגדל אינוינשהיים נראה לי הלכה למעשה ? כמודל כמודל כמו בתכ החלום עכול אשר כתכ בחירושיו בפרק האומנין במגדל כמו שהוכחתי ספי בעל החלום עכול אשר כתכ בחירושיו בפרק האומנין במגדל במודל במודל במודל במגדל במגדל

nicht, R. M. zum Mystiker zu stempeln, vielmehr haben wir darin nur die Folge eines natürlichen psychischen Vorganges zu erkennen.

So war das heilige Gesetzesstudium sein Trostengel, der ihm aus dem reichen Meere des Talmud erfrischende Gedanken gespendet, die seinen Geist aufrechthielten, dass er mit seinen mächtigen Schwingen die Kerkerpforten durchbrach und dadurch ihn vergessen liess, dass sein Leib von engen Kerkermauern eingeschlossen ist.

Als aber wider Erwarten Jahre dahingegangen waren, ohne dass seine Hoffnung sich erfüllt hätte, da fing ihm endlich doch an, die Haft zu lange zu dauern, und er klagt am Schlusse eines Schreibens aus Ensisheim seinem Schüler Ascheri wehmuthsvoll: "Tossaphot zu Gittin und Ritualwerke habe ich in diesen Räumen der Oede nicht, und so schrieb ich all diese Worte nieder, wie sie mir vom Himmel eingegeben wurden. Sollte man aber finden, dass die Tossaphoth und Ritualcodices in irgend einem Punkte gegen mich entscheiden, so ist meine Ansicht als nichtig zu betrachten. Denn was kann wissen ein Elender, der in der Finsternis wolnt unter Todesschatten und nicht des Lebens Ordnung hat jetzt schon 3½ Jahre, der im Elend von allem Guten vergessen ist, eine getretene Schwelle, die einst gen annt wurde: Meir b. Baruch".

מוסמי (תוספי RGA. ed. Berl. H. Amst. II. richtig ימין אין כידי (י ילא ספרי פסקי׳ כארץ הנגב וסבכתי? (וכתכתי (viell) כל אלה הדברים כאשר הראוני מן השמים ואם ימא שהתוסי וספרי המוסקים חולקים עלי בשום דבר דעתי סכוטלת להם כי מה לעני יודע שיושב חושך צלמת ולא סדרים זה ני שנים ומחצה העני הנשכח מכל מובה אסקופא הנדרם דנקרא בשכבר מאיר ביר ביידן ולה"ה (Respp. z. Maim. הלכות אישות, N. 30 Vgl. RGA ed. B. I. c).

Wegen des leicht zu missdeutenden התקרא בשכבר sah ich mich veranlasst, einen eingehenden Außatz unter dem Titel: "Der Ausdruck der den talmudischen Schriftstellern des Mittelalters" in Rahmers Litteratur-Blatt, Jahrg. XXI. N. 2, zu veröffentlichen, den ich zum richtigen Verständnis des mit משכבר ausgedrückten Sinnes hier im "Anhang" wörtlich als "Excurs II" folgen lasse. Hier sei der Kürze halber nur so viel gesagt, dass auch darin nur eine Anspielung auf sein damaliges düsteres Geschick liege und den traurigen Vergleich anstelle zwischen einst und jetzt.

Aus diesen Worten, in welchen der vom Schicksal so hart geprüfte grosse Mann sein jahrelanges ödes Kerkerleben dem treuen Freund und Schüler so schwarz ausmalt, weht der Geist tiefster Schwermuth uns entgegen. In diesen schmerzerfüllten Ton klingt der Schluss seiner Briefe aus dem Gefängnis gewöhnlich aus. Ob R. M. auch da noch Hoffnung auf Befreiung hegte? Sicher ist jedenfalls, dass die zweiten vierthalb Jahre der Haft seine Seele noch tiefer niedergebeugt, seinen Lebensmuth noch mehr gebrochen haben werden als die ersten. Der Hoffnungsstrahl, der Anfangs noch im Kerker ihm geleuchtet hatte, wurde allmälig schwächer, bis er endlich seinen letzten Schimmer schwinden sah. So von aller Hoffnung verlassen, sah der einsame greise Thurmbewohner dem Tode als Befreier entgegen, der am 19. Ijar 5053 ihm Erlösung und das himmlische Licht der Ewigkeit gebracht, den Juden aber ihr "grosses Licht" ge-

Da damals die Haft — wie genau angegeben ist — schon 34/2 Jahre gedauert hatte, so muss dieser Brief geschrieben worden sein etwa im אבר 5050 — Ende 1289 oder Anfang 1290; denn vom 4. Tammus 5046 bis zum אבר 5050 sind genau בין בין שנים ומחנה בין 1715.

Gelegentlich bringe ich hier die Lösung einer schwierigen Stelle in den Responsen des Chajim Or Sarua zur Beurtheilung vor den Forscher, N. 229 behandelt folgenden Fall. Die Bürger einer Stadt hatten sich gegen König Rudolf empört (מרדו במלך רודאלף) weil er ihnen eine Steuer auferlegt hatte, die sie früher nie gezahlt hatten. Nach Bewältigung des Aufstandes, zwang sie der König, 400 Mark, die er einem Juden schuldete, diesem zu zahlen. Sie verpflichteten sich, diese Schuld in 4 Jahresraten zu zahlen. Die erste Rate sollte gezahlt werden במרחשון שנת נביל Diese erste Zahlung leisteten sie beim Leben des Königs, dann starb der König. (ועתה פרעון הראשון המלך (בחיי המלך ואו מת המלך). Cheschwan 5100 (נביל) ist = October-November 1339, da regierte aber Ludwig der Baier, nicht Rudolf. Auch starb das Jahr darauf, d. i. vor Cheschwan 5101=1340 kein deutscher König. Ich lese daher nicht אכיל, sondern אכיל, also Cheschwan 5051=1290, wo Rudolf noch lebte. Das Jahr darauf, 15, Juli 1291, starb Rudolf, also vor der zweiten Zahlung, die im Cheschw. 5002 = Octob,-Nov. 1291 erfolgte So stimmt Alles genau, Grätz, Gesch., VII, S. 185. Anm. bringt den Anfang des Responsums, ohne das darin gegebene widerspruchsvolle Datum auch nur zu berühren.

nommen und den Himmel der jüdischen Wissenschaft in tiefste Trauer und Finsternis gehüllt hat.

Die Beantwortung der Frage, in welchem Alter R. M. starb, hängt von der Bestimmung seines Geburtsjahres ab. Frankel1) lässt ihn "etwa 1230", ebenso Grätz2) "um 1230" geboren sein. Gross lässt ihn einmal "um 1230 bereits im Knabenalter stehend, in Würzburg der Schüler Isaks aus Wien sein"3), ein anderesmal lässt er ihn "ungefähr 1223" geboren und "um 1235" in Würzburg sein"). Bei der Bestimmung seines Geburtsjahres sind folgende Punkte ins Auge zu fassen. Dass er ein hohes Alter erreichte, sagt eine Quelle mit vollster Bestimmtheit5). Es wird aber auch in einer 1297 angelegten Märtyrerliste eine Tochter R. M.s mit dem Attribute "die Alte" genannt6). Ferner wissen wir, dass er spätestens 1284 eine Enkelin ausgeheirathet hat, die im ersten Jahre ihrer Ehe kinderlos gestorben ist, und dass man ihm, nicht ihrem Vater, die Mitgift zurückgegeben hat, weil er (R. M.) sie ihr gegeben hatte⁷). Beides, die Verheirathung wie die Rückgabe der Mitgift, kann nur

¹⁾ Entwurf u. s. w , S. 51.

²⁾ Gesch. VII, S. 170.

Frankels Monatschr. 1871, S. 257.

⁴⁾ Grätz's Monatschr, 1885, S. 375,

⁵⁾ Schalscheleth, l. c. רבינו מאיר מרוסנבורג הגקרא מדרם היה בדור הזה זקן מופלג.

⁹⁾ Im Memorbuch von Pfersee, einem Auszug aus dem 1297 angelegten Mainzer Memorbuch: דף עיב סרת רבקה הזקינה בת האשל (Mitssehr. 1873, S. 513). Wollte man auch mit הינו מורנו ורבינו מאיר סרוטבורות (Mitssehr. 1873, S. 513). Wollte man auch mit היקו מורנו החבלה חבלה חבלה הוא של den Sinn: die (durch Wissen) Ehrwürdige verbinden, so konnte man ihr doch nur dann dieses Epitheton beilegen, wenn sie auch an Jahren alt war.

vor seiner Auswanderung, beziehungsweise vor der Verhaftung gewesen sein. Endlich besagt eine Quelle nicht undeutlich, dass sein Schwiegersohn noch beim Leben R. Baruchs, also vor 1276, dem Todesjahre des letzteren, eine zweite Tochter verlobt hat!). Ziehen wir noch in Betracht, dass er auf die 1244 in Frankreich stattgefundene Talmudverbrennung die in die Liturgie für den 9. Ab aufgenommene Zionide משמלי שברובה tat²), deren ganzer Ton den Augenzeugen des beklagten Ereignisses erkennen lässt, so spricht Alles dafür, sein Geburtsjahr höher hinaufzurücken, und es spricht Nichts dagegen, etwa 1215 als sein Geburtsjahr anzunehmen. Er hätte sonach ein Alter von ungefähr 78 Jahren (1215—1293) erreicht. In Würzburg kann er etwa 1225 als zehnjähriger Knabe gewesen sein, und bei der Abfassung der Zionide stand er im Alter von etwa 30 Jahren.

VII. Capitel.

Bestattung.

Mit dem Tode R. M.s ist dessen Geschichte noch nicht zu Ende. Es sollte sich auch nach seinem Tode noch ein trauriges Capitel in seiner Geschichte abspielen, das erst den Schlussact dieser historischen Tragödie bildet. Der Tod des grossen Mannes im Gefüngnis nach siebenjähriger unverschuldeter Haft hat nicht etwa — wie man glauben sollte — versöhnend auf die Regierung gewirkt, um ihn

וחתני יבוא שם כעיש ויכרות עםך 229. ברית חדשה שלא תסום ואתה וכל אשר לך שלום כוסש סאיר ברי בדיך ברית חדשה שלא תסום ואתה וכל אשר לך שלום כוסש סאיר ברי בדיך Vielleicht handelte es sich um die Verlobung der zweiten Tochter, beziehungsweise Enkelin Manne der verstorbenen ersten Tochter, beziehungsweise Enkelin Rachel. Dann giebt das ersten Tochter, beziehungsweise Enkelin Rachel. Dann giebt das und wollte damit auch am einfachsten die strittige Angelegenheit wegen der Mitgift der Verstorbenen ordnen. Zunz I. e. las hier nur heraus, dass R. M. "noch bei seines Vaters Lebzeiton eine Tochter verheirathet hatte," was nichts Ungewöhnliches wäre, nach uns aber hätte sich seine zweite Enkelin Beim Leben seines Vaters verlobt.

²⁾ Grätz, Gesch. VII, S. 107. Vgl. das. Anm. 3 und Note 5.

von seinen Angehörigen, Schülern und Verehrern wenigstens würdig bestatten zu lassen, sondern scheint die entgegengesetzte Wirkung hartherziger Unversöhnlihkeit bei ihr hervorgebracht zu haben. Bis zu seinem Tode mochte sie die Hoffnung nicht aufgegeben haben, durch die lange Dauer der Haft endlich doch seinen sittlichen Heldenmuth zu brechen, seinen festen, unbeugsamen Charakter zu erschüttern und so zuletzt aus seiner erbetenen Enthaftung einmal noch ein grosses Auslösungscapital herauszuschlagen. Als sie aber durch seinen Tod in dieser Hoffnung sich getäuscht sah, wollte sie ihre Rache noch an der entseelten Hülle des Mannes ausüben, der sie durch die beharrliche Ablehnung seiner Auslösung um das ihr angebotene hohe Lösegeld gebracht hatte. Zu diesem Rachegefühl gesellte sich noch bei ihr die neue Speculation, sich durch das Zurückhalten der Leiche schadlos zu halten, indem die Juden gewiss auch die ihnen theuere Leiche ihres gefeierten Lehrers gerne auslösen werden; und so verweigerte man ihre Auslieferung und hielt sie unbestattet im Gefängnis zurück.

Dass die jüdischen Gemeinden die grössten Anstrengungen gemacht haben werden, um von der Regierung die Erlaubnis zu erwirken, die Hülle R. M.s auf einem ihrer Begräbnisplätze bestatten zu dürfen, können wir bei der unter den Juden allgemeinen Heilighaltung dieser uralten Pietätspflicht mit vollster Sicherheit annehmen, wenn uns auch die Quellen hierüber Nichts berichten. Doch alle diesbezüglichen Bemühungen blieben unter der Regierung Adolfs von Nassau erfolglos. Adolf fiel in der Schlacht bei Göllheim fünf Jahre nach dem Tode R. M.s. und dieser hatte noch immer keine Grabstätte gefunden. Auch unter Albrecht waren neuerdings über acht Jahre dahingegangen, und die Leiche des unglücklichen Rabbiners lag noch immer unbestattet im Gefängnis, Die Trauer der jüdischen Gemeinden muss darüber noch grösser gewesen sein als über das Hinscheiden R. M.s, was man als unabänderliches Naturgesetz hingenommen hatte. Die Bemühungen zur Auslösung der Leiche

wurden darum ohne Zweifel ununterbrochen weiter fortgesetzt. Denn die lange Flucht der Jahre seit dem Tode R. M.s hat den Eifer für seine würdige Bestattung keinesfalls erkalten lassen, sondern umgekehrt, hat ihn gewiss nur erhöht. Endlich im Jahre 1207, dem vorletzten Regierungsjahre Albrechts, wo dieser wahrscheinlich viel Geld zu seinen vielen Kriegen in Thüringen brauchte, wurde das Auslösungswerk durchgeführt und die Leiche R. M.s im 14. Jahre nach dessen Tode aus dem Gefängnis nach Worms gebracht und dort am 4. Adar 5067=1307 bei seinen Vätern begraben, wo sich noch heute der ihm gesetzte Grabstein mit dem unten folgenden Epitaph befindet¹). Einem Einzelnen

מהרם . . רכנא מאיר מע ציון הלז לראש מרנא ורכנא מאיר כן הר' רכי ברוך אשר תפשו מלך רומי בארבע ימים לירה תמוז שנת ארבעים ושש לאלף הששי ונפטר בתפישה יש באייר שנת המישים ושלש ולא ניתן לקבורה עד ארבע ימים לירה אדר שנת ששים ושבע לאלף הששי תהא נפשו צרורה בצרור החיים עם צדיקן עולם בנן עדן א'א מלה.

Bemerkenswert ist, dass dem Namen hier nicht beigefügt ist: מרובות B. Blogg in seinem מדרים בדרים בדרים B. Blogg in seinem מדרים בדרים בדרים בדרים 1875, 8. 317, hat zwar: דרים בדרים בדרים בדרים לראש מרגא ורבנא מדרים בדרים בדרים לראש היה ליא לראש מרגא ורבנא מדרים בדרים בדרים

ים בדיקים Das Epitaph lautet nach Lewysohn נפשות צדיקים. S. 35, N. 21:

war es beschieden, dieses hochherzige Werk zu Ende zu bringen; und die dankbare Nachwelt hat uns in steinernem und schriftlichem Denkmal auch den Namen dieses edlen Mannes

Suchen endlich ganz unerwartet beim Hinausgehen am Eingange des Gottesackers gefunden hat." Ich entnahm aus einem höchst glaubwürdigen Bericht, dass auch in früherer Zeit die Grabstättte sammt Grabstein R. M.s bekannt waren, woselbst fromme Gebete verrichtet zu werden pflegten. Der bereits erwähnte Metzer Rabbiner. Ahron Worms (st. 2. Mai 1836) erzählt in seinem Werke [1] [2, 8. 77 a: במיע עם פרנם שלו ומסוך לקברו (של מהרים) המצויין שם במדור על קברו (של מהרים) המצויין של שתן (שארו וכסיך עם המצבות לוברון מקום ושאר המקום פנוי מבלי שפיכת עפר עיר במיע עם דמצבות לוברון מקום ושאר המקום פנוי מבלי שפיכת עפר עיר לכבוד צריקים אלו והכתב מסושטש על המצבה ורבים נכונים בשם לכבוד צריקים אלו והכתב מסושטש על המצבה ורבים נכונים בשם המרכ ואני קריתי המעשה בכתב ישן נושן מומן ההוא וגם להרוא שם במדם של Dieser Bericht stimmt in allen Einzelheiten genau überein mit den Angaben Lewysohn die verwitterte Grabschrift nur zenauer entziffert.

Das hier gegebene Beerdigungsdatum hatte auch Gedalja in einem ונים פוספים gelesen. Wenn dagegen abweichend im Minhagimbuch nach L. der 4. Ijar 5066=1306, nach Ahron Fuld im אות פוספים ביי פוספים ב

Ob die erste, hier durch größeren Druck hervorgehobene Zeile: מאיר מע מאיר מע die richtige Entzifferung ist, möchte ich selt bezweifeln. Es leuchtet mir nicht ein, dass in einer Zeile der Name zugleich abbrevirt und auch ausgeschrieben unmittelbar nebeneinander vorkommen soll. Die Bedeutung der zwei Punkte zwischen diesen zwei Schreibarten seines Namens bei L. kenne ich nicht. Vielleicht bezeichnen sie eine Lücke, entstanden durch das Ausfallen der zwei Buchstaben ברוף ברוף בר Bomerkenswerth ist endlich, dass im ganzen Epitaph von einer stattgefundenen Auslösung der Leiche Nichts erwähnt wird.

erhalten, der sein grosses Vermögen für diesen heiligen Zweck geopfert hat. Dieser Mann, der für dieses nach Lewysohn "nicht ohne persönliche Gefahr" durchgeführte Werk ein goldenes Blatt in der Geschichte der Juden und der Humanität verdient, war Alexander b. Salomo, mit dem Familiennamen Wimpfen, aus Frankfurt am Main, dessen hochsinnige Frömmigkeit auch aus seinem letzten Wunsche hervorgeht, der nur darin bestand, nach seinem Tode seine Grabstätte an der Seite R. M. finden zu dürfen. Dieser fromme Wunsch sollte ihm bald in Erfüllung gehen. Am nächstfolgenden Versöhnungstage des Jahres 5068=1307 starb er, und am Tage darauf, 11. Tischri wurde er in Worms an der Seite R. M.s begraben. Auch sein Grabdenkmal, das nach Lewysohn S. 41 ,dem des Meir an Farbe und Form ganz gleich ist", hat sich daselbst bis zum heutigen Tage neben dem des R. M. erhalten, und sein hier unten folgendes Epitaph bildet eine Ergänzung der im vorherigen Epitaph gegebenen Daten für die Beerdigungsgeschichte R. M.s1).

Die defecten Stellen sind hier genau nach L. bezeichnet. L. möchte in der zehnten Zeile ergänzen die Worte קד אשר קד elften etwa ל בין בין, was gewiss Jedem nur sehr einleuchtend ist. Anders

Dieses Epitaph lautet nach L. S. 39—40, N. 22:

 המצבה הזאת חוצבה
 ורוצבה לראש הנדיב
 ביום צום כפור ביוד ונקבר יום
 אחד עשר בתשרי ששים ושמונה
 לאלף הששי אשר מלאו לבו
 והשם אינה לידו לעשות מצוה רבה
 ולפדות את מורינו רבינו מאיר
 בוך מכלאו אשר היה תפום
 אחרי מותו כמה שנים: . . .
 הנדיב ופודאו קבר בציון
 בישיבת נינת ביתן עם צדין
 עולם אמא סלה.

Der höchst auffallende Umstand, dass, wie wir schon in der vorletzten Note bemerkten, im Epitaph R. M.s von einer Auslösung seiner Leiche gar keine Erwähnung geschieht,

steht es mit seiner vorgeschlagenen Ergänzung der defecten zwölften Zeile. Hier will er ergänzen "etwa במירו אחריו sonach hätte die Zeile gelautet יבישים בעירו אחריו אוריו אחריו אוריו פון עם בעירו אוריו אוריו אוריו פון עם אוריו פון עם אוריו עולם אוא פולה בישים עולם אוא פון עולם אוא סלה בישים עולם אוא סלה בישים עולם אוא סלה בישים עולם אוא סלה בישים ווחלים אוא פון עולם אוא סלה בישים ווחלים אוא פון עולם אוא סלה עולם אוא סלה בישים ווחלים בישים אוא פון עולם אוא פון פון עולם אוא סלה בישים עולם אוא סלה שווחלים אוא סלה בישים עולם אוא סלה בישים בעירו בישים עולם אוא סלה שווחלים אוא סלה gein Jenseits sein Geist bei R. M. im Kreise der Frommen weilen.

Lesen wir mit L.s Ergänzung in der elften Zeile: במאון בורכן באין דורכין באירן באיר

Schwer ist das ; conjuntivum im gekürzten Worte: (כנפטר) es hies wahrscheinlich קומטר, wie häufig in den anderen Epitaphph.

Den Vornamen "Süsskind" und den Familiennamen "Wimpfen" geben Minhagbuch und Carmolys Randglosse. Das Bresl. Minhag-Exemplhat: ¡Dem. daraus muss bei Blogg I. e. geworden sein: ¡Dem. Dass Wimpfen kinderlos war, muss L. nur aus dem Dem Juwen Buch haben. Dieses berichtet auch — nach L. — genau, dass Wimpfen 7 Monate und 6 Tagenach der Beerdigung R. M.s gestorben ist, was wieder die Richtigkeit des im Epitaph R. M.s angegebenen Beerdigungsdatums erweist; denn vom 4. Adar 5067 bis zum 10. Tischri 5068 sind genan 7 M. 6 T. Warum aber L. S. 41 gerade ein Schaltjahr dazu braucht, um diese 7 M. und 6 T. heranszubekommen, sehe ich nicht ein. R. M. kann auch in einem gemeinjahr (שונה פשונה) gestorben sein, dies ändert ja an der Länge der Zwischenzeit der beiden Daten gar nichts.

Aus dem יקנה שביתתו אצלי: des Minhagbuches ginge endlich hervor, dass W. sich den Platz zu seinem Grabe neben dem des R. M. gekauft hat, dies würde noch mehr, empfehlen, die elfte Zeile zu lässt sich nur dadurch erklären, dass dies auf den ausdrücklichen Wunsch des Alexander Wimpfen geschehen sein muss, was wieder ein schönes Zeugnis von seinem mit Bescheidenheit gepaarten Edelsinn giebt. Daraus gienge dann weiters hervor, dass der Grabstein R. M.s noch beim Leben Wimpfens, der ja nur um sieben Monate später als ersterer starb, gesetzt wurde. So lange der edle Wohlthäter lebte, liess es seine Bescheidenheit nicht zu, dass vom ganzen Auslösungswerk überhaupt auch nur ein Wort in Stein gegraben werde. Erst auf den Grabstein des bescheidenen Mannes schrieb es die dankbare Nachwelt hin schon aus dem Grunde, um darüber Aufklärung zu geben, warum und wieso dieser nicht den Gelehrtenkreisen angehörende Mann sein Grab auf dem Ehrenplatze an der Seite R. M.s gefunden hat.

Dieser tragische Abschluss der Geschichte R. M.s erinnert uns an ein ergreifendes Wort, das er einst im Gefängnis niedergeschrieben hat. In einer Mischna werden die Erkennungsmerkmale bei äusserlichen Entzündungskrankheiten nach den verschiedenen Hautfarben der einzelnen Menschenrassen angegeben, wo auch von der Durchschnittsfarbe des israelitischen Volksstammes und von dem mit ihr zusammenhängenden äusseren Symptome einer vorhandenen Hautentzündungskrankheit die Rede ist. Dies leitet dort R. Ismael ein mit den Worten: "die Kinder Israel, ich sei ihr Sühnopfer"1). Dazu bemerkt nun unser R. M. "Weil hier von einer etwaigen, Israel heimsuchenden Krankheit die Rede sein soll, darum schickt R. Ismael aus Liebe zu Israel diese Worte voran, mit welchen er sagen will: "Nichts Böses soll sie heimsuchen, lieber will ich ihr Sühn-

ergänzen durch יקבה לו קבר בציון oder מעיה und es auf das Grab Wimpfens, נילי בייבור nicht auf das R. M.s zu beziehen. Denn W. hat sicher nur die Auslösungssumme erlegt und die Leiche nach Worms gebracht, aber nicht auch das Grab für R. M. erworben. Diese Ehrenpflicht liess sich die Wormser Gemeinde gewiss nicht nehmen.

י ישמעאל אומר בני ישראל אנו כפרתן (Negaim II, 1),

opfer sein"1). So commentirt nur ein Mann, der selbst aus Liebe zu Israel sein eigenes schweres Schicksal willig trug und lieber im Kerker starb, um erst 14 Jahre nach dem Tode durch den Edelmuth eines Einzelnen seine letzte Ruhestätte zu finden, als seine Freiheit durch die ohnedies schwer gedrückten jüdischen Gemeinden um eine hohe Summe erkaufen zu lassen. Man vergleiche dagegen die hier unten gegebenen übrigen Mischnacommentare zu dieser Stelle²).

Ehe wir von diesem Capitel scheiden, sei noch Folgendes erwähnt. Ahron Worms spricht in seinem mehrfach erwähnten "Ben Nun" auch von der in unserem ersten Capitel behandelten Stelle bei Ascheri über das Benehmen R. M.s gegen seinen Vater R. Baruch. Er will der ganzen Erzählung gar keinen Glauben schenken, auch nicht in Bezug auf den von Juchasin eines solchen Benehmens beschuldigten Meir Abulafia "denn man habe nie gehört, dass jemals irgend ein grosser Mann sich derart benommen hätte". "Wollte aber doch Jemand der Erzählung Glauben schenken" setzt er fort, "dann wäre allerdings die Erklärung für das bekannte unglückliche Ende R. M.s gefunden; denn Gott nimmt es genau mit seinen Frommen und geht mit ihnen streng ins Gericht"3).

יכתב מהרים נראה לי לפי שרצה להוכיר נגע צרעת בישראל נקט (1 דאי לישגא אני כפרתן כלומר כל רע לא תאונה להם ואני כפרתן עיכ Jomt, z. St.).

²⁾ Maimunis Mischna-Commentar benerktz. St.: יהוא מאסר יאסר אותו: מאשר זכר שוני מראיתי הגדיל חסרו לדן ואסר אני האסר לרוב אהבתו כאשר זכר שוני מראיתי הגדיל חסרו לדן ואסר אני בסרתן. Darnach bestimmte die schöne Farbe des israelitischen Stammes den R. Ismael zu diesem Ausruf der Liebe für Israel. Simson aus Sensbemerkt in seinem Comment, gar nichts zur Stelle.

Nur Ascheri sagt in seinem Commentar z. St.: 'אחתת בני ישראל אתרת בני שראל בא על הנגור על יהם, אזר אני כפרתן לפי שדבר בנגעים כלומר אתפום בעונם לכל הנגור על יהם, also genau so wie sein Lehrer, von dem er es sicher gehört hat Der hier gebrauchte Ausdruck בעונם בעונם בעונם ursprünblichere Fassung und berechtigt zu der Annahme, dass R. M. damit auf seine Haft (תמיבת) angespielt hat, wo er ja seinen Comment. zu ישראות בעורת בע

וקושטא אמינא דליכא נברא רבה דקמסהד עליו דהא אפיי הראש (* תלמידו מובהק לא ידע רק בלשון אמרו עליו וזאת מולתא דעבידא לנלוי היל

Wer erinnert sich bei diesen Worten nicht an den frommen biblischen Dulder, dem in seinem schweren Unglück seine Freunde noch zurufen, er möge doch seinen Lebenswandel strenge prüfen, ob er nicht sein Unglück selbst verschuldet habe. Das eben ist die Frucht der falschen Auffassung der Tradition Ascheris, "dass sie fortzeugend immer Falsches muss gebären", um schliesslich im Martyrium R. M.s eine von ihm selbstverschuldete Gottesstrafe zu erblicken. So hat der grösste und treueste Schüler R. M.s in unklaren Köpfen unbewusst dessen Andenken nur verunglimpft. Wir aber blicken im Geiste Ascheri's in ehrfurchtvoller Bewunderung empor zu R. Meir, der in selbtloser Bescheidenheit durch das Leben wandelte und sich selbst zum unschuldigen Opfer für Israel bestimmt hat.

למידע וגם היוחסין כתב זאת על רים הלוי בן שודרום ועל רים סרטיב לא כתב כלים . . . וחזותא מוכח מדהא ליתא הא נמי ליתא ולא שמענו מעולם בשום נדול שעשה כך . . . ומאן ייסר לשיטת המאמין דקושטא הוא הקביה מדקדק עם צדיקיו במעשה פמירתו כמפורסם. (S 77 a). Zum Ueberfluss sei hier noch erwähnt; dass Hag. Maim. zu הי תלמוד תורה, V, die Entscheidung Simelas aus Speier tradirt, dass der Lehrer sich nicht zu erheben habe vor dem Schüler, selbst wenn dieser noch so gelehrt ist Darauf erzählt er: אמנם הזינא למורי רבינו שעשה הדור לתלמיד אפילו לאותם שאינם Diese Tradition des einen Schülers Meir Kohen zeigt uns deutlich, wie wir aufzufassen haben die Tradition des anderen Schülers Ascheri. Ein Mann, der als Lehrer auch gegen seine minderwürdigen Schüler bescheiden auftrat, kann nicht seinem gelehrten Vater gegenüber Hochmuth hervorgekehrt haben. Nach Kaufmanns brieflicher Mittheilung will Is, Loeb in Revue des etudes juives 20, p. 23 die lange Aussetzung der Leiche R. Ms. in der mittelalterlichen Gesetzgebung begründet finden, unter Hinweis auf Kohler, Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz 1884, p. 19-20, wonach man die Leichen von Schuldnern im Allgemeinen unbestattet liess, so lange deren Erben nicht bezahlt hatten. Selbst eine solche Begründung vermag aber nicht das Martyrium R. Ms. abzuschwächen, denn er selbst hatte keine Schulden gemacht, er litt nur für die Schulden oder Schuld die man Anderen anfgebürdet hatte.

VIII. Capitel.

Einiges über R. Meir's religiöse Richtung, über seine Nachkommen und Schüler.

Um ein möglichst treues Bild von der Persönlichkeit R. Meir's zu erhalten, müssen wir auch auf seine religiöse Richtung und Lebensweise näher eingeben. Haben wir ihn bisher in seinem äusseren Wirken als führendes Oberhaupt der deutschen Juden zu zeichnen versucht, so wollen wir jetzt noch einen kurzen Blick auf sein religiöses Denken werfen, dann bei seinen persönlichen Verhältnissen kurz verweilen, um uns zuletzt seinen Nachkommen und Schülern flüchtig zuzuwenden.

R. Meir's religiöses Denken wurzelt ausschlieslich im Boden des geoffenbarten Gesetzes, und die Erforschung seiner Quellen ist das unverrückbare Ziel seines gesammten umfassenden geistigen Schaffens. Im Gegensatze zu vielen hervorragenden Zeitgenossen hielt er sich noch ziemlich fern von der mystisch-abergläubischen Richtung. Thora und Talmud sind die zwei Lichtsäulen seiner religiösen Welt, die vom geheimnissvollen Dunkel der Mystik und des Aberglaubens ungetrübt blieb. Einige kurze Berichte über einzelne seiner Aeusserungen und Uebungen bestätigen uns dies.

Er schärft seinen Schülern den wichtigen Lehrsatz des Jerusalemischen Talmud ein: Man soll sich im praktischreligiösen Leben nicht nach den Halachoth und nicht nach den Hagadoth richten, sondern nach dem Ergebnis selbstgetriebenen Talmudstudiums.¹) Das Wissen ging ihm über

Alles. So tradirt er seinen Schülern eine Jeruschalmi-Stelle und den auf sie gestützten Ausspruch Samuels aus Bamberg: es sei verdienstlicher, durch Geldspenden den Jugendunterricht zu fördern, als sie für Synagogenzwecke zu widmen.1) Die Sicherung des Wissens vor Vergessenheit machte ihm solche Sorge, dass er sich mit peinlicher Genauigkeit von dem fernhielt, wovon er jemals irgendwo gefunden hatte, dass es nachtheilig auf das Gedächtnisvermögen einwirken könnte. Er ass auch vom Geflügel nicht das Herz, weil er besorgte, dass dies vielleicht ebenso das Gedächtnis schwächen könnte, wie der Genuss desselben von Säugethieren.2) Ans demselben Grunde legte er sich nie die Kleider unter sein Kopflager,3) Gegen das Anbringen von Engelnamen auf den Kuchen, die man damals den Schulknaben zu schenken pflegte, um in ihren kindlichen Herzen Lust und Liebe zum Lernen zu erwecken, hatte er Nichts einzuwenden, nur die Anbringung jener heiligen Gottesnamen, die nicht weggelöscht werden dürfen, gestattete er nicht.4)

ירישלטי דור עים רבי מחוי ליה לרב תרעא דבי דור עים רבי מחוי ליה מולב מנישתא דקא בני איל וכי לא היה תמן בר אנש למילף באורייתא או חולים מנישתא דקא בני איל וכי לא היה תמן בר אנש למילף באורייתא או חולים מנישתא דקא בני איל ובי לא היה תמן בר או שבה יובן היכלות מכאן הביא הרב ר' שמואל מבוכבערג ראיה שיותר טובליתן צרקה לכחר תכנסת מכאן הביא הרב ר' שמיאל מבוכבערג האים לאיות אור שולים מילים מולבים משמה Exwird hier offenbar auf die Stelle in היא ציון, 9 hingewiesen, dort lantet sie aber nicht so. In deinander geflossen sind. Das hier vorkommende mut Taschb, in einander geflossen sind. Das hier vorkommende nich fie macht bei de Jeruschalmistellen nicht. In den Respp. Pr. N. 692, wird angefragt, ob man Geldspenden, über die man zu bestimmen hat, eher zur Tempelbeleuchtung oder zur Krankenunterstützung verwenden soll, und da wird mit Hinweis auf die Jeruschalmist, in propositie der Passus השביעים בולשם מילבים וו der Beweis?!

²⁾ Das. 558. 3) Das. 287. 4) Das. N. 416.

Auf die dem Reiche der Mystik entstammende Anfrage, ob der Boden Palästinas seine Todten von den eschatologischen Grabesleiden befreie, sahen wir ihn bereits oben 1) die charakteristische kurze Antwort geben: Nichts hierüber zu wissen. Dieser Ton verräth nur zu deutlich, dass er sich mit mystischen Fragen überhaupt nicht befassen wollte. Darum schnitt er sich auch, wie uns sein Schüler erzählt, die Nägel nach der Reihenfolge der Finger ab, 2) verbrauchte und verwendete er Lebensmittel und andere Gegenstände auch paarweise, ohne die Gefahr zu scheuen, die die Mystik darin erblickt. 3)

Sein eiferiges Wirken für eine feste Regelung des Lebens nach dem Religionsgesetze artete eben nicht, wie bei so vielen damaligen Zeitgrössen, in blinde Schwärmerei aus. So sah er nichts Unreligiöses im baarhäuptigen Gehen und nennt das Vermeiden desselben; "Ueberfrömmigkeit".4) Während Simson aus Sens nur bei einem Augenleiden, und auch da nur, nachdem er sich das Gesicht bis zu den Augen verschleiert hatte, in den Spiegel sah, gestattet R. M. in den Spiegel zu sehen, so oft man sich den Bart stutzt oder stutzen lässt.5) Hat die Frau das Gelübde abgelegt, nicht zu tanzen, nicht zu singen, keinen Gesang anzuhören, keine buntfarbigen Kleider zu tragen; so sieht er darin ein für das weibliche Wesen peinliches Gelübde, gegen das der Gatte berechtigt ist, Einsprache zu erheben, das von ihm also gelöst werden kann.6) Er gestattet den Gebrauch des Fächers am Sabbath zur Vertreibung der Fliegen.7) Den Männern gestattet er das Tragen eines gravirten Siegelringes am Sabbath.8) Ebenso gestattet er am Sabbath das Tragen eines sogenannten Spielringes, d. i. eines hohlen Ringes, in dem durch eine innere Vorrichtung Töne erzeugt werden,9) eines silber-

¹⁾ S. oben S. 61, A. 3, Vgl. auch 12 55 S. 143, N. 127, 2) Das. 557, 3) Das. 550, 4) Das. 547, 5) Das. 542—543, 6) Das. 414, Kolbo S. 100 N. 88, 7) Das. N. 59.

⁸⁾ Das, N. 50. Vgl. dagegen Maimuni הנהות XIX. 4. und במיק ממיק אוא די אוא אוא די אוא אוא אוא די אי די אוא די אי די אוא די אוא די אוא די אי די אי די אוא די אי אי די אי די

RGA., ed. L. N. 139, Hag. Maim. zu בת השבת Cap. 23 und Taschb. N. 61.

nen oder goldenen Schlüssels am Ende des Gürtels,1) zur Oeffnung eines Schlosses; sowie er auch gestattet, am Sabbath den Kindern jene Ketten um den Hals zu hängen, die man sie damals tragen liess, zum Schutze vor einem bösen Blicke (עין הרע).2) Beachtenswerth ist, dass er am Sabbath gestattet das Zerbrechen von Strohhalmen, um mit ihnen die Zähne zu reinigen3), sowie das Erbrechen des Schrankes, wenn der Schlüssel in Verlust gerathen ist und man momentan die eingeschlossenen Gegenstände braucht⁴), wie er auch gestattet, am Sabbath dem Pferde Zaum, Zügel und Halfter anzulegen und es so ausführen zu lassen.5) Er spricht der Gemeinde das Recht ab, einem apostasirenden Ahroniden, der reumüthig zu seinem Väterglauben zurückgekehrt ist, die Ertheilung des Priestersegens zu verwehren⁶). Als einst in Deutschland eine Trauung vor zwei Zeugen stattgefunden hatte, die in nahem verwandtschaftlichen Verhältnisse zu einander standen, gestattete er der Frau, ohne Scheidebrief von dem ihr Angetrauten, einen Anderen zu heirathen (במיכן הגהות בביים S. 66a u. Kolb. אישות S. 86a n. 75). Endlich erzählt ein Zeitgenosse des Jakob Mölln diesem, dass man ihm in seiner Kindheit verboten habe, am Sabbath Etwas aus dem Fenster zu giessen, worauf ihm letzterer erwidert: Wenn sich auch manche Kreise an diese Erschwerung halten, so habe es doch R. M. gestattet, und danach richte man sich allgemein7). Aus alldem spricht der

¹⁾ Hag. Maim, C. 19, zu "77.

²⁾ RGA, ed. L. N. 140, Taschb, N. 60,

³⁾ Taschb. N. 29.

⁴⁾ Hag. Main. das. C. 23: חברים שאם נאבר מבתח הורה מדרים שאם נאבר מבתח הוריך לפותחת לצורך השבת ישברנה לכתחלה ואין בדבר חשש התיבה והוא צרוך לפותחת לצור: Ed. L. 129, hat diesbezüglich: מכן הורה היר אליעזר:

⁵⁾ RGA, ed. L., N. 440. Er geht hierin noch etwas weiter als der Talmud B, Sabbath 51-52.

⁶⁾ Hag, Maim. zu המלה 75. C. 15. Taschb. N. 196. Vgl. RGA, ed. Pr., N. 2 und L. N. 409. S auch Kolbo, S. 143a.

אמר הרור. איקא לפני מדרים סגל שבינקותו מיחו בידו שלא לשפוך (? מאומה בשבת דרך חלון אעיפ שחיה בעירוב . . . איל גם אם יש נוהגין חומרא מאומה בשבת דרך חלון אעיפ שחיה בעירוב . . . מימ מהרים התיר יכן עמא דבר (, ed. Warschau 1874, p. 31 b.)

nüchterne Geist erwägender Gesetzestreue, und nicht ein von Erschwerungssucht befangener Geist religiöser Schwärmerei. Legt er sich aber eine Erschwerung auf, so verlangt er keinesfalls, dass sich auch Andere daran halten sollen, vielmehr gestattet er Anderen ansdrücklich, was er sich verbietet. So war er bezüglich des נותן מעם לפנם am הם erschwerend für sich und genoss es nicht, Anderen aber erklärte er, der Genuss desselben sei erlanbt1). Er fastete an beiden Tagen des Neujahrsfestes, zugleich segnet er aber auch jene, welche an diesen beiden Tagen essen, wie er auch selbst fastend beide Neujahrstage für seine Familie Kiddusch machte2). Er wehrte seiner christlichen Magd, im Winter am Sabbath für ihn den Ofen zu heizen; da sie aber wiederholt trotzdem geheizt hatte, so legte er jeden Freitag vor Beginn des Sabbath an die Ofenthüre einen Verschluss an, der erst nach Sabbathausgang entfernt wurde. Dieser zum geflügelten Argument für R. Ms. Ueberfrömmigkeit gewordene Bericht soll hier klargestellt werden.

In Frankreich gestattete man allgemein, im Winter am Sabbath die Oefen durch Nichtjuden heizen zu lassen, was auch, wie uns R. M. selbst erzählt, im Hanse seines Lehrers (Samuel Falais?) geschah³). In Deutschland hingegen wurde dies ebenso allgemein nicht gestattet. So werden uns z. B. Simcha aus Speier, Isak Or Sarua, Chiskija

י) Taschb. N. 94. Elieser aus Metz gestattet es nicht. (S. סרדכי zu Pessachim II. § 567).

²⁾ RGA, Pr. N. 24: הורה מדרה כל התענה בי ימים של רוה וא מדרה מדרה בבותו בבותו שגא הפרה מו עולפים מותכה בי ימים של היה או וקודש בבותו הצהלה. N. 113. Nach N. 563 das. hätte er erst in seinen letzten Lebensjahren (הים "הב"ם מו den beiden Neujahrstagen gefastet. Das. N. 115 heisst es: ימיםר שנאון אחד אמר ולואי שיהו כל ישראל מתענין אחד אמר ולואי שיהו כל ישראל מתענין של היה אבל הוא כתב בשני יום של היה אבל הוא כתב בתשובה אחרה האוכל לשם שמים תבא עוד ברב אחרה מקדש על ברכה עליו ברכה וגם המתענה לשם שמים. . . תבא עליו ברכה ועוד בתו מארו וציל שהיה מקדש על רוה אעפיי שהוה מתענה לתו ברב ישול רוה אעפיי שהוה מתענה.

יששאלתם על הנויות המחממות כית החוקף כשכת :9) Cr. N. 5, Pr. 92: בצרפת הור בת מורי זיל ואמר שרכי ועקב מאורלינש וציל בצרפת הוי שרון בו סכנת ואומר לנוי ועושה התור אפילו לומר לנוי לתקן האש משום חולה שאין בו סכנת ואומר לנוי ועושה התור אפילו לושב בקרורות והכל חולים אצל האש לישב בקרורות

aus Magdeburg und Abigdor Kohen aus Wien genannt, die dies streng verboten hatten1). R. Jom tow wundert sich über diese in Deutschland übliche Erschwerung,2) und R, M, sagt, dass ihm nicht das Recht zustehe, diese hier schon eingebürgerte Erschwerung aufznheben. Darum musste er jedesmal vor Sabbath-Anfang seinen Ofen absperren lassen, damit ihn nicht seine zu dienstfertige christliche Magd durch ihr Heizen in den Verdacht bringe, als wollte er die in Frankreich übliche leichte Behandlung dieser Frage auch in Dentschland einführen, wozn er in Wirklichkein Recht hatte3). Die Erschwerung ging also nicht von R. M. aus, sondern von den deutschen Juden, die im Gegensatz zu den französischen hierin peinlich skrupulös waren, und er fügte sich ihr gegen seine bessere Ueberzeugung von dem correcten Vorgehen der französischen Juden4) nur aus hergebrachten Opportunitätsgründen, Aehnlich erzählt er, Rabbenu Tam habe gestattet, dass man sich in der Nacht am Sabbath vom christlichen Mädchen

¹⁾ In ed. L. N. 316 wird gleich am Anfang die Entscheidung Simch as ausführlich gegeben und begründet. Chiskijas Entscheidung hierüber findet sich in ed. L. N. 200. Isak O. Sarua und Abigdor Kohen aus Wien hielten sich in keinem Zimmer auf, das am Sabbath geheizt wurde. (S. Respp. Chajim Or Sarua N. 199).

⁴⁾ Dass R. M. seine Ueberzeugung hierin nicht geändert hat, beweist die in den Hag. Maim. gleich daranf folgende, sehon mehrfach erwähnte Erzählung, wie sich seine Schüler in Wasserburg

ungeheissen leuchten lasse, und dass Elieser a. Metz, wenn sein Schüler Samuel aus Bamberg — der Verwandte und nachmalige Lehrer R. Ms. — in der Sabbath-Nacht auf das Zimmer schlafen gehen wollte, zu seiner christlichen Magd, deren Namen sogareine Quelle aufbewahrt hat, ausdrücklich sagte: "Gehe und ziehe dem Samuel die Schuhe aus", dies war ein Wink für sie, dass sie ihm leuchtete¹).

Bezeichnend sind noch folgende Bestimmungen und Gebräuche R. M.'s. In den Rhein-Gemeinden hat er den schönen Brauch eingeführt, dass die Gemeindemitglieder an dem Sabbath der Trauerwoche die Leidtragenden vom Tempel bis nach Hause begleiteten, um ihnen damit einigen Trost zu bereiten; und Jakob Mölln bedauert es, dass dieser sich in e Brauch in Oesterreich nicht geübt wird?) Fällt Rosch Chodesch "Ab" auf den Sabbath, so liess er, nach der Tradition seiner meisten Schüler, nicht die Haftara für Sabbath Rosch Chodesch (Jes. Cap. 66) sondern die für den vorletzten Sabbath vor dem 9. Ab bestimmte (Jerem. Cap. 2) vorlesen, wonach man sich im oberen Rheinkreis, besonders in Mainz gerichtet hat und wonach auch wir uns heute richten3). Er gab sich am

vom christlichen Dienstpersonal in der Nacht am Sabbath das Ofenfeuer durch Nachlegen erhalten liessen und mit Behagen um dasselbe sassen.

כתב הרב בשם רות שהוה מתיר לושראל ליהנות מן 2012 הנות שהים היה לו היה שהשחה מטלטלת בשבת לצורך ישראל ... ומי הנות שהאים היה לו שהם השחה ששים ה היד רגן ובליל שבת כשמורי הרגאה רגיה לילך לישן אמר האים לשפחה לבו ותחלוץ לשים אל מעליו והוא הרגישה ולקחה הגר לו אמר האים לשפחה לבו ותחלוץ לשים אל Mach Hag M. zn בים להאיר לו Sam borg gemeint. Daselbst heisst es: האים שמעליהם בלילי משכתב הרי שמואר לישוחה לילך על בחורים לחלין מעליהם בלילים בלילים בלילים במנבורג שרבו ראום צוה לשפחה הגד להאיר לעצמה והיו גם הם משתמשים לאורו Bericht klingt jedoch ursprünglicher.

²⁾ אמר סהרויל שאון דרך בני ed. Warschan 1874. p. 844: אמר סהרויל שאון דרך בני רוינים אושטרויך שהציבור סלוין האכל לביתו כשכת שבוי הומים ויפה מנהג בני רוינים אושטרויך שהציבור סלוין האכל לביתו כשנהגין כך עים סהרים דררך נחסה הוא

י) RGA, des מהרחיל. N. 17. Höchst interessant ist darin folgende Stelle: פח שאלני נער המפטיר ואסרתי לו לילך למהיר ולמן והגרה השמים:

Sabbath einen Riemen in Helm und Gürfel als Sturmband¹). In der ersten Nacht des Neujahrsfestes pflegte er zu essen vom Kopfe eines Widders, zur Erinnerung an den anstatt Isaks geopferten Widder, hingegen scheute er sich nicht, wie Andere, in dieser Nacht Nüsse zu essen²). An Halbfeiertagen gestattete er nur dann Geld zu verborgen, wenn man auf alle Zinsen davon verzichtet, wie er es selbst gethan hat³).

Er sagt: Die Glaubensmärtyrer fühlen nach ihrem gefassten Entschlusse, für den Glauben sterben zu wollen, gar keine Schmerzen unter allen Qualen, die ihnen bereitet werden; darum sehen wir sie zu Tausenden in den Feuertod gehen, ohne einen Schmerzenslaut von sich zu geben, was sonst physisch ummöglich wäre. Taschb. 415. Er sprach nach seiner Mutter das Kaddisch-Gebet beim Leben seines Vaters, was aber unterlassen werden soll, wenn der Vater dagegen ist. Das. 425. Vgl. ed. P. 517.

Die Vögel, die angeblich R. M. auf.den Bäumen wachsen lässt, hat man ungerechterweise ihm aufgebürdet; denn das Responsum, in dem von solchen Vögeln die Rede ist, gehört nicht ihm an, sondern seinem Lehrer Jsak Or Sarua⁴).

כסאי וברוך חון אבו הגער אמר אל שלא רוצה להשנוח עליו ואסר לבנו שמעו וכמדומה ושתקתי כי התושבים גם הם העידו שלא שסעו מעולם אלא שמעו וכמדומה שהאמת אתם מכה סר אודה אכן במקום שתופסים מנהגי מהרים כנון במליל הערון האי "שתאמר בסקום שיפול העין שם יהיו פירותיו Esherrschte also in Mainz selbst Unsicherheit in der Tradition über die hierin von R. M. getroffene Bestimmung. Vgl. hierüber Hag. Mainzu XIII. 4. הבלה אות הרומת הדשן א XIII. 4. הבלה בעו אות הרומת הדשן א XIII. 4.

²⁾ Taschb., N. 118.

³⁾ Das N. 166, Hieraus, wie aus dem Umstand, dass er seiner Enkelin Rachel die Mitgift gab, ersehen wir, dass R. M. nicht unvermögend war,

⁴⁾ Ed. L. N. 160 géhört dem Isak Or Sarua an, denn es heisst ואומר מזרו נור ארוה ששמע מאביו רי וצאק שרות הצרוכם שהיטה ושלה : לבנו איננולמורא שצרוכון שהושה וכן א"ל מזרו נור ארוה הלכה למעשה שיש

Ueber die Nachkommen R. Ms. ist soviel wie Nichtszu unserer Kunde gelangt. Es wurde schon hervorgehoben, dass im Auswanderungsbericht des Wormser Minhagbuches nur von Töchtern und Schwiegersohn (Schwiegersöhnen) R. Ms.1) die Rede ist, aber nicht von Söhnen: nur einmal fanden wir gelegentlich erwähnt, dass vor R. M. dessen Sohn verhaftet wurde, dem wir aber nirgend weiter begegnen. Wir können darum Löwysohn nicht beistimmen, wenn er in den Schlussworten des genannten Berichtes defecte Stelle איך שנהרג ובנותיו ergänzen will in אין שנהרגו בניו ובנותיו Dass aber eine Tochter, Namens Rebekka, vor 1297 im Greisenalter den Märtvrertod erlitten hat, wurde schon oben berichtet. Sonst wissen wir nur noch von einer Enkelin Rachel, die in dem ersten Jahre ihrer Ehe kinderlos gestorben ist, so dass R. M. die Mitgift, die er ihr gegeben hatte, nach ihrem Tode zurückbekam.2)

Eine noch minderjährige Tochter von ihm wurde unter seiner väterlichen Intervention einem Manne angetraut.³) Nun hören wir durch zwei Jahrhunderte Nichts von etwaigen Nachkommen R. Ms. Erst vom 16. Jahrhundert an begeg-

^{...} בשוחשת. Auch im מרכיז בע Chulin, § 735, heisst es zur selben Stelle: אומר רביני יהודה ששמע מאביו... ובן אמר לי רביני יהודה Juda b. Isak. Sir Leon aus Paris. auch מור ארה genannt, (st. 1224), kann mit R. M. nicht mündlich verkehrt haben: aber der Lehrer R. Ms. Isak aus Wien, gehörte zu den Schülern Sir Leons, und zu jhm sprach sich der letztere über die in Rede stehende Frage aus wie über so viele andere Fragen.

Wenn noch Dr. Güdemann in seiner «Geschichte des Erzichungswesens«, u. s. w. Wien 1880, S. 117, schreibt; «Wenn Meir Rothenburg Vögel in der Luft wachsen lässt« und in der zugehörigen Note auf unser Respons, hinweist, so hat nur der geschätzte Nachfolger des Isak aus Wien in edler Weise seinem einstigen Vorgänger die ihn belastenden Baumvögel abgenommen und dem R. M. aufgebürdet.

Bei Löwysohn l. c.; החתנו, bei Fuld in Schem Hagdolim l. c.

²⁾ Respp. zu Maim. אישות N. 26.

nen wir wieder Trägern des Beinamens "aus Rothenburg" (ברוענבורג), die sich zu den Nachkommen R. Ms. (ברוענבורג), die sich zu den Nachkommen R. Ms. (ברוענבורג) zählten. Einer von ihnen, R. Eljakim, schrieb sich die Geschichte der Gefangennahme seines berühmten Ahnen in sein Exemplar der Responsen des letzteren; von hier schrieb sich sie wieder ab ein jüngerer Sohn Eljakims in den kleinen Mardochai".1)

Eine Tochter Eljakims starb Anfang 1686 in Prag, deren Epitaph die Abstammung Eljakims von unserem R. M. ausdrücklich besagt, wie wir einer ganzen Reihe seiner Nachkommen in den Prager Epitaphien begegnen.²)

¹⁾ Nach Nenbauers Mittheilung in "Revue des études jnives", 12, 93. heisst es in cod. Oxford 673, dem kleinen Mardochai, nach Schluss der Erzählung von R. Ms. Gefangennahme. בלשון זה מצאר viell. abbrevirt ans) אי לנצח בין בין היורטש כתוב איא אלן (sie) אלה נסריה) דריר אליקים הסכונה רי נעטשליק זה הלשון אל תוך מספר שאלות ותשובות של סברים ולסטה כתוב אחי הגדול סדריר נדליא בן איא ההיר אליקים החריר נדליא בן איא ההיר אליקים החריר בין איא ההיר אליקים החריר בין איא ההיר אליקים החריר בין איא ההיר אליקים החריר אליקים החריר בין איא ההיר אליקים החריר און אחריר אווים החריר און אונים החריר אליקים החריר אליקים החריר אליקים החריר אווים החריר אליקים החריר אווים החריר אווים החריר אליקים החריר אווים החריר אליקים החריר אליקים החריר אליקים החריר אווים החריר

Die im Oxforder kleinen Mardochai genannten Vater und Sohn sind offenbar dieselben, die im Memorbuch zu Pfersee unter denselben Vornamen mit dem Beinamen במרכובררכ (S. Perles in Frankel-Grätz's Monatssehr, 1873 S. 511.) Der im Text genannte Eljakim ist der ältere Eljakim des Memorbuchs, der Grossvater des gleichnamigen Verfassers des 1618 in Prag ersehienenen Commentars באולת דבר משפחת לשור הוא להוא בי משפחת הוא הוא להוא בי משפחת הוא הוא בי משפחת הוא הוא משפחת הוא משפחת הוא משפחת ביאור קצת פסוקים שער משפחת הוא הוא משפחת הוא הוא משפחת הוא מ

²⁾ Vgl. ,Die Familien Prags" von Simon Hock, S. 336. Da jedoch die von Leopold Popper angelegte handschriftliche Sammlung Prager Epitaphien — jetzt im Besitze seines Sohnes Dr. Moritz Popper —

Nachdem wir ausser dem einen verhafteten Sohne in sämmtlichen Quellen nur Töchtern R. M.s begegneten und dieses beharrliche Schweigen von Söhnen R. M.s uns ein hinreichender Beweis ist, dass er sonst keinen Sohn hatte, so konnten alle den Namen Rothenburg tragenden Nachkommen R. M.s nur von diesem einen, der völligen Vergessenheit anheimgefallenen Sohne abstammen. Im Allgemeinen jedoch, wo die Descendenz nicht ausdrücklich angegeben ist, berechtigt uns das einem Namen beigefügte ברוכנבורג keinesfalls, den so Bezeichneten ohneweiters als Verwandten oder gar als Nachkommen R. M.s hinzustellen.

hierin vollständiger ist, so gebe ich die Daten hier nach dieser Sammlung in chronologischer Reihenfolge. Daselbst lautet eine bei Hoek chlende Grabschrift aus dem Endo des Jahres 1665 (מים במים במלוף): הלך לישיבה של מעלה החסיד החסיד המפורסם האלוף מהרים מאום מהרים שמש בן החסיד האלוף מהריד נהליי וציל משלשלת היחם המפונה הי מהרים שמש בן החסיד האלוף מהריד נהליי וציל משלשלת היחם

יום הי חישבש תסיו לים, Eine aus den Aufang des Jahres 1686 (ביום הי הי שכש מרת בריינרל בת הנאון אביר ורים האלוף (lautet : ביום הי ה' ביום ה' ה' ביום וציל ממשפחת מהרים רוטיו ברג תנצביה.

כיום די הד איזר תכיד לפיק (החסיר לחסיר במים בי הדי איזר תכיד לפיק בת שמש בה נסטן הישיש מיות לדלי שטי וציל כן החסיד מיות מהדים וציל מרשין כרנ שמש כי יונ אלול תעיט לפיק) במוך 1719 מאות מנצביה כי יונ אלול תעיט לפיק) במוך 1719 באלוף מיות מהדים וציל אשת רי פיט האשי מרת הינדל כת הנעלה כיה ריל כן האלוף מיות מהדים וציל אשת רי ואלקונד צורף שמש דניה ייין

Diese beiden letztgenannten bilden die Doppelinschrift eines Steines. In einer zweiten Doppelinschrift lautet die eine aus dem Jahre 1608: בי כים מרושיון תסים לפיק) פים הצגועה מי החלה בת ליים מו מדרים שם עד מהרים יין בן דיל די מהרים שםש und die andere ohne jedes Datum: אשת בסר מהרים בן דיל די מהרים שמש מוע ביק אחד מחיק בסר מהרים בן דיל די מהרים דופן ברנ זיל תנצבות.

Wir begegnen hier abermals den in dieser Familie immer wiederkehrenden Namen: Meier, (Maharam) Gedalja und Eljakim. Bemerkenswerth ist die hier consequent festgehaltene Schreibart: מון בער: oder בוטן בער in Prag durch ihren Weissen Berg analog an einen Rothen Berg gedacht haben.

Den hier vorkommenden רֵיל will Kaufmann in seiner Anmerkung zu Nummer 4878 in Hocks "Familien Prags" l. c. mit Recht identificiren mit dem gleichnamigen Grossvater jenes Schreibers Ephraim, von dem es am Schlusse des Halberstam schen handschriftlichen יהעורי heisst; Dass die Zahl der Schüler R. M.s gross war, ersehen wir aus vielen Stellen seiner Schriften.\(^1\)) Sie standen grösstentheils in reifem Mannesalter und waren häufig schon Ehemänner,\(^2\)) die auch nicht selten ihre Frauen und ihre eigentlichen Wohnsitze zeitweilig für längere Dauer verlassen hatten um fern von der Frau, in fremdem Orte zu den Füssen R. M.s zu sitzen.

Zur Zeit des Maharil galten unter 20 Jahre alte Schüler noch für sehr jung als solche. Er erzählt: המה השנם מה בחרים מישם מה בהירים תלמידים והכורים בביתו איכלי מהבירים ושמו החיר ולפן שמן ויש לו בחורים תלמידים וחברים בביתו איכלי שאת שולחנו בשבר המה ומהם ניקים פחותים מעשרים ומנוד להם הפשט וקצת משת שולחנו בשבר יוכלו שאת אוכלו שאת (Das. N. 96.) Anf der anderen Seite war darunter ein kaun 16 Jahre alter Schüler sehon verwitweit בתוך כך אחד מן כרשית מה אלמן כבר שות מר שמו נתן לוו לקח יד מרי החל (Das.)

Interessant nach mannigfacher Richtung wäre der Nachweis: wo und wann ungefähr die Bezeichnung grunz für grundin – verheirathete wie unverheirathete – zuerst vorkommt. In den RGA, R. M.s. Pr. N. 971 wird auch die Frau des DEE genannt: NUME.

מעשה בתלמוד אחד שנפטר בבית רי והיה (sic.) אים ולקבלי. בקש טרי לבקש (לקבלי.) לה גם שלא תוקק ליכם ולא רצה רי לקבלי. אים ובקש טרי לבקש (לקבלי.) לה גם שלא תוקק ליכם ולא רצה רי לקבלי. עסוד הוה עובדה שנתערב: 125. בשור בלו בית נותר לו ותבע הבחיר ואמר במחר בשני בסינת וני ערלים איי עמו ונטבע הוא והנוים שעמי ... ובלי הבחיר בבעו כמו כן ... יעתה קרובי האשה אימרים שיש עדות בודאי שמת ואומר (מהרים) אותם הבחורים הדולבים ללמוד שלא אצל (מהרים) אותם הבחורים בעו עדות בודאי שמת נאותות בשרונים להדליק בערב שבת גר לברך עליו ... אבל מי שהוא נשותתהם שצריכים להדליק בערב שבת גר לברך עליו ... אבל מי שהוא צוות להדליק בערב שבת גר לברך עליו ... אבל מי שהוא בעור מודיל להדליק בחררה בעור על מהדליק בחררה בעור אני צדוך להדליק בחררה בעור אינו צדוך להדליק בחררה בער X. 11. Yel. Yel. Yel.

Bekannt sind uns folgende, jedenfalls die hervorragendsten Schüler R. M.s.

Mardochai ben Hillel, geboren in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, gestorben als Märtyrer 1298 in Nürnberg. (S. über ihn die mehrfach erwähnte umfangreiche Arbeit von Dr. S. Kohn in Grätz's Monatsschrift 1877, Seite 78 ff.).

Ascher ben Jechiel, geboren in der Rheingegend, wahrscheinlich in Cöln, um 1250, starb in Toledo 1327. (S. über ihn Grätz, Gesch. d. J., VII, 251 fl.) Er ist der einzige seiner Schüler, an den R. M. zahlreiche uns erhaltene Responsen gerichtet hat, aus welchen wir auch seine ausserordentliche Liebe und Verehrung für diesen Schüler ersehen, den er mehr als Freund betrachtete.¹)

Schimschon bar Zadok, starb nach Juchasin und Seder Hadoroth 1312, (5072) er verfasste den משביץ, worüber Näheres im II. Bande, Capitel "Schriften".2)

Meir Hakkohen (aus Rothenburg), Verfasser oder Sammler der "Hagahot" zu Maimunis "Mischne Thora", er in Rothenburg gelebt hat. (S. oben Seite 35, Anmerk. 2).³)

1) Er schreibt während einer erusten, sehen 12 Tage andauernden Krankheit zweimal an ihn, wo er ihn bittet, für ihn Gebete zu verrichten, auf deren heilsame Wirkning er mit vollster Zuversicht vertrane, dass sie ihm Gesundfreit erflehen werden: יצעפי שהום באשישות זה לי קרוב לייב ימים שנחלשתי לא עברתי מסצותיך ולא שכחתי ואת באשישות זה לי קרוב לייב ימים שנחלשתי לא עברתי מסצותיך ולא שכחתי ואד עם לבכי כתבתי. בשבוע שעבר שכתבתי חי ימים מחמת חולי אשר עם לבכי כתבתי מספקה רע אשר שתיתי ועתה שבח לאל היקל לי דיקל לי באינו מובטחני בתפלתך וכה שתעשה פירות ופירות ופירות (RGA, ed. Berl., Handsehr, Amsterd, II N. 174.)

N. 116 (wovon noch die Aufrage in N. 117 einen Theil bildet). und das letzte Resp. in der aus mehreren Respp. zusammengesetzten N. 1020 in od. Pr. gehören Ascheri an. Die Antwort R. M.s beginnt in N. 116 mit dem herzlichen Zurnf: בענים: יפוך בענים: ישריבו יפוך בענים: An Ascheri ist auch das Schreiben des Salomo ben Adereth in מרשבוא T. N. 366 gerichtet.

י) In IsserIs Zusätzen zum Juchas, ist שששון nur eine Corruptel aus ישטשון bemerkenswert ist, dass er diesen nicht wie die anderen תלמיר מדרים, sondern ומשרתו nennt.

3) N. 78, ed. Prag, ist höchst wahrscheinlich an ihn gerichtet.

Chajim Elieser ben Jizchak Or Sarua. Seine Responsen liefern eine reiche Ausbeute an Entscheidungen, tradirten Grundsätzen und von ihm selbst beobachteten Bräuchen R. M.s., den er fast noch häufiger nennt als seinen eigenen Vater Isak. 1) Seiner Responsen-Sammlung verdanken wir auch unsere Kenntnis von der Existenz und der Verhaftung des Sohnes R. M.s., sowie von der in Mainz stattgefundenen Versammlung der Rabbiner und Vorsteher der Rhein-Gemeinden zur Berathung über den Zahlungsmodus der von den Juden geforderten enormen Steuer von 30000 Mark. 2)

Chajim bar Machir,3) der über das am 11. October 1285 in München stattgefundene Judengemetzel — wovon oben Seite 64 die Rede war — eine Selicha gedichtet hat. (Zunz, "Literaturgeschichte", S. 363). Er war ein Lieblingsschüler R. M.s., der ihn stets הביבי anspricht und auch in der Krankheit ihm schreibt.4)

י) N. 105. ed. Pr., ist wahrscheinlich an ihn oder — was noch wahrscheinlicher — an Chajim b. Machir gerichtet. Das ינו in der Anrede lässt darauf schliessen. dass R. M. damals schon im Gefängnis war. Das Resp. des Salomo b. Adereth in תשובות הרשבות I. N. 571, ist an ihn gerichtet.

²⁾ S. oben Seite 68 und 76.

³⁾ Dieser wird meines Wissens von keinem der Bibliographen und Chronographen unter den Schülern R. M.s genannt, und doch geht os zur Evidenz hervor aus seinem an R. M. gerichteten Resp. in ed. L., N. 426, wo er im Verlaufe des Schreibens sagt: מרים מביים הוא Bihmen an Salomo ben Adereth gerichtet ist, ist auch von chajim ben Machir und Chajim ben Isak unterschrieben. Vielleicht ist der Jakob b. Machir, an den N. 395 in מביים ברבי מביים I gerichtet ist, ein Bruder des Chajim b. Machir.

שרא לי חביבי אם דברי מעטים כי זה לי קרוב לשבינעים שאני שוכב (? :כל מאכלים שאני מועם לא ערכ: לי לא אליך והתשובה עבור הצדקה כתבתי לך עי שלית ששטו מוול ושכחתי כל אורך הדברים אך זה אני זבור עדיין שכתבתי הכל כמו שכתבת אך זה הוספתי. . . ואתה שלום וכל אשר לך שכתבתי הכל כמו שמאר ב. RGA., ed. L. N. 425. Aus dieser ganzen Stelle spricht der Ton warmer Freundschaft. Der Name bitto soll wahrscheinlich richtig lauten bitt, das slavische Pavel für das deutsche Paul. In der letzten

Joël aus Oppenheim, dessen Schüler Oser aus Schlesien ist, der wieder Lehrer Israel Isserleins ist. 1)

Isak aus Düren, Verfasser des איכור שערי דורא oder איכור, lebte auch noch zur Zeit des viel jüngeren Rabbenu Jerucham,²)

Endlich spricht Vieles dafür, unter seine Schüler zu zählen: Menachem ben Dawid und Hillel bar Asriel, beide aus Würzburg, die fast immer gemeinschaftlich ihre Anfragen an R. M. richten, wo sie sich nicht nur am Schlusse ihres Schreibens seine Schüler nennen, sondern auch in dessen ganzem Verlaufe sich deutlich als seine Schüler zu erkennen geben.³)

Anmerkung sahen wir Chajim b. Machir eine Anfrage aus Böhmen mitunterzeichnen, so kann dieser an ihn geschickte Briefhote leicht ein Böhme gewosen sein, den er zu solchen Sendungen verwandte. N. 426 das, schreibt er ebenfalls an ihn: דשן תרושן שפת פרח (ערוני ערני (בריוני ער ערני) אייני שפת פרח ביני שיש.

Noch wärmer ist nachfolgende Anrede gehalten. In derselben Nummer schreibt er später an ihn: די ברות עצמו דברותיך ומה יקרו אמרותיך ומה צדיק יפוצו מעיינותיך נוזלים מתוך בארותיך תרומות מתרומות מדותיך ואם במבילת אצבע בצמיחות דבש עדותיך במתק חכו ומסתק נופת צוף שיהתיך על אחת כמה וכמה אם פה אל פה אדבר כן ועלי תמוף מלתיך חיים שה יוסיפו לך שנות חיים על שנותיך כנפשך שבעך וכנפש הרשום פר למשמעתך שר יוסיפו לך שנות חיים על שנותיך כנפשך שבעך וכנפש הרשום פר למשמעת שלותד.

- Im weiteren Verlaufe desselben: בוה יקבל חביבי את תשובתו.
- נס היה תלמיד: I IsserIs in den erwähnten Zusätzen zum Juchasin: מהרים רי יואל מאופינהיים ותלמידו הריך עזור משלעויא ותלמידו מהריר איסריל אשר עשה ספר תרומת הרשן.
- 2) S. sein genanntes Werk und Asulai "Schem Hagdolim" I und II s. vv.
- 3) S. z. B., Cr., N. 3 (gehört eigentlich zu N. 4) und Pr., N. 92 ihre gemeinschaftliche Anfrage: רבר מה ברב מעת גלינו מעל שולחן מוי ברב רבי מעת בעל הוא שמת מעת לו שמא שניתי ולא הבנתי מסך על וה כי שמא שניתי ולא הבנתי מסך על השתיק ... ואני יכול למסוך על זה כי שמא שניתי ולא הבנתי מסך על העתך. S. auch Cr N. 23 u. 205. An der letztgegenannten Stelle: אינשר לכן תכתוב לי דעתך. מנחם והרי הלל bezieht sich das ישניתי מער R. Menachem, unter dem hier Menachem b. Natronai, der Verwandte R. M.s. gleichfalls aus Würzburg, gemeint ist. S. oben S. 19 Menachem b. Dawid war kein Verwandter R. M.s., S. Cr. 63.

Ausser diesen unmittelbaren Schülern kennen wir noch mehrere zeitgenössische Verfasser hervorragender halachischer Werke, die die Lehr- und Lebensweise R. M.s aus Selbstbeobachtung genau kannten, sich dieselben für ihr eigenes Leben und Lehren zur Richtschnur machten und in ihren Werken schriftlich weiter tradirten, die darum auch nach ihrem Hauptinhalte als von R. M.s Schule ausgegangene Schöpfungen zu betrachten sind. Auch von ihnen soll im zweiten Bande die Rede sein.

Beriehtigungen und Ergänzungen.

Seite	Zeile	lies	statt
5	vorletzte	gewidmet werden, um	gewidmet un
5	letzte	werden zu können	werden
6	3 v. o.	entstammte	entstamte
12		das dort im Namen Lewyschns wiedergegebene Argument aus der Erzählungsform und und find ich seiher schon bei Ahron Worms in seinem "Ben Nun" S. hier Seite 94, Anm. 3.	
16	3 v. o	sind ausgefallen die Worte: "dazu bemerkt Isserls".	
17	Anm. 3	ist noch zu vergleichen אולה למחם. S. 56a, N. 107. Der in RGA, ed. Cr. Resp. 144 genannte יובר היו לובי ביו אינו לובי ביו לובי ביו לובי ביו לובי ביו לובי ביו לובי ביו לובי לובי	
22	16 v. o.	24	23
23	17 v. u.	Sarua	Sarna
24	4 v. u.	טיירי .	שריד
31	letzte	Deutschland	Russland
47	11 v. o.	ist nach dem Worte "niederlassen" zu ergänzen: "aber schon vor der Steuer- ausschreibung daselbst ihre Wohnung gemiethet hatten".	
60	6 v. u.	mit dem	mit
87	3 v. o.	שיחי	ישיחי
89	S v. u.	(dort verdruckt in ציון הלו (ציונה לי לראיש מרנא	
89	Text 5 v. o.	1307	1207
92	16 v. u.	hiess	hies
95	9 v. u.	études	etudes

